

МАУП
МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: історико-політологічні дискусії

випуск IX

Хмельницький, 2022

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9

Хмельницький - 2022

УДК 94(477).084.61

ББК 63.3(4Укр)

З 115

День Соборності України: історико-політологічні дискусії : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во МАУП, 2022. – Вип. 9. – 166 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції «День Соборності України: історико-політологічні дискусії» (до 100-річчя Української революції 1917–1921 рр.). Авторами статей розкрито такі питання: історія української державності; Українська Центральна Рада та Директорія в документах; українська національно-демократична революція 1917–1921 рр.: перебіг і причини поразки; День Соборності України: початки ідеї соборності; передумови возз'єднання українських земель; Акт возз'єднання українських земель: політологічний аналіз; День Соборності України: історія та сучасність.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Галатир В.В.**, кандидат історичних наук; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Лисенко С.О.**, доктор юридичних наук, професор; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Цимбалюк Г.С.**, кандидат економічних наук.

Рецензенти:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук

Олійник М.П., доктор історичних наук, професор

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 24 січня 2022 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2022
© автори статей

ЗМІСТ

Білий Л. Г.

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ – ШЛЯХ ДО ЄДНОСТІ..... 7

Адамський В. Р.

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ
НАВЕСНІ 1917 РОКУ..... 12

Байдич В.Г.

ШТУЧНИЙ ГОЛОДОМОР В 1932 – 33 РР.
ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ: ХРОНОЛОГІЯ ЗЛОЧИНУ... 23

Блажевич Ю. І. , Ващук Н.І.

ВАСЮТИНСЬКИЙ АНТОН ФЕДОРОВИЧ –
УРОДЖЕНЕЦЬ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЮ, ВІДОМИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНИК-МОДЕЛЬЄР
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ..... 34

Гордієнко М.Г.

КЛАСОКРАТИЧНА МОДЕЛЬ СОБОРНОЇ
ДЕРЖАВНОСТІ В. ЛИПИНСЬКОГО..... 44

Довгалець О.М.

РУХ ПРОТЕСТУ УКРАЇНСТВА ПРОТИ
ТИМЧАСОВОЇ ІНСТРУКЦІЇ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ
ВІД 4 СЕРПНЯ 1917 р..... 54

Дорошева А.О., Колеснік Л.В.

НАЦІОНАЛЬНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ,
ЯК ПРОВІДНИК ОСВІТНЬОГО РУХУ
НАРОДНИХ МАС..... 61

Калашнік Є.О., Недря К.М. СУЧАСНА ПОЛІЦЕЙСЬКА ОСВІТА: ПОТРЕБИ СУЧАСНОСТІ.....	71
Карпець Я.В. 570 РОКІВ ІЗ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО, ФІЛОСОФА, АСТРОНОМА, РЕКТОРА БОЛОНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЮРІЯ ДРОГОБИЧА...	77
Квасній Л.Г., Шульжик Ю.О. ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	84
Квасній О.Р., Мураль В.Я. ЗНАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ.....	90
Квасній Л.Г., Паславська В.В. ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ.....	96
Ковальчук О.Л. ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ГНАТОВИЧ - ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПИСАР ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ..	102
Михайленко С.М. МИКОЛА КОСТОМАРОВ ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ МОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	110

Назаренко С.П.

ГОЛОДОМОР НА СУМЩИНІ 1932-1933 РОКІВ В ПАМ'ЯТІ НАРОДУ (ДО 90-Ї РІЧНИЦІ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ).....	118
---	-----

Никитюк С. І.

АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ПРИЗВИСЬКА ЛЮДЕЙ ІЗ ОЦІННИМ МАРКЕРОМ.....	132
--	-----

Олійник Ю.В., Олійник А. Ю.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ В 1916- 1917 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: НА ПРИКЛАДІ ДОКУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	136
--	-----

Парандій В.О.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	142
---	-----

Семенчук С.О.

ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРАЦЯ ВАСИЛЯ ЯКУБОВСЬКОГО – СУЧАСНОГО ДОСЛІДНИКА ЗЕМЛІ БОЛОХІВСЬКОЇ.....	146
---	-----

Сикало А.В.

ДВОРЯНСТВО В ПРАЦЯХ ОЧІЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.....	151
---	-----

Chornomord Y.Y.

V.A. SUKHOMLYNSKY: THE PHILOSOPHY OF EDUCATION AND GROWING OF THE CHILD.....	156
---	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	162
----------------------------	-----

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ – ШЛЯХ ДО ЄДНОСТІ

22 січня 1919 року в Києві на Софійському майдані сталася визначна подія в історії нашого народу – урочисте проголошення Акту Злуки: в єдину українську соборну державу об'єдналися Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка.

В часи розрухи після Першої світової війни, в часи війни громадянської, кривавої і жорстокої, в часи злиднів і голоду судилося спалахнути зірці колективної думки, загальної доброї волі, коли реальністю став давно омріяний девіз: «Од нині воєдино!»

Ідея української соборності є однією з основоположних складових національної ідеї. В українській мові термін «соборний» вживається у значенні об'єднаний, неподільний, а «соборність» – як властивість, тобто об'єднаність, цілісність, неподільність. Змістовне наповнення визначення «української соборності» в науковій та суспільно-політичній думці тривало достатньо довго - з кінця XIX ст. і аж до початку XXI ст. Вітчизняні історики зазвичай трактували «українську соборність» не в одному, а у двох значеннях: 1) як національна державність; 2) як духовно-культурна, етнотериторіальна та політична єдність українського народу. У першому випадку термін «соборність» використовувався переважно державними діячами у своїх політичних документах. Частина таких діячів, а також дослідників українського народу та його історії, ототожнювали поняття «соборності» і «державної єдності».

Але вже з початку XX ст. сформувалося більш широке розуміння «української соборності», яке охоплювало обґрунтування етнотериторіальної, культурної, економічної єдності, формування національної свідомості, об'єднання українських етнічних територій, утворення незалежної держави. Оскільки українська державність ґрунтується на духовно-культурній, етнотериторіальній єдності українського народу, розуміння і

застосування словосполучення «українська соборність» у такому значенні в наш час є оптимальним.

Українська революція 1917-1921 років зробила реальністю мрію багатьох поколінь українців про об'єднання в єдину соборну державу. Вона увібрала в себе весь попередній багатовіковий досвід національно-визвольної боротьби українського народу. Саме в ці роки визвольних змагань з надзвичайною силою розкрилися творчі сили, свободолубство і національний дух українського народу. Внаслідок української революції утворилися дві демократичні держави – Українська Народна Республіка і Західно-Українська Народна Республіка. Державне існування України стало історичним фактом.

Разом з тим штучний кордон, проведений далекими від українських інтересів політиками в далеких від України містах, розтинав тіло нашого народу, створював перешкоди на шляху його розвитку як єдиного політичного, економічного, соціокультурного організму. В роз'єднаних частинах України формувалися відмінні риси господарської інфраструктури, політичної культури, етноконфесійних відносин. Та, незважаючи на всі зусилля поневолювачів, народ України через віки проніс мрію про об'єднання всіх українських земель у власній державі. Формування УНР і ЗУНР надало шанс до об'єднання, яким скористалися українські національні сили по обидва боки кордону.

Ініціатором возз'єднання українських земель виступила Українська Національна Рада - вищий представницький орган населення західноукраїнських теренів. В результаті швидкоплинних і конструктивних переговорів 1 грудня 1918 року у Фастові, тогочасній ставці Директорії, було укладено «передвступний» (попередній) договір про «злуку обох українських держав в одну державну одиницю».

Третього січня 1919 року Українська Національна Рада схвалила Фастівський договір і призначила делегацію, уповноважену проводити переговори щодо конкретних дій з метою злуки.

22 січня старий Київ був вбраний, наче на свято. На Володимирській вулиці перед Софійською площею спорудили тріумфальну браму, прибрану блакитними і жовтими стрічками та гербами всіх українських земель. Близько дванадцятої години біля входу до собору святої Софії з'явилися члени Директорії, офіційні

представники ЗУНР, єпископат Української православної церкви. Над площею, де зібралися десятки тисяч киян і гостей столиці, пролунало «Ще не вмерла Україна». Після нього було проголошено історичні слова: «Однині воедино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України -Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирили кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Однині український народ, звільнений могутнім поривом своїх сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної, незалежної Української держави на добро і щастя українського народу».

Однак об'єднання УНР і ЗУНР в одну державу через низку обставин так і не було доведене до кінця. Головна з них - скрутне становище, в якому незабаром опинилися як і УНР, так і ЗУНР. Несприятлива міжнародна обстановка відіграла провідну роль в падінні двох демократичних українських республік. Проте, навіть за таких обставин сьогодні ми повинні віддати належне рішучості і патріотизму тих політиків, які в неймовірно складних умовах, долаючи величезні труднощі, сприяли злиттю двох гілок єдиного народу.

Тому, незважаючи на загальну поразку українських визвольних змагань початку ХХ ст., день 22 січня 1919 року назавжди залишиться в історії нашого народу як свято Соборності України. Це був, безумовно, один з найпрекрасніших моментів нашої непростой, нерідко трагічної історії.

Урочисто відзначаючи день Акту Злуки УНР і ЗУНР, ми не маємо права обійти мовчанкою одного з найважливіших етапів в історії змагань українського народу за свою землю, соборність і державність, а саме - період 1938-1954 років. Саме в цей час відбулося проголошення незалежності Карпатської України; увінчалась успіхом боротьба українців із німецько-фашистськими загарбниками; завершилося збирання в межах колишнього СРСР основних етнічних земель українського народу; до складу УРСР увійшов півострів Крим, і Україна як повноправний член ООН вийшла на арену світової політики.

Збирання українських земель і утвердження нових кордонів України в їх етнічних межах гарантувало сприятливі умови для консолідації української нації, національного відродження і зростання національної самосвідомості українців. Незважаючи на жахливі жертви і втрати, ці роки увійшли героїчною сторінкою в літопис священної боротьби українського народу за свою єдність і цілісність. Вони засвідчили нескореність нації і невмирущість національної ідеї. Вони наблизили реальний суверенітет України, її незалежність.

Незалежна Україна в кінці XX століття стрімко ввійшла у світове співтовариство, отримала широке міжнародне визнання. Подальша її інтеграція, насамперед до європейської спільноти, потребує виваженої державної політики у міжнародній сфері, гармонізації зовнішньополітичних орієнтацій різних груп населення, знаходження балансу між динамічними геополітичними реаліями і пріоритетами національних інтересів, забезпечення високого міжнародного іміджу України.

Наше завдання зберегти і примножити державотворчий потенціал ідеї соборності як запоруки нерозривності і єдності державного організму, поступального соціально-економічного і духовно-культурного розвитку України.

Сутнісною рисою української соборності є інтеграція етнічних земель, консолідація духовного і культурного життя, нівелювання регіональних бар'єрів. Унітарність нашої держави закріплена в Конституції України, а цілісність території виступає ключовим фактором її суверенітету.

Соборність України у сучасному, багатомірному розумінні пролягає від територіальної цілісності до громадянської консолідації. Україна обрала свій шлях - шлях непохитного національного консенсусу і безумовного та безперервного суспільного діалогу.

Акт Злуки 22 січня 1919 року – подія величезного історичного значення. Навіть залишившись тоді нереалізованим, ідеал соборності українських земель упродовж багатьох десятиліть виступав визначальним чинником національної консолідації, виявом генетичного прагнення українства до територіального й духовного єднання, спадкоємності історичної державницької традиції. Цілісність етнічної території стала фундаментальною підвалиною відродження сучасної незалежної, соборної України.

Нові глобальні виклики та трансформації сучасного світу, а також нинішній етап нашої боротьби за незалежність та територіальну цілісність, змушують згадати цінний та водночас простий принцип: наша сила - в єдності та консолідації зусиль заради досягнення спільних цілей та прагнень.

Список використаних джерел та літератури :

1. День соборності. Сила нації - в її єдності. Електронний ресурс: <https://www.artemrada.gov.ua/articles/686>
2. Верстюк В.Ф. Українська революція 1917–1921 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Україна-Українці. Кн. 2 / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2019. 842 с. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_revoliutsiia_1917

В. Р. Адамський,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ НА ПОДІЛЛІ НАВЕСНІ 1917 РОКУ

У повідомленні аналізується розвиток українського руху на Поділлі після падіння самодержавства в Росії у лютому 1917 р. Показано форми організації українства, подаються основні вимоги, підтримані ними на різних форумах та під час маніфестацій.

Ключові слова: український рух, революція, автономія, маніфестація, Поділля, просвітницькі товариства.

Лютнева революція 1917 р. у Росії детермінувала радикальні зміни в суспільно-політичному житті народів імперії, зокрема українського. На початку березня у Києві постала Центральна Рада, яка дуже швидко перетворилася у всеукраїнський центр національного руху. Наслідуючи її приклад, на місцях також розпочався активний процес щодо організації українства. Поділля не стало винятком у цьому відношенні. Різні аспекти окресленої проблематики неодноразово ставали предметом спеціальних наукових студій [1; 2; 3; 4; 5].

Однак, з огляду на різноплановість та значну кількість вирішуваних проблем, тема продовжує залишатися вкрай актуальною для проведення подальших дослідницьких практик. У даному повідомленні автор ставить за мету проаналізувати форми відродження українського руху на Поділлі навесні 1917 р. та оцінити на цій ниві результати.

Природно, що першими на теренах Подільської губернії заявили про необхідність розвитку української справи у різних царинах життя громадські діячі Вінниці та Кам'янця-Подільського. Саме тут перебували губернські владні інституції, зосереджувалися контори кооперативних закладів, мешкали активні діячі колишньої «Просвіти», видавалися офіційні газети та журнали.

Перша згадка про офіційне зібрання української громади, яку нам вдалося документально підтвердити, відноситься до 5 березня

1917 р., коли у Вінниці зібралися на своє засідання переважно лідери кооперативного руху. Вони заснували Союз Подільських українців, що декларував «захист національних інтересів корінної нації» [6]. Очолив Союз голова Подільської спілки споживчих кредитів та позиково-ощадних товариств Д. В. Маркович. Саме за його ініціативи часопис Вінницької міської думи «Юго-Западный край» 9 березня 1917 р. оприлюднив звернення Центральної Ради «До українського народу», в якому вона закликала домагатися від Тимчасового уряду автономії для України в складі Росії та публічного використання української мови «в державних, судових та освітніх установах» [7].

Як бачимо, українська стратегія на цьому етапі була означена досить обережно. Принаймні, вінничани не задекларували поки що вимогу здобуття автономії для України та перетворення Росії у федеративну республіку. Цей факт підтверджується й спеціальним зверненням до українського громадянства, яке комітет опублікував у першому номері «Свободного голоса». У ньому, зокрема, йшлося: «Настав великий час. Ми маємо волю. Отже повинні скористати з цього якнайкраще. Пригноблені старим урядом ми лишилися далеко заду.

Ми мусимо багато надолужувать.

Ми мусимо всіх заходів зужити, щоб всім нам стати в рівень з иньшими громадянами – робітниками і інтелігенцією, які свідомо ставляться до сучасних подій. Мільйони книжок, відозв, листків мусимо ми випустити для Вкраїнського народу, який довідався би з них про правду, який би взяв як йому поводитись, щоб найкраще боронити свої інтереси. Нам українцям це найпотрібніше, бо за старих часів нам не давали зробити цього.

Потрібні гроші, щоб можна було виконать завдання, які властно поставило перед нами саме життя.

Такі часи не повторюються і коли б ми прогавили і не використали їх, то до віку плакатимуть наші нащадки.

Отже гуртуйтеся. Збирайте гроші. Давайте кожний, хто скільки може і надсилайте їх до Союзу Подільських Українців (Вінниця, Миколаївський, 76).

Нас на Поділлю 3000000 і коли б кожен з нас дав хоч по одній копійці, то ми мали б чималу суму.

Не шкодуйте ж копійок, щоб не ганьбили нас наші нащадки» [8].

Слід наголосити, що, у свою чергу, Союз Подільських українців розгорнув достатньо активну діяльність. Засідання нової інституції з метою обговорення актуальних питань сучасного моменту відбувалися постійно, про що повідомлялося у місцевій пресі [9]. Оперативно було підготовлено накладом понад 75 тис. примірників та розповсюджено листівки до жителів краю із роз'ясненням завдань українства [10].

Велике зібрання Союзу відбулося 12 березня. Оголошення про захід було оприлюднено через місцеву пресу із проханням до представників української громади завітати на зібрання [11].

Крім містян, на ньому було багато селян із навколишніх сіл та народних учителів, котрі на запрошення Вінницького повітового земства приїхали на фаховий форум. Відкрив засідання Д. В. Маркович. Він охарактеризував розвиток українського руху за останні століття, відзначивши, що, по суті, це перші вільні збори після 1654 р., «коли український народ прилучився до Москви».

За ним до слова запросили Г. Шиянова. Він коротко згадав про заповіти «великого борця за волю народню Т. Г. Шевченка», після чого збори дружним хором тричі проспівали «Вічну пам'ять».

По цьому присутні ухвалили надіслати вітальні телеграми на адресу голови Тимчасового уряду князя Г. Львова та Міністру юстиції О. Керенському. Тексти повідомлень були написані російською мовою. У першій телеграмі зазначалося: «Союз Подольских Украинцев, приветствуя в вашем лице новое правительство, стоящее на страже народных интересов, прилагает все силы к объединению украинцев Подолии для поддержки ваших начинаний». Зміст другого документа був майже ідентичним: «Союз Подольских Украинцев, всемерно поддерживая новое правительство в его начинаниях, приветствует Вас, как представителя демократии и испытанного защитника прав украинской нации».

З питанням про діяльність нової української структури за перші дні свого існування виступив М. Литвицький. Він наголосив на тому, що комітетом було підготовлено та видано п'ять «Листів до Українського громадянства», які розповсюдили між вчителями, кооператорами та жителями краю. Доповнюючи свого колегу,

Д. Маркович більш ґрунтовно зупинився на програмних документах Союзу Подільських українців. Як результат, присутні підтримали ухвалу щодо необхідності перетворення Росії на демократичну республіку, збудовану на «федеративних основах». Більш раннього документа, в якому йшлося б про публічне формулювання українством Поділля майбутньої моделі російської державності, нам виявити не вдалося.

Схему організації подільського українства спробував сконструювати П. Відибіда. Він пов'язав цей процес із налагодженням тісної співпраці з Центральною радою та виробленням всеукраїнської політичної платформи. У цьому контексті оратор закликав до масового заснування «Союзів Українців», «Просвіт», бібліотек-читалень. Наразі було висловлено побажання, аби останні зайнялися справою українізації шкіл, церковного богослужіння, міського та земського діловодства, громадських інституцій і приступили до організації «українських легіонів добровольців». За наслідком цих пропозицій, присутні доручили комітету Союзу Подільських українців надати допомогу у відновленні діяльності Вінницької «Просвіти».

Під час засідання присутні мали можливість почути декілька вітань на свою адресу. Зокрема, на зібранні виступили представники від «російської демократії», єврейської молоді, Вінницької організації булочників, Кам'янецького українського громадянства та Центральної Ради. Також учасниками зборів було зібрано 500 карб. на розвиток української справи. Завершилося засідання співом у виконанні хору «Не пора», «Заповіту», «Ще не вмерла Україна» та інших пісень [12].

Натомість у Кам'янці-Подільському український рух своє організаційне відродження розпочав із відновлення просвітницьких товариств. Часопис «Нова рада» так повідомляв про цю подію: «22 березня в Кам'янці-Подільському відбулись установчі збори «Просвіти». На збори прийшло багато таких кам'янчан, які тільки завдяки відомим «обставинам» не брали участі в старій «Просвіті». Членів записалось щось коло 200. Між ними є й священики – наблюдателі церковних шкіл, єпархіальні й повітові» [13]. Дослідник Подільської «Просвіти» В. С. Лозовий уточнює, що нове ядро кам'янецьких просвітян становили здебільшого молоді люди. Когорту досвідчених просвітян репрезентували відомі у краї активісти – К. Г. Солуха, Ю. Й. Сіцінський, О. М. Пашенко, В. К. Приходько та ін. [14].

Завдяки народній ініціативі просвітницькі організації почали виникати по всій губернії. З цієї нагоди «Нова Рада» писала про ситуацію в Могилів-Подільському повіті. Тут тривалий час «певну силу мали тільки націоналісти та інші чорносотенні елементи. Тут і в Державну Думу, і в земство вибирали завжди тільки Дмитра Чихачова та його однодумців і все тут йшло тільки так, як зволили приказувати ці пани» [15]. Однак уже 10 березня 1917 р. було засноване Могилів-Подільське товариство «Просвіта», а за два тижні відбулися загальні збори його членів.

Характерно, що уже в березні просвітницькі осередки починають виникати і в сільській місцевості. Це було дуже важливо в справі відродження національної справи, оскільки в соціальній структурі українського суспільства селянство становило виняткову більшість. Тому стояло завданням залучити широкий загал сільського населення до вирішення проблем національно-визвольної боротьби. На думку В. С. Лозового, основною організаційною формою залучення селянства до участі в державотворчому процесі мали стати товариства «Просвіта» [16].

Так, 23 березня 1917 р. за ініціативи робітника кредитного товариства с. Могильна Гайсинського повіту були скликані урочисті збори селян. Вони відбувалися просто неба, позаяк на зібрання прийшло понад 1000 осіб. З доповіддю про просвітні справи на Україні від давніх часів до сьогодення виступив І. Ф. Мальований. Він завершив свою промову закликком до об'єднання. Після цього селяни одноголосно визнали необхідним тут же заснувати «Просвіту» [17]. До осередку відразу записалося до 200 членів [18]. Інформація про цю подію надійшла до «Нової Ради». Маємо дані про заснування «Просвіти» в с. Лука-Немирівська, що відбулося на загальному зібранні селян 24 березня за участі вчителя місцевої школи, який щойно приїхав із війська. Для функціонування товариства один із присутніх погодився надати хату, «котра була колись під чайною». Крім цього, на засіданні були зібрані кошти з метою відрядження одного з товаришів до Києва для передплати газет і журналів і придбання книг [19].

Вагомою подією в розвитку українського руху на Поділлі виступає Подільський кооперативний зїзд, що проходив у Вінниці з 9 по 11 квітня 1917 р. [20]. У його роботі брало участь понад 200

делегатів. Форум ухвалив рішення не лише з фахових питань, але й з тих, що активно дебатовалися в суспільстві. Зокрема, в резолюції «Про питання про націоналізацію школи на українській мові» як вимога йшлося: «Виходячи з тих міркувань, що для досягнення найкращих результатів у сфері різнобічного розвитку культурних та економічних сил народу, необхідна правильно організована школа, як нижча, так і вища, маючи також на увазі, що правильно організована школа може бути визнана лише за умови введення викладання на материнській мові учнів, а в Україні – на українській, Подільський Губернський Кооперативний З'їзд одноголосно висловлюється за невідкладну націоналізацію школи. Крім того, З'їзд вважає необхідним введення української мови у всіх установах України» [21].

Так само достатньо чітко була прописана вимога кооператорів щодо майбутнього статусу України. В резолюції «Про національну автономію та державний устрій» стверджувалося: «Відповідно до історичних традицій та сьогоднішніх реальних потреб українського народу Подільський Губернський Кооперативний З'їзд визнає, що лише національно-територіальна автономія України взмозі забезпечити потреби нашого народу та всіх інших народностей, що проживають на українській землі:

1) Автономний устрій України, а також і інших автономних областей Росії знайде повну гарантію у федеративному устрої Росії.

2) Тому єдиною відповідною формою державного устрою з'їзд визнає федеративну демократичну республіку Росії.

3) Одним із основних принципів української автономії є повна гарантія прав національних меншин, що проживають на Україні» [22].

Знаковим явищем в українському політичному житті стало видання тижневика «Подільська воля», перший номер якого вийшов у світ 5 травня 1917 р. Прикметно, що попервах часопис позиціонував себе як «соціально-політичний та кооперативно-економічний». Тобто, з усього було видно, що кооператори відігравали у цій справі вагомую роль. Але уже з другого числа, вийшовши на ідею створення пайового видавничого товариства «Воля» із значно ширшим представництвом, редакційний комітет у титулі почав зазначати «журнал-тижневик». Оперативно було підготовлено статут товариства та подано його на реєстрацію до Вінницького Окружного суду [23].

Завдяки допомозі Союзу Подільських українців на теренах Поділля постала ще одна українська структура. Реалізуючи ініціативу Центральної Ради щодо проведення у регіонах губернських форумів українства, комітет Союзу виступив з відозвою про проведення у Вінниці 5–6 травня 1917 р. спеціального з'їзду [24]. На нього ж лягло вирішення більшої частини організаційних питань, пов'язаних з проведенням представницького зібрання. Загалом участь у форумі брали майже 400 делегатів, серед яких були й уповноважені від Центральної Ради.

Учасники форуму сформували Подільську губернську українську раду та її президію. Останню очолив Д. Маркович [25]. У спеціальному зверненні до жителів краю констатувалося на тому, що впродовж століть український народ був позбавлений можливості самостійно творити власне життя. Але настав інший час, і він взявся за велику роботу, пов'язану з оновленням національного буття. За короткий час волі український народ проявив свої найкращі чесноти в справі громадського єднання. Доказом цього стало масове заснування «Просвіт», селянських спілок та інших громадських інституцій. Поряд із цим відбулося багато професійних форумів, а також Всеукраїнський Національний конгрес, який гучно заявив про домагання українців на сучасному етапі розвитку – добитися автономії, «щоб на Україні всіма справами порядкували вибрані від усього народу, що живе на Вкраїні» та перетворити Росію в демократичну федеративну республіку. Для координації та просування цього завдання у Києві була створена Центральна Рада, а на рівні регіону – Подільська губернська українська рада. До її складу увійшло по чотири представники від кожного повіту. Отож, повідомляючи про це, рада закликала все українське громадянство підтримувати її в різний спосіб. «Добре пам'ятайте, – наголошувалося в документі, – що тільки в єднанні сила. Тільки згуртовавшись ми зможемо закріпити волю, добути землю і все, що потрібно нам для розвитку нашого нового життя». Рада наразі звернулася до жителів краю засновувати повітові українські ради та товариства «Просвіта», а також готуватися до виборів до Установчих зборів. Закінчувалося звернення актуальними для українства гаслами: «Нехай живе російська федеративна демократична республіка! Нехай живе національно-територіальна автономія України!» [26].

Спільною акцією, організованою Союзом Подільських українців, товариством «Просвіта» та Подільською губернською українською радою, стало проведення 11 травня 1917 р. у Вінниці дня Національного фонду [27]. За свідченням очевидця подій «вона вилилась в такі грандіозні форми, що трудно навіть описати. Уявіть собі людську валку, море голов без краю. Можна з певністю сказати, що в цій маніфестації приймало участь не менше 50 тисяч людности» [28]. У результаті на Національний фонд в цей день було зібрано біля трьох тисяч карбованців.

Масово у цей час продовжували відроджуватися просвітницькі організації на Поділлі. Один із чільних представників українського руху М. Любинський охарактеризував цей процес достатньо оптимістично: «Як гриби після дощу ростуть одна за другою «Просвіти» на всім просторі Поділля», – писав він наприкінці травня 1917 р. [29]. Автор наводить відомості про просвітницькі осередки, від яких надійшла інформація про початок своєї діяльності. На цей час структури культурно-освітніх товариств були засновані в усіх повітових центрах. До найбільш потужних він відносив Вінницьку та Кам'янець-Подільську «Просвіту».

Таким чином, із падінням самодержавства в Росії українська громада Поділля досить швидко самоорганізовувалась, що мало своїм наслідком заснування різних інституцій. Першою із них завдяки зусиллям Вінницьких кооператорів постав Союз Подільських українців, який стрімко еволюціонував від ідеї вільного розвитку української нації до засадничої вимоги здобуття автономії України та перетворення Росії в демократичну федеративну республіку. Повсюдно у губернії відроджувалися просвітницькі організації, які основне своє завдання вбачали у проведенні українізації шкільного життя, відкритті бібліотек та хат-читалень, реалізації інших напрямків просвітницької праці. Третьою за часом створення вагомою структурою на Поділлі постала Подільська губернська українська рада, як регіональний орган, що мав на місці реалізовувати настанови Центральної Ради. Це надавало впевненості українській громаді у незворотності процесу державного відродження та національної самоідентифікації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лозовий В. С. Поділля в добу Центральної Ради (Історичний нарис). Київ, 1999. 29 с.
2. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вид. 2-е. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. 272 с.
3. Реєнт О. П., Рекрут В. П. Нариси життя Літинщини 1917–1921 рр.: революційні події та повсякденність / наук. ред. В. А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 298 с.
4. Рекрут В. П. Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми. Книга 1: Доба Української Центральної Ради (4 березня 1917 – 29 квітня 1918 рр.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. 420 с.
5. Адамський В. Р. «Просвіти» Поділля в добу Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2018. 478 с.
6. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вид. 2-е. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. С. 58.
7. Там само. С. 59.
8. До Українського громадянства // Свободный голос (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 15 марта.
9. До українських громадян // Юго-Западный край (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 12 марта.
10. Реєнт О. П., Рекрут В. П. Нариси життя Літинщини 1917–1921 рр.: революційні події та повсякденність / наук. ред. В. А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. С. 20.
11. До українських громадян // Юго-Западный край (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 12 марта.
12. Українські збори // Свободный голос (ежедневная газета). Вінниця. 1917. 18 марта.
13. Вісти з краю. З життя українських громад // Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 27 квітня.
14. Лозовий В., Нестеренко В. «Просвіта» на Поділлі в добу національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) // Просвітницький

рух на Поділлі (1906–1923 рр.) / упоряд.: М. Мошак, В. Лозовий. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільське міське товариство «Просвіта», 1996. С. 28; Лозовий В. С. Становлення та діяльність Подільської «Просвіти» // Подільська «Просвіта»: історія і сьогодення: зб. наук. пр. за підсумками регіональної наук.-краєзн. конф., (м. Кам'янець-Подільський, 2-3 червня 2011 року) / ред. кол.: О. М. Завальнюк (гол.) та ін. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. С. 5.

15. К-в Володимир. Лист із Могильова-Подільського // Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 24 червня.

16. Лозовий В. С. Поширення просвітницьких осередків в українському селі в період Центральної Ради (1917 р.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: П. Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2006. Т. 7: мат. третього круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.». С. 3.

17. І. М. Заснування Т-ва «Просвіта» в с. Могильна, Гайсинського повіту. *Свободный голос* (ежедневная газета). Винница. 1917. 31 марта; Кучеров Г. Г. Діяльність «Просвіти» у с. Могильній Гайсинського повіту (1917–1918 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. / гол. ред. кол.: О. П. Реєнт. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2012. Т. 19: 130-річчю від дня народження Івана Огієнка присвячується. С. 265.

18. Дописи. С. Могильна (Гайсин. пов. на Поділлі) // Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 13 липня.

19. Дописи. С. Лука-Немирівська, на Поділлі // Нова Рада (газета політична, економічна й літературна). Київ. 1917. 29 березня.

20. Адамський В. Р. Подільський кооперативний з'їзд (9–11 квітня 1917 р.). Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2017. 96 с.

21. Там само. С. 58.

22. Там само. С. 58–59.

23. Од Організаційного Комітету видавництва «Воля» // Подільська воля (часопись соціально-політична та кооперативно-економічна). Вінниця. 1917. № 1. 5 травня. С. 20–21.

24. Відозва до українців-подолян // Свободный голос (ежедневная газета). Винница. 1917. 20 апреля.

25. Поділля в добу Української революції. Рік 1917: Документи та матеріали / упоряд. В. Адамський. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня РУТА», 2017. С. 194–195.

26. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917–1920): Зб. док. та мат. / упоряд.: В. Адамський, Б. Кришук. Кам'янець-Подільський: «Медобори–2006», 2014. С. 44–47.

27. Хроника // Свободный голос (ежедневная газета). Винница. 1917. 13 мая.

28. Адамський В. Р. «Просвіти» Поділля в добу Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали. Хмельницький: ФОП Цюпак А. А., 2018. С. 239.

29. «Просвіти» Поділля в добу Української революції (1917–1920): збірник документів і матеріалів / упоряд., вступ. ст. В. Адамський, Б. Кришук. Кам'янець-Подільський: «Медобори–2006», 2014. С. 39.

В.Г. Байдич,
кандидат історичних наук, доцент
(сmt. Меджибіж, Хмельницька обл.)

ШТУЧНИЙ ГОЛОДОМОР В 1932 – 33 РР. ЯК ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ: ХРОНОЛОГІЯ ЗЛОЧИНУ

В статті в хронологічному порядку проаналізовані постанови ЦК КП(б)У, українського уряду, ЦК ВКП(б) та Ради Народних Комісарів СРСР, що стосуються організації та проведення хлібозаготівель на території України, боротьбу проти селянства, які привели до Голодомору-геноциду українців в 1932 – 1933 рр.

Ключові слова: *хлібозаготівлі, українці, постанова, директива, репресії, виселення, розстріли, Голодомор.*

В цьому році виповнюється 90 років з того страшного періоду, коли комуністичним, тоталітарним режимом був вчинений геноцид – організований штучний голодомор в Україні. Негативні наслідки цього злочину впливають на українське суспільство до сьогодні. Друга за чисельністю українська нація в СРСР, маючи величезну культурну історичну спадщину (Київська Русь, Галицько-Волинське та інші князівства періоду Середньовіччя, Козацько-гетьманська держава, незалежна Українська Народна Республіка...), досвід національно-визвольної боротьби (лише за період з 1921 – 1933 рр. відбувалося близько 3000 селянських повстань) становила серйозну загрозу для імперських намірів Сталіна.

Пробуджена визвольними змаганнями українського народу 1917-1921 рр. Україна швидко відроджувалася, маючи при цьому значні людські та економічні ресурси. Політика українізації на кінець 20-тих років XX століття вийшла далеко за межі, встановлені більшовиками: розширились сфери використання української мови у державному житті, в державному діловодстві обов'язково використовувалась українська мова, партійна документація велась українською. Близько 95% усіх українських дітей навчались українською мовою. Україна намагалася проводити самостійну політику, в тому числі у міжнародних відносинах. Для влади українська національна свідомість набула загрозливих, для того часу,

масштабів. Селянство становило 80,8% населення України (25 553 тис. осіб), тому основний удар був нанесений по ньому, з метою виснажити матеріальні та духовні ресурси, знищивши українську націю. Підтвердженням цього є слова Сталіна надруковані в газеті «Пролетарська правда» від 22.01.1930 р. «Національна проблема по своїй суті – це селянська проблема». Проводячи суцільну колективізацію селянства, голодомор, який не випадково співпав у часі з припиненням українізації регіонів СРСР, населених українцями, масовим знищенням інтелігенції в Україні. Органами держбезпеки в Україні у цей час було арештовано 199 тис. осіб, примусово вивезено за межі України 285 тис. розкуркулених сімей, чисельністю близько 1 млн. людей. Ще понад 1,5 млн. українців перебували в таборах ГУЛАГу.

На початку 1930 р. комуністичний тоталітарний режим остаточно знищив Українську автокефальну православну церкву, яку очолював відомий провідник ідеї незалежності Української держави митрополит В. Липківський.

На час голодомору територія УСРР складалася з 7 областей та Молдавської АСРР, що поділялися на 366 адміністративних районів і 20 міст. В Молдавській республіці, яка була створена 12 жовтня 1924 р. на етнічних українських землях проживало 59.2 % українців, 14.2% молдован та представників інших етнічних груп. Територіально до неї увійшло 9 районів Одеської, Подільської губерній та частини територій 5-ти інших районів загальною чисельністю населення 540 тис. 567 осіб.

Умисл дій тоталітарного режиму підтверджують наступні історичні факти: СРСР мав достатньо запасів продовольства, щоб прогодувати все населення держави. Про це свідчать обсяги експорту: зернових 1930-му році було експортовано з держави 5,8 млн. тон збіжжя, у 1931-му – 4,8 млн. тон, 1932-му – 1,6 млн. тон, 1933 – 2,1 млн. тон.

Хронологія злочину свідомої політики більшовицької влади, керівництва партії та уряду України та СРСР по нищенню українського народу наступна:

- 15 січня 1932 р. – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Питання хлібозаготівель» - встановлення партійного контролю за вилученням хліба;

- 1 лютого – директива за підписом Косіора С. В. Чубаря В. Я. обкомам, міськпарткомам «Про насіння» - відмова колгоспам України в наданні насіннєвої допомоги;

- 9 лютого – постанова IV сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого комітету XII скликання «Про утворення обласних виконавчих комітетів на території УСРР» - утворення 5 областей: Харківська, Київська, Вінницька, Дніпропетровська, Одеська – з адміністративно-територіальними одиницями, що увійшли до їх складу та адміністративно – територіальними одиницями Донбасу – підпорядкування України безпосередньо центрові, Москві;

- 17 березня – постанова «Про насіннєві фонди» - посилення репресій та задіяння «активістів» з числа селян;

- 29 березня – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про Полісся» - депортація 5000 сімей у спеціально створені поселення для розробки кар'єрів каменю та глини, депортації ще 5000 сімей за межі України;

- 21 червня – телеграма Сталіна Й. та Молотова В. в ЦК КП(б)У і Раднарком УСРР – виконання плану хлібозаготівлі за будь-яких умов;

- 6 липня постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про план хлібозаготівель» - затвердження плану в 356 мільйонів пудів, що перевищило можливості українських селян;

- 25 липня – телеграма Кагановича Л.М. та Молотова В.М. до ЦК КП(б)У та РНК УСРР – посилення вилучення хліба, заборона торгівлі, жорстокі репресії проти голодуючих селян;

- 2 серпня – постанова РНК СРСР «Про збирання врожаю і плану хлібоздачі за серпень 1932 р.» - завищений план здачі хліба на серпень місяць на 100 мільйонів пудів;

- 7 серпня 1932 р. – постанова ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперативів та зміцнення соціалістичної власності» («Закон про 5 колосків») – запровадження розстрілу, 10 років таборів за крадіжку зерна, заборона торгівлі та конфіскація майна, заборона застосування амністії;

- 9 серпня – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи боротьби зі спекуляцією хлібом» - силами міліції та ДПУ повне усунення продавців зерна та борошна з ринку, застосування репресій;

- 20 серпня – телеграма Кагановича Л. М. «Про незадовільні темпи хлібозаготівель» - суворе покарання винних осіб;

- 16 вересня – таємна інструкція Й. Сталіна до Верховного суду СРСР, прокуратури, ДПУ – порядок покарання «куркулів» та інших соціально-ворожих елементів – розстріл, 10-ти річне ув'язнення, 15-ти денний строк їх виявлення;

- 18 вересня – телеграма Постишева П.П. з вимогою виконання експортного плану четвертого кварталу 1932 р.;

- 22 вересня – таємний циркуляр Головного управління РК Міліції УРСР «Про посилення боротьби органів РК Міліції з особами, які порушують постанову Уряду про заборону продажу хліба, нового врожаю до 15 січня 1933 р.» - позбавляло селян можливості придбати для виживання хліб;

- 23 вересня – телеграма Сталіна Й.В. і Молотова В.М. до ЦК КП(б)У – відмова у наданні насіннєвої позики Україні;

- 23 жовтня – Хатаєвич М.М. (другий секретар ЦК партії України) надіслав директивний лист всім обкомам, міськпарткомам – прийняття рішучих заходів до вилучення хліба від селян;

- 25 жовтня – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про необхідність подолання відставання України у виконанні плану хлібозаготівель» - в 10 разів підвищили темпи виконання річного плану;

- 30 жовтня – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель» - заборона торгівлі хлібом, промисловими товарами, посилення судових репресій;

- 5 листопада – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про посилення участі органів юстиції в проведенні хлібозаготівель» - активізація прокуратури та юстиції у вилученні зерна, поза чергою розглядати справи по хлібозаготівлі з застосуванням суворих репресій;

- 6 листопада – телеграма Косіора С. до обкомів «Про скорочення завозу товарів в райони, які найбільше відстають у виконанні планів хлібозаготівель» – встановлення товарної блокади у більшості регіонів України;

- 9 листопада – прийняття інструкції Народним комісаріатом юстиції УСРР «Про активізацію роботи органів юстиції в боротьбі за хліб» - встановлення трьохденного терміну розслідування справ;

- 11 листопада – надіслання до партійних обкомів витяг з протоколу №90 засідання Політбюро, постанову та інструкцію РНК

УСРР «Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі» – посилення репресій, позбавлення селян земельних наділів, садибної землі, депортація за межі областей та повне вилучення продуктів харчування. В постанові прийнято рішення про застосування «чорних дошок», а саме: припинення підвезення товарів, припинення кооперативної та державної торгівлі, вивезення з кооперативних крамниць всіх наявних товарів; повна заборона колгоспної торгівлі для господарств колгоспників та одноосібників; припинення кредитування та дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань; перевірка та очистка колгоспів з вилученням організаторів зриву хлібозаготівель;

- 15 листопада – постанова Політбюро ЦК ВКП(б) – «Про паспортну систему та розвантаження міст від зайвих елементів» - заборона видачі паспортів українцями, які проживали у сільській місцевості та їх в'їзд до міст;

- 18 листопада – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про ліквідацію контрреволюційних гнізд та розгром куркульських груп» - задіяння війська та спецзагони для знищення українських селян, які чинили опір;

- 20 листопада – постанова РНК УСРР «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель» - на колгоспи за зрив планів хлібозаготівель накладалися натуральні штрафи розміром 15-місячної норми здавання даним колгоспам м'яса, як суспільної худоби так і худоби колгоспників, повернення розданого хліба у колгоспників та його вилучення;

- 22 листопада – постанова Політбюро ЦК ВКП(б) «Про створення в УСРР спеціальної комісії для ухвали смертних вироків» - комісія у складі С. Косіора , С. Реденса, А. Кисільова – остаточне ухвалення вищої міри покарання;

- 27 листопада – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про життя репресивних заходів до колгоспів, які саботують хлібозаготівлі» – проведення судових процесів, щодо комуністів, які сприяли українським селянам під час голодомору-геноциду;

- 1 грудня – директива ЦК ВКП(б)У обкомам – вивести хліб з сіл до 15 січня 1933 р.;

- 1 грудня – постанова РНК УСРР «Про заборону торгівлі картоплею в районах, що злісно не виконують зобов'язання по

контрактації та перевірку наявних фондів в колгоспах». «Про заборону торгівлі м'ясом та худобою» - вилучення картоплі, заборона торгівлі м'ясом в Чернігівській, Київській та Вінницькій областях, що призвело до вбивства голодом українських селян;

- 3 грудня – аналогічна постанова;

- 5 грудня – постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи з ліквідації саботажу хлібозаготівель» - створення «трійок» у складі першого секретаря обкому партії, начальника обласного відділу ДПУ та прокурора області, які без суду приймали рішення щодо розстрілів та репресій;

- 6 грудня – постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У «Про занесення на чорну дошку сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі» - всього занесено 735 районів, колгоспів, радгоспів, МТС, артілей, сіл та хуторів. Так по Вінницькій області було занесено на чорну дошку 8 районів, 44 колгоспи, 42 села одноосібників; по Чернігівській області – 13 колгоспів, 38 сіл, 1646 одноосібників; по Донецькій області – 12 колгоспів, 6 сіл, 2 сільради, 25 одноосібників; по Дніпропетровській області – 228 колгоспів, по 44 районах; по Київській області – 51 колгоспів в 48 селах 19 районів; по Харківській області – 23 колгоспів в 16 селах 9 районах; по Одеській області – 12 колгоспів 9 районів;

- 13 грудня – директива ЦК КП(б)У «Про вжиття заходів проти куркульських та антирадянських елементів – організаторів саботажу хлібозаготівель» - вимога виявляти серед комуністів осіб, які не виконували рішення, арешти, висилка на північ;

- 14 грудня – постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про хлібозаготівлі на Україні, північному Кавказі та Західній області» - подолання опору селян, припинення українізації, проведення репресій, арешти та ув'язнення до концтаборів від 5 до 10 років;

- 15 грудня – таємна постанова ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про українізацію в далекосхідному краї, Казахстані, Середній Азії, Центральнo-Чорноземній області та інших районах СРСР» - негайне припинення українізації, переведення всіх українізованих газет на російську мову, перехід шкіл на викладання російською;

- 19 грудня – постанова ВКП(б) та РНК СРСР «Про хлібозаготівлі в Україні» – посилення репресій під час хлібозаготівель;

- 24 грудня – розпорядчий лист Косіора С. В. секретарям райкомів партії, головам райвиконкомів, уповноваженим обкомам – в 5-ти денний строк вивезти всі наявні колгоспні фонди та арештувати осіб, які чинять опір;

- 29 грудня – постанова ЦК КП(б)У «Про посилення репресій до злісних нездавачів хліба одноосібників» – виселення та репресії, вилучення майна, позбавлення садибних земель та будівель 1000 селянських господарств Харківської та 500 господарств Дніпропетровської областей. Депортація 700 сімей і 700 селян Одеської області на Північ Радянського Союзу та заслання в концтабір 50 осіб. Згідно з даними ДПУ УСРР у 1932 р. було арештовано 94 354 особи;

- 1 січня 1933 р. – телеграма Сталіна Й. Косіору С. – посилення репресій до колгоспників та працюючих одноосібників, розстрілів;

- 19 січня – рішення ЦК ВКП(б) «Про включення хлібозаготівлі до складу обов'язкового податку, що встановлюється державою» - визначення покарань грошовим штрафом у розмірі вартості недоїмки та конфіскацією продовольства;

- 22 січня – директива ЦК ВКП(б) та РНК СРСР для Української СРР «Про попередження масових виїздів голодуючих селян за продуктами» - заблокований військовими підрозділами та ГПУ кордон України та позбавлення голодуючих українських селян можливості придбати необхідні продукти харчування за межами території України;

- 23 січня – розсилка постанови за підписом Чубаря В. Я. і Косіора С. В. – заборона продажу залізничних квитків селянам та вжиття рішучих заходів про недопущення їх виїзду у СРСР, тих хто встиг виїхати арештовували і повертали назад в Україну;

- 23 лютого – заборонено західним кореспондентам відвідувати Україну;

- 28 квітня – постанова РНК СРСР «Про видачу громадянам СРСР паспортів та території СРСР» - лише в липні 1974 р. (через 41 рік) було прийнята відповідна постанова ради Міністрів СРСР, щодо дозволу на видачу паспортів жителям сільської місцевості з 1 січня 1976 року по 31 грудня 1981 р.;

- 11 вересня – постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про доприселення в степові райони» та від 23 вересня – «Про заходи доприселення в степові райони» - визначена кількість – 22000 родин переселенців з північних областей України та порядок їх переміщення до Дніпропетровської, Одеської та Донецької областей. Здійснювалась заміна етнічного складу населення України з Росії та Білорусії... Так, на Старобільщину затверджено переселення три з половиною тисячі сімей з Івановської області (Росія). Всього мало бути переселено 16 500 господарств росіян та 14500 господарств білорусів;

- 15 жовтня – постанова РНК УСРР «Про переселення на Україну» - переселити в Донецьку - 3500, Харківську – 3500, Одеську – 6500, Дніпропетровську область - 6500 сімей;

- 25 жовтня – постанова РНК СРСР «Про переселення на Україну 21 000 сімей колгоспників» - приховування масового знищення українців та переселення червоноармійців з РСФРР.

В основному всі постанови, телеграми носили таємний характер та були засекречені і ніколи не публікувалися за весь час існування комуністичного режиму в Україні.

24 січня 1933 р. другим секретарем ЦК КПБ(у) фактично лідером був призначений П. Посташев через якого Й. Сталін дістав безпрецедентну владу в Україні. Впродовж 10 місяців були перепризначені 1340 людей на керівні посади, змінені 237 секретарів райкомів, 249 секретарів райвиконкомів, 158 представників райконтролькомісій, створено 643 політвідділи МТС та 302 політвідділи радгоспів, призначені секретарями колгоспів 3000 осіб. По суті відбулося загарбання української території. На заміну українському селянину приходив пролетаризований селянин (переселенець) з Росії чи Білорусії, чи зі Сходу України, який оселяючись у чужій домівці порушував зв'язок традиції українців.

Організацію голодомору-геноциду займалося вище партійне і радянське керівництво СРСР та України. На запитання прем'єр-міністра Великобританії В. Черчилля про число жертв голоду в СРСР Сталін показав йому обидві руки з розтопиреними пальцями стверджуючи, що померло 10 мільйонів людей.

Від голоду найбільше постраждали Харківська, Полтавська, Сумська, Київська, Черкаська, Житомирська області – на них припадає 52,8% загиблих. Ці області були територіально найбільш

близькі до Росії в яких проживало найбільш національно свідоме населення.

Планом вивозу хлібних вантажів лише у 3 кварталі 1932р. з портів міст Херсон, Миколаїв, Одеса встановлювалося:

- До Франції, Італії, Єгипту, Греції – 90000 тон з Херсонського порту;

- До Німеччини, Голландії, Північної Америки – 253 тис. тон з Миколаївського порту;

А в 1933 р. згідно відомості про завантаження пшеницею, житом, ячменем, вівсом, кукурудзою та іншими зерновими, а також крупами, всього у кількості – 339 тис. тон, які були завантажені в Миколаєві на 41 пароплав, в інших портах – 14 пароплавів, з них 42 іноземних пароплава до Західної Європи, 6 до Далекого Східного краю, 7 радянських пароплавів до Західної Європи.

В той же час населення західної України зібрало для голодуючих 2 ешелонна хліба, які цілий місяць простояли на кордоні: влада говорила, що в Україні немає голоду, а людей, які намагалися прорватись через кордон - розстрілювали на місці.

Активісти, які проводили розкуркулення, розподіляли між собою конфісковані сільськогосподарські знаряддя, взуття, одяг, а селянам, яких розкуркулили та вигнали з власних осель влада забороняла допомагати.

В 1934 р. відповідна архівна служба та органи обліку населення були підпорядковані НКВД, а сільради отримали наказ передати книги реєстрації смертей за 1932 – 1933 рр. до особливих відділів райвиконкомів – з метою приховування реального стану справ з чисельністю населення (авт.). 26 січня 1934 року на черговому XVII з'їзді партії Сталін завищив кількість населення на 8 мільйонів чоловік у порівнянні з даними УНГО. На запитання керівника В. Осинського (даної структури) Сталін відповів, що генсеку видніше яку цифру називати.

Тогочасні кореспонденції іноземних журналістів та аналітичні висновки дипломатичних звітів дають оцінку людськи втратам і наголошують на спланованому знищенні української нації. Зокрема, у звіті «Голод і українське питання» Королівського консула Італії в Харкові С. Граденіго від 31 травня 1933р. йшлося: «Немає жодного сумніву: що цей голод зумовлений насамперед організованими і

свідомими заходами спрямованими на те, щоб «провчити селянина» ... і має на меті за кілька місяців ліквідувати українську проблему, пожертвувавши 10 чи 15 млн. душ ... Гадаю, що теперішня катастрофа спричинить колонізацію України переважно російським населенням... Можливо в дуже близькому майбутньому не доведеться більше говорити, ні про Україну, ні про український народ, а отже, не буде і української проблеми, оскільки Україна фактично стане частиною Росії».

Про спрямованість Голодомору проти українців як саме проти нації свідчить і те, що він відбувався не лише в межах території УРСР, а й на Поволжі та Північному Кавказі, де більшість населення на той час становили етнічні українці. У Північно-Кавказькому краю проживало 3 млн. 106 тис. 852 українців (міське населення 353 тис. 791 особа, сільське 2 млн. 753 тис. 061 особа), в межах європейської частини Росії 2 млн. 200 тис., в Казахстані – 860 тис., в Сибірському краї – 827 тис., в Далеко-Східному краї – 315 тис., всього в РСФРР 7 млн. 873 тис.. Каральні операції на Кубані проводилися спецпідрозділами ОГПУ, міліції та частинами Червоної Армії всього в операції брало участь близько 12 тис. осіб. З двох млн. осіб одну четверту було розстріляно, а решту вивезено на Північ та в Сибір. Встановлено випадки повного знищення козацьких станиць. Так в станиці Куцевській каральні органи заарештували 1 тис. українських козаків, яких вивезли на Урал та спалили живцем на заводі, станиці Полтавської 12,5 тис. осіб виселено в Сибір більшість з яких розстріляно. Під час Голодомору у станиці Старокорсунській населення скоротилось з 14 тис. до 1 тис. осіб, у станиці Лабінській з 24 тис. до 10 тис., у Пашківській – з 7 до 3,5, Пластунівській голодом знищено 13 тис. осіб. Всього тоталітарний режим в Північно-Кавказькому краю знищив 1 млн 391,5 тис. українців, з них 500 тис. українських дітей.

Встановлена комуністичним режимом в Україні колгоспна система позбавила українців прав приватної власності на землю, засобів на знаряддя виробництва, прав розпоряджатися виробленим продуктом та вільного пересування. Розсекречені архіви підтверджують вчинення злочину – геноциду українців. 22 травня 2009 р. головним слідчим управлінням СБУ на підставі заяв і повідомлень народних депутатів України, не урядових організацій,

громадян України та результатів проведеної перевірки порушено кримінальну справу №475 за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932 – 1933 рр.. Смертність людей від голоду підтверджується речовими доказами – 3186 книгами реєстрації актів про смерть періоди 1932 – 1933 рр. та встановленими 857 масовими похованнями жертв геноциду. Експерти на підставі аналізу наукових праць дослідників та вчених дійшли висновку, що організаторами злочину геноциду визнано керівників КП(б) СРСР та України. В ході проведення дослідження комісія зробила аналіз 22 судово-медичних експертиз, опрацювала наукові джерела, мартирологи, висновки фахівців, свідчення 25-ти дослідників злочину геноциду. Висновком комплексної судової статистично-криміналістичної експертизи від 3 грудня 2020 р. №957, проведеної Національною академією правових наук України та філіалом «Інститут дослідження Голодомору» Національного музею Голодомору-геноциду, встановлено, що під час вчинення злочину геноциду в 1932 – 1933 рр. в УСРР та на історичних етнічних землях і місцях компактного проживання українців в СРСР комуністичний тоталітарний режим знищив 10 млн. 500 тис. українців. Злочин було вчинено з метою ліквідації національно-визвольного руху, нищення української нації та недопущення відновлення української держави. Прямі та непрямі втрати, які назавжди змінили Україну та відчуються досі як ті відкриті рани, на які ще чекає тривалий період загоєння та реабілітації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Геноцид українців 1932-1933 за матеріалами досудових розслідувань Упоряд.: О. Петришин, М. Герасименко, О. Стасюк.- Київ: Видавництво Марка Мельника, 2021.-520 с.
2. Міжнародний форум «Масові штучні голодомори: пам'ятаємо, вшановуємо.» м. Київ 7.09.2021. р..
3. Електронний ресурс: [https://holodomormuseum.org.ua/conferencia /mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenciya-golodomor-1932-1933-rokiv-vtrati-ukrainskoi-nacii/](https://holodomormuseum.org.ua/conferencia/mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenciya-golodomor-1932-1933-rokiv-vtrati-ukrainskoi-nacii/)).

Ю.І.Блажевич,
кандидат історичних наук, доцент,
(м.Хмельницький)
Н.І.Вашук,
вчитель-методист
(м.Хмельницький)

ВАСЮТИНСЬКИЙ АНТОН ФЕДОРОВИЧ – УРОДЖЕНЕЦЬ ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЮ, ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНИК-МОДЕЛЬЄР КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

В статті на основі документальних джерел, архівних матеріалів та публікацій періодичних видань висвітлено життєвий та творчий шлях відомого українського художника-модельєра, уродженця Подільського краю Антона Федоровича Васютинського. Як свідчать документальні дані, видатний художник-медальєр створив сотні штампів різноманітних медалей і плакет майже до всіх знаменних подій Російської імперії останнього періоду, а потім Радянського Союзу періоду його становлення.

Ключові слова: *Васютинський Антон Федорович, Подільський край, Санкт-Петербург, художник-модельєр, Відень, Париж, Лондон, штампі медалей і плакет.*

Наш національний культурологічний простір в сучасній незалежній Україні не можна уявити без українців, які мешкали і мешкають, творили і творять поза межами рідної землі. Непроста доля, війни, епідемії, голод, політичні репресії і терор розкидали мільйони наших співвітчизників по різних країнах і континентах світу. Однак й на чужині вони зберігали і зберігають любов до отчого краю, своєї маленької батьківщини, до її історії, культури і духовної спадщини, розвивали і розвивають творчі здобутки своєї Вітчизни.

Серед подолян, наших земляків, які з різних причин опинилися поза межами України та її регіонів, вирізняється постать Антона Федоровича Васютинського, звичайного подільського хлопця з багатодітної сім'ї, якого доля закинула в Санкт-Петербург, столицю Російської імперії, а потім назавжди визначила йому місце

проживання. Тут і розквітнув його талантизм – талантизм видатного художника-модельєра.

Актуальність проблеми та стан її вивчення. Період незалежності України та її регіонів привів до нової хвилі національно-культурного і духовного відродження, ліквідації чорних та сірих плям в українській історії, поверненні сотень імен істинних патріотів держави, її науки, техніки, освіти, культури, мистецтвознавства, етнографії, етнології, фольклористики, традицій, звичаїв та обрядів мешканців України та нашого Подільського регіону.

Наш земляк Антон Васютинський більше відомий в Росії, ніж в Україні та нашому краї. Йому присвячена низка статей таких російських дослідників як О.Гдалін, Д.Робінсон, Л. Євдокимова, В. Дмитрієв, В. Сидорів, Т. Сич та ін. В Україні ж є довідникові статті в Біографічному довіднику за редакцією А. Кудрицького (1997), Митці України: Енциклопедичний довідник (1992), В. Стельмах, М. Работинський та Я. Кривко в місцевих періодичних виданнях «Кам'янець-Подільський вісник (2003), «Прапор Жовтня» (1977), деякі матеріали з інтернет-сайту Вікіпедія та ін. В цій статті авторами зроблена спроба більш повно та ґрунтовно проаналізувати багатогранну творчість уродженця Подільського краю Антона Федоровича Васютинського.

Антон Федорович Васютинський народився 17 (29) січня 1858 року в місті Кам'янці-Подільському Подільської губернії в бідній сім'ї. Батько і дід були художниками. Однак батько помер, коли хлопчику було 3 роки. Надзвичайно важкими були дитячі і юнацькі роки. «З дитячих літ живу власною працею», - згадував пізніше Антон.

Виклад основного матеріалу. Любов до малювання у нього виявилася змалку, а навчатися улюбленій справі, як бачимо, довелося вже пізно. Лише з 1879 року він здобуває освіту у Київській рисувальній школі, яку очолював відомий український живописець і педагог Микола Іванович Мурашко (1844-1909). В липні 1881 року Антон Васютинський стає лише вільним слухачем Петербурзької Академії мистецтв, тому що була погана підготовка із загальних наук, хоча малюнок здано добре. А в 1882 році був прийнятий учнем натурного класу Академії мистецтв з історичного живопису. Рік підготовки дався в знаки. Після трьох років напруженого навчання,

через брак коштів та поганий стан здоров'я він повертається в Кам'янець-Подільський з метою викладання уроків малювання в шкільних закладах міста і накопичення коштів [1, с.9]. Та вже через рік Антон Федорович знову з'являється в Санкт-Петербурзі і переводиться до медальєрного класу в Академії мистецтв, який очолював академік Василь Володимирович Алексєєв (1822-1901). Його прохання про цей перевід звучало так: «Відчуваючи в собі нахил займаючись різьбою по дереву, а також чеканкою по золоту, я давно мріяв зайнятися медальєрним мистецтвом». Прохання було задоволено. Навчався він старанно й успішно. Його успіхи у навчанні були відзначені Академією декількома медалями. В 1887 році А. Васютинський за різьбу на сталі зображення Ахілла отримав срібну медаль, а в 1888 році за конкурсну медальну програму «Геркулес, який вбиває триголову гідру» він отримує золоту медаль першого достоїнства, виконану під керівництвом академіка медальєрного мистецтва і старшого медальєра Санкт-Петербурзького Монетного двору вищезазначеного Василя Володимировича Алексєєва, який до цього за кордоном вивчав техніку виготовлення штемпелів для медалей на гравірувальній машині. Водночас Антону Федоровичу присвоюється звання класного художника першого ступеня та він отримує роботу в Санкт-Петербурзькому Монетному дворі і єдиний з випускників модельєрного класу за рішенням Ради Академії отримує закордонну стипендію для пенсійної поїздки на монетні двори Австрії, Франції, Німеччини та Великої Британії терміном на 4 роки, починаючи з січня 1889 року [2, арк.1].

Відповідно з «Інструкцією для пенсіонера А.Ф. Васютинського» перші півроку він повинен був працювати, як вже зазначалося, на Санкт-Петербурзькому Монетному дворі з метою вивчення техніки різьби маточників на штемпелерізальній машині, переведення штемпелів, загартування і виготовлення штампів [3, арк. 51]. В результаті він виготовив два маточники. На першому Васютинський «...вивчав плоску різьбу, а на другому – рельєфну» [3, арк.59]. Водночас, працюючи на Монетному дворі, він навчався на Педагогічних курсах, заснованих при Академії мистецтв, а при їх закінченні (1889) отримав «Свідоцтво І розряду в середніх навчальних закладах» [3, арк.48].

На початку 1889 року Антон Федорович виїжджає в Європу в Австрію і у Відні студіює медальєрну справу в одного із найвідоміших модельєрів того часу Антона Шарффа (1845-1903). Взагалі перед Васютинським було поставлено завдання: відвідувати відомі монетні двори і медальні заклади в європейських країнах, протягом двох перших років виліпити портрет (з натури або з фотографії) і вирізати його зі сталі, а в кінці другого року надіслати в Раду Академії ескіз медалі на вибрану тему, а в кінці четвертого року згідно із затвердженням Радою Академії ескізом медалі виконати ліплення і вирізати штемпель. Щорічно ж академічний пенсіонер був зобов'язаний звітувати перед Радою Академії мистецтв про виконану роботу, додаючи до звіту воскові і гіпсові зливки із своїх виробів і зливки з штемпелів із сплаву олова і свинцю [4, с.136-137]. До речі більшість звітів зберігаються в його особовій справі [3].

Як вже зазначалось, у Відні (Австрія) Васютинський детально ознайомився з діяльністю найстарішого в Європі Віденського Монетного двору, заснованого в 1194 році і Академії мистецтв, до складу якої, окрім навчального закладу, входила Картинна галерея, де експонувались полотна видатних майстрів живопису XVIII-XIX ст., а також гравюрний кабінет, де були зібрані найкращі графічні зібрання Австрії. Всі ці експонати були навчальним матеріалом для учнів. До речі, всі замовлення для Віденського Монетного двору виконувались приватними художниками і майстрами, які виготовляли маточники на штемпелерізальній машині. Васютинський, який під керівництвом Антона Шарффа виконав два портрети із воску – копії робіт майстра і два жіночих портрети з натури [3, арк. 62].

По дорозі в Париж Васютинський побував у Мюнхені (Німеччина), відвідав художню виставку, однак, як ним було відзначено в звіті, з медальєрного мистецтва там « нічого не було виставлено» [3, арк. 62].

Фактично весь пенсіонерський термін він провів в Парижі, де вивчав мініатюрне мистецтво спочатку під керівництвом Поля Дюбуа (1827-1905), а потім Жюля-Клемана Шаплена (1839-1909), хоча й продовжував користуватися порадами Дюбуа. Документальні матеріали, тобто звіти, свідчать, що в перший рік перебування а Парижі Васютинський, займаючись клопіткою технікою моделювання

голови, активно працював з натурою і фотографіями, однак в Раду Академії відправляв лише ті витвори, які вважав досконалими, зокрема й жіночий портрет (1890), який до нині зберігається в Державному Ермітажі [4, с.137].

Варто зазначити, що в 90-і роки XIX ст. Франція переживала стрімкий підйом мистецтва модерну, що творчо об'єднав орнаментальні і зображувальні начала різних видів мистецтва. Зрозуміло, що Васютинський не міг пройти мимо цього новітнього стилю мистецтва, що й відобразилося у його витворах того часу – жіночих портретах і медальйонах, а також в плакетах (1890-1893). Стилізовані під мистецтво модерн жіночі образи з їх зачісками, кружевними платтями, відповідним вигином спини фактично дозволили художнику-модельєру відійти від академічних традицій. Новації Васютинського були належно оцінені Почесним дипломом Товариства французьких художників (1891). В цьому році він відправив в Раду Академії звіт і декілька досконалих робіт: медаль з портретом художника-мориніста І. Айвазовського, два жіночих портрети, переведені гальванопластику, а також медаль з натурним портретом професора живопису О. Боголюбова, виконана на Паризькому монетному дворі на штемпелерізальній машині. Зі слів академіка і вчителя В. Алексеєва, ця робота показала великий успіх його учня в техніці медальєрного мистецтва [3, арк. 75]. За ці та деякі інші роботи Васютинський в 1892 році одержав грошову премію.

Водночас варто зазначити, що Антон Федорович в 1892 році звернувся з проханням до Ради Академії щодо його участі в щорічних академічних виставках в Санкт-Петербурзі, а також у виставках Паризького Салону. В рідній академії експонувалось сім робіт – модель браслета, виконаного в зв'язку із срібним весіллям імператора Олександра III, окремо його портрета, а також голови Ісуса Христа, трьох жіночих і одного хлопчачого портретів. Ці витвори були високо оцінені академіком В. Алексеєвим і членами імператорської сім'ї. Імператор Олександр III нагородив художника-модельєра 500-ми рублями за браслет і портрет імператора, як заохочення за його працю в галузі медальєрного мистецтва. До речі, коли вирішувалось питання про відрядження Васютинського за кордон для вдосконалення навчання медальєрній техніці, імператор Олександр III наголосив, що його турбує стан справ в цій галузі і він надіється, що стипендіат за

чотири роки підніме це мистецтво на «ступінь часів імператриці Катерини II, Олександра I і Миколи I» [3, арк. 99].

Важливою оцінкою роботи А. Васютинського став відгук його французького вчителя Жюля-Клемана Шаплена, в якому той клопотав перед Радою Академії мистецтв про продовження терміну пенсіонерського стажування своєму російському учню ще на один рік на тих же умовах (в розмірі 1350 рублів в рік) для повного вдосконалення своєї майстерності. Президент Академії мистецтв великий князь Володимир Олександрович підтримав це прохання, а імператор Олександр III 30 липня 1892 року підписав наказ про продовження цього терміну [3, арк. 86,90]. Цей рік для Васютинського став ще однією віхою у вдосконаленні медальєрної майстерності, збагатився новими творчими здобутками, створенням багаточисельних портретних медалей, на яких були зображені художники, скульптори, модельєри: І. Айвазовський, Д. Боголюбов, М. Антокольський, Ж.-А. Фальгьєр, Ж.-К. Шаплен та ін. В 1893 році Антон Федорович покидає Париж визначним модельєром, досвідченим майстром із своїм своєрідним художнім стилем. За кордоном він зрозумів основне: мистецтво медалі не може бути ізольованим від інших мистецьких напрямів, як це було в Росії. Медальєрне мистецтво повинно розвиватися в поєднанні з живописом, малюнком, скульптурою, виробами декоративно-прикладного і монументально-декоративного мистецтва і обов'язково експонуватися на художніх виставках.

Все це було втілено в життя, коли він повернувся в Санкт-Петербург і в кінці грудня 1893 року був призначений старшим медальєром Санкт-Петербурзького Монетного двору. Серед перших робіт Васютинського, виконаних після його повернення з Європи були нагородна медаль Російської Академії наук – премія імені П. Батюшкова (1893), медаль в честь 25-річчя нумізматичної діяльності Х. Гіля і медаль в пам'ять 50-річчя педагогічної і творчої діяльності академіка В. Алексєєва, низка медалей художників, композиторів, філологів, математиків, зокрема геніального М. Лобачевського та ін. [5, с. 96-97]. Варто зазначити, що за період 1893-1917 років було створено понад 120 штемпелів нагородних і пам'ятних медалей і плакет. Серед них «За врятування потопаючих» (1894), «За хоробрість» (1894), «В пам'ять 100-ліття Вітчизняної війни 1812

року» (1912), ювілейні медалі до 100-ліття заснування Санкт-Петербурга, яку чеканили в золоті, сріблі і міді, штемпелі для чеканки були виготовлені Васютинським.

Він був автором штемпеля лицьової сторони пам'ятних медалей і монет з портретом імператора Миколая II: імперіал, напівімперіал, рубльової монети, 50 і 25 копійок 1895-1915 років, проект ювілейної медалі «В пам'ять 300-ліття царствування дому Романових», пам'ятної медалі до 200-ліття Полтавської битви, пам'ятні медалі в честь П. Столипіна, В. Коковцева, І. Іноземцева, інших державних і культурних діячів Російської імперії. Васютинський також виконував багаточисельні замовлення різних організацій, установ, військових частин тощо [5, с. 97-98]. За видатні художні досягнення в галузі модельєрного мистецтва Академія мистецтв 27 жовтня 1908 року присвоїла йому почесне звання академіка, а з 1910 року він розпочав викладацьку діяльність в цьому навчальному закладі.

Водночас він активно працював в Петроградському Монетному дворі, борючись за те, щоб медальєрне мистецтво розвивалось як окремий жанр зі своєю специфікою, а не складова частина звичайної скульптури, як стверджували в ті часи його опоненти.

Революційні події 1917-1918 років Васютинський зустрів на Монетному дворі, який майже не працював. Майже єдиним виробом тоді став орден Червоного Прапора, перший орден РРФСР, який був затверджений Всеросійським ЦВК 16 вересня 1918 року. В 1919 році в холодному і голодному Петрограді в залах Зимового палацу, перейменованого в Палац мистецтв, було проведено першу Державну вільну виставку творів мистецтва, витрати на її проведення держава взяла на себе. Росія ніколи не знала таких масштабів – 350 авторів представили на виставку 826 виробів. Серед експонатів виставки були такі знаменитості як М. Альтман, О. Бенуа, І. Білібін і Й. Бродський, І Рєпін і М. Шагал. Свої ескізи до «Містерії Буф» демонстрував В. Маяковський. Учасником виставки був і А. Васютинський зі своїми медальєрними роботами [5, с.98].

В 1920 році Антона Федоровича назначили помічником управляючого модельєрною частиною Монетного двору, починати виконувати завдання нової влади, створює медаль, присвячену

трюхліттю Жовтня. Нова влада вимагала нових підходів до революційного мистецтва, зокрема й до медальєрного і Васютинський змушений був відмовлятися від застарілих образів і емблем, як і художник-новатор, швидко почав вловлювати те, чим починала жити молода республіка. Так на медалях та монетах з'явилися серп і молот, фігура робітника з гвинтівкою, селянина – сіяча, зірка, лозунг «Пролетарі всіх країн, єднайтесь!» тощо. Так наприклад, в серпні 1921 року Монетний двір в Петрограді був перейменований Медально-афінажний завод і відновив свою роботу. Старшим модельєром був призначений Антон Федорович. Художники медального відділу відповідно до замовлення Президії ЦВК РРФСР розпочав і розробив ескізи малюнків лицьової і оборотної сторони монет для потреб нової влади. Президія ЦВК затвердила ці ескізи і на заводі розпочалась чеканка радянської срібної монети. Старший модельєр А. Васютинський приклав чимало сил і енергії для налагодження процесу виробництва, чіткої організації роботи всього колективу Медально-афінажного заводу.

11 жовтня 1922 року виходить декрет Радянського уряду щодо випуску в оборот білетів Державного банку. Водночас з випуском паперових червінців, штемпеля для якого були виконані під керівництвом і при участі А. Васютинського, який тоді вже став управляючим медальєрною частиною заводу. Дещо пізніше завод розпочав чеканку срібних рублів і 50 копійок взірця 1924 року, ліпку і штемпеля для них виконував наш земляк за малюнками графіка С. Грузенберга [5, с.99]. За великий вклад у відновлення і чітку діяльність монетного заводу щодо чеканки радянських монет в найкоротші терміни на загальних зборах колективу в день святкування п'ятої річниці Жовтня А. Васютинському було присвоєно почесне звання Героя Праці.

В цей період художник-модельєр працює і створює мініатюри, присвячені видатним вченим того часу І. Павлову, О. Карпінському, І. Сеченову та ін. В 1925 році з ініціативи А. Васютинського в Академії мистецтв було створено медальєрне відділення на факультеті скульптури. Він читав курс медальєрного мистецтва для студентів, вів заняття щодо техніки створення медалі. В цьому ж році він був обраний професором медальєрного мистецтва Академії мистецтв СРСР [5, с.100].

6 лютого 1926 року виходить постанова уряду щодо випуску металічних грошей нового взірця. Ескізи і штампи для цих грошей створювались під безпосереднім керівництвом А. Васютинського.

Значне місце в його творчості займає робота, пов'язана із створенням знака вищої нагороди країни – ордена Леніна, затвердженого постановою Президії ЦВК СРСР 6 квітня 1930 року. Перший ескіз цього знака був розроблений художниками І. Шадром, П. Тасєжним і С. Дмитрієвим був затверджений, по ньому орден виготовлявся до листопада 1931 року, після чого художники Держзнаку розпочали розробку нових ескізів. Збереглася воскова модель знака, виконана І. Крестовським. Завершальну роботу над ескізом виконав голодний модельєр Ленінградського монетного двору А. Васютинський. Один з його учнів М. Соколов пізніше допрацював рельєфний портрет Леніна і він в такому вигляді виготовляється до кінця [5, с.101].

В 1931 році, з ініціативи ВЛКСМ, було введено всесоюзний фізкультурний комплекс «Готовий до праці і оборони СРСР». Ліпку моделі для значка виконав Антон Федорович Васютинський. Він інтенсивно працював до останніх своїх днів. В 1935 році була випущена розмінна монета нового зразка. Малюнок для лицьової сторони (герб СРСР) – одна із останніх його робіт. За декілька днів до смерті він закінчив ліпку медалі «Приїзд В.І. Леніна на Фінляндський вокзал». 2 грудня 1935 року художник відійшов у інший світ під час роботи [5, с.101].

Всі роки життя нашого земляка, подолянина, кам'янчанина Антона Федоровича Васютинського віддані улюбленій справі, на жаль, не в Україні і Поділлі, а в столиці Російської імперії. Однак не забуваймо, що початок цьому незгасному таланту художника-модельєра дала наша подільська земля. Бо як кажуть влучно у народі: «Нашого цвіту – по всьому світу». І до поки буде так, доти незнищеним залишиться наш народ. А видатний майстер своєї справи Антон Федорович Васютинський навечно увійшов в історію і культуру нашого Подільського краю.

Список використаних джерел і літератури:

1. Стельмах В., Работинський М. Його медалі відомі в Парижі: До 145-річчя з дня народження Антона Федоровича Васютинського // Кам'янець-Подільський вісник.- 2003. – 24 січня.- С.9.
2. Формулярний список А.Ф. Васютинського про службу. 1888-1903 рр. – Російський державний історичний архів. – Ф. 570, оп. 8, од. зб. 28.
3. Васютинський А.Ф. Особова справа.- науковий архів РАХ (в Санкт-Петербурзі). – Ф.7, оп.3, од. зб.68.
4. Евдокимова Л.А. Пенсионерский период творчества художника-модельера А.Ф. Васютинского. Электронный ресурс: <https://cyberleninka.ru/article/n/pensioners-Kiy-period-tvorchestva-hudozhnika> - .С.136-141.
5. Гдалин А., Робинсон Д. Первый модельер Советской России // Советский коллекционер. Сборник статей. Вып. 20. Москва: Радио и связь, 1982.-С.84-105.

М.Г. Гордієнко,
кандидат політичних наук, доцент
(м.Яготин, Київська обл.)

КЛАСОКРАТИЧНА МОДЕЛЬ СОБОРНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В. ЛИПИНСЬКОГО

Українська спільнота, яка тридцять років тому вирвалася із імперських кайданів поневолення й тиранії потребує чітких алгоритмів політичного розвитку й консолідуючої національної ідеології. Звільнившись від крайньо лівого режиму – комунізму, наша посттоталітарна влада не виробила стратегії розвитку держави, однак оперативно й успішно почала приватизацію національних ресурсів на свою користь. Це привело до утворення олігархічно-кланової держави й корумпованого політичного режиму, який вмів прикривався ліберально-демократичною риторикою, але радикальних ринкових перетворень не проводив. Зрошення олігархічного капіталу й політики вело новітню українську державу до матеріального виснаження й політичної дезінтеграції.

Паразитичний характер антинаціональної політики усвідомлюють Українські громадяни та періодично вибухають масштабними протестами, які іменуються Майданом. Але навіть кров'ю Небесної Сотні не вдалося зламати одіозну систему влади. Результатом нікчемної політики українського олігархату є анексія Криму й окупація східних територій. Ще десятиліття правління такого режиму й Україна буде поглинута неоімперською деспотією Кремля. Отже, щоб не довести країну до повної капітуляції потрібна не лише ротація політичного класу та зміцнення економічного і військового потенціалу держави, але й зміна ідеологічних засад управління. У межах цього дослідження акцентується увага на потенціалі консервативної ідеології, яка є значно ефективнішою для українського державотворення ніж ліберально-демократична.

Для вигнання чужинців зі своєї землі та подолання тотальної кризи українцям критично бракує солідарності. Тридцятилітній період суверенного буття України виявився замалим, щоб подолати стереотипи етатизму й ліберально-демократичних ілюзій, які мало придатні для воюючої держави. Ми вважаємо, що онтологічні засади

для політичного консенсусу й утвердження Соборної України дає консервативна ідеологія. У системі світоглядних цінностей більшості наших громадян консерватизм асоціюється із політичною доктриною, що звеличує архаїчні цінності, гальмує політичний поступ та соціальний прогрес. Насправді провідною ідеєю консерватизму є забезпечення тяглості поколінь, актуалізація зв'язку часів та епох, що передбачає тісну взаємодію минулого, теперішнього і майбутнього.

Центральна вісь консервативного світогляду – шанування традицій, культури, духовності власної нації. Для консерватизму важливо не просто звернення й повага до минулого, але й збереження та використання його життєдайних надбань для сучасного розвитку суспільства. Консервативна ідея нації – це не лише повага до історичного минулого, але насамперед це родовий вибір людей впродовж віків та поколінь. На противагу абсолютизації природних прав, що характерне для лібералізму, консерватизм артикулює історичне право нації на гідне життя, духовно-органічну традицію, у якій втілюється розум попередніх поколінь.

Зараз для української спільноти настає час трансформації світоглядних пріоритетів, переоцінки духовних і політичних цінностей, формування всебічної, методологічно виваженої концепції державного будівництва, спроможної згуртувати людей, сприяти поверненню окупованих територій та забезпечити Соборність нації. Актуальними наразі є ті теоретичні рефлексії котрі, апелюючи до національних почуттів і духовних традицій власного народу, здатні викликати патріотичне піднесення та мобілізувати громадян на захист власної землі. У цьому контексті цілком природно постає підвищена увага до оригінальної теорії українського консерватизму, обґрунтовану свого часу В. Липинським.

Центральною темою його ключової роботи – «Листи до братів-хліборобів» та всієї творчості є побудова української самостійної держави і організація суспільства на консервативних цінностях. Національна держава для нього є засадничою формою соціального буття, без якої немає нації, а є лише народ в етнічному сенсі. Автор Листів аргументує концепт монархічної держави, яка має засновуватися на п'яти основних підвалинах: 1) національній аристократії 2) клясикратії 3) територіальному патріотизмі 4) українському консерватизмі 5) релігійному етосі. Майбутня

українська держава, за Липинським, це – незалежна монархія дідичного (спадкового) характеру з механізмом успадкування гетьманської влади.

У системі консервативної доктрини В. Липинського гетьман, (в сучасних реаліях цю функцію виконує Президент), є своєрідним національним символом держави, навколо якого об'єднається вся Соборна Україна. Державотворча місія гетьмана – бути арбітром, що санкціонує легітимну діяльність різних політичних угруповань, контролює безпеку і порядок. Однак реальні управлінські повноваження має національна аристократія, тобто політична еліта. Саме політичний клас, а не стихійні пориви народу є провідником і організатором нації. Кожна верства має власну еліту, яка функціонує згідно з динамічним принципом постійного поповнення і циркуляції. Основний стрижень провідної верстви становлять люди породи «войовників – продуцентів». Маргінальність еліти, вважає Липинський, веде до загибелі державності. Його аргументи на користь цієї рефлексії формулюються так: «Слабкість наших найбільше національно свідомих, наших найбільше культурних, в європейському розумінні того слова, верхів, слабкість нашої державно-творчої аристократії стала... причиною нашої національної катастрофи. Коли провідники нації ослабіли на те, щоб повести за собою масу, то вони мусять самі йти за масою. Коли верхи не можуть піднести до свого рівня низів, то вони мусять самі опуститись до рівня цих низів, або відірватись від нації. Спекуляція на політичній темноті народній, це одинокий політичний шлях для кожної слабкої аристократії» [3, с. 82]. Національна аристократія, за Липинським, мусить обрати власний шлях розвитку та формувати соборну державу, щоб не бути ані під Королем польським, ані під Царем московським.

Маючи реальні управлінські повноваження національна аристократія збалансовує надмірні амбіції гетьмана. Це усуває деспотичну модель вертикалі влади, що характерна для московського абсолютизму, який ще з часів Івана Грозного культивує необмежені повноваження монарха і терор. Гетьманське правління відмінне від польського врядування, де король цілком залежний від шляхти. Українська держава, за Липинським, має базуватися на правовій монархії у традиційній формі гетьманату. Неодмінними атрибутами гетьманської влади Липинський вважав довіру, повагу й авторитет.

Він переконаний, що «тільки тоді, коли є загально признані, громадські – церковні, воєнні, родинні і класові – авторитети, на яких може опертися Влада, народжується на території даного громадянства його власна, своя Держава. Бо тільки тоді можна викликати необхідні для здобуття Держави загальні підйоми громадянства, коли є ричаг, двигун – авторитети і слухняні у відношенню до них організації... Без організації і без авторитетів немає громадянства, а є розпорошена взаємно себе не знаюча і ненавидяча юрба рабів. Такою юрбою мусить правити з чужої Землі, з Метрополії, чуже організоване громадянство, чужа Держава, на те, щоб ця юрба сама себе весь час не різала» [4, с. 66]. З цих рефлексій автора Листів випливає, що лише консолідована, соборна нація спроможна забезпечити ефективне управління та власне буття. А розпорошене і не згуртоване суспільство може лише взаємно поборювати само себе.

Проект національного державотворення, за логікою теоретика українського консерватизму, має спиратися на такі організаційні моделі: 1) демократія з республікою 2) охлократія з диктатурою 3) клясократія з правовою – «законом обмеженою і законом обмежуючою» монархією. Ця класифікація визначається на підставі чинних стосунків між «провідною верствою» і «народом». Устрій клясократії, якому надає перевагу Липинський, є найбільш оптимальним й відзначається рівновагою між владою і свободою, між консерватизмом і прогресом. Як сам гетьман обмежений системою права, так і свобода дисциплінована авторитетом сильної і стабільної державної влади. Продуценти (робітники, хлібороби, буржуазія) є верствою, що виробляє матеріальні блага і становить основу для ствердження консолідованого суспільства.

Ключова державотворча місія, за Липинським, належить хліборобам, бо вони пов'язані з землею і територією, на котрій живуть і працюють, а тому є найстабільнішою, отже – найкориснішою верствою суспільства. Вчений переконаний, що тільки «одинокий клас, дійсно і реально заінтересований в існуванні української держави й до державного будівництва здібний – клас репрезентуючий історичну, культурну й національну українську традицію – український клас хліборобський» [1, с. 8]. Саме йому Липинський адресує свій твір і покладає провідну роль у збереженні національних традицій. На його думку, «коли клас хліборобський, клас землі, що у

всіх націй і в усіх країнах світу є носителем традицій цієї землі, тобто національної традиції – починає до тієї традиції ставитись байдуже й холодно, коли замість традиційної любови до України й аристократичної пошани до себе виховується у ньому рабська «преданність Москві», або «Варшаві» й хамська погорда до своєї національної індивідуальності, то це знак, що нація починає вмирати. Й у тім, а не в інтелігентській демагогії була наша найбільша трагедія» [1, с. 14]. Отже, український хліборобський клас, вважає автор Листів, є ключовою державотворчою потугою, навколо якого постає Соборна Україна. А інтелігенція виконує функцію посередництва між усіма суспільними групами завдяки культурницькій та інтелектуальній праці.

З позицій ліберальної ідеології українська Соборна держава має базуватися на засадах демократії. У Липинського стосовно феномену демократії є певні застереження. Він наголошує, що «історія наша вже сотні разів нас навчила, що наша демократія, всі оці канцеляристи і писарі по фаху, демагоги по тактиці й кар'єристи по духу – всі оці Брюховецькі, Тетері, Петрики й їм же «несть числа» – на одне були тільки здатні: знищити власну українську державно-творчу аристократію, а з нею й українську державу. Хоч плакав кат, як Сомкові голову рубали, але її таки відрубали. Військово-хліборобський, козацько-шляхецький аристократичний клас, що відродився був і сформувався знов за Великого Гетьмана Богдана – потім був демократією нашою вирізаний і винищений до коріння. Але збудувати щось нового, свого на тім порожнім місці українська демократія ніколи не змогла. Не тому, розуміється, щоб між нею не було людей, які по своїй індивідуальній вартості не змогли б місце старої вирізаної аристократії зайняти, а тому, що дух між ними панував руйнуючий, завидющий, злобний, а разом із тим облесливий, брехливий і рабський. Тому, що всі ці, поодинці іноді й гарні, здібні й чесні люде, всі разом творили руйнуюче розкладове тіло, якому на ім'я – демократія» [1, с. 36]. Драматичні колізії української історії дають підстави Липинському критично оцінювати демократію як державотворчу парадигму, адже в ній порушена рівновага між владою і свободою на користь останньої. Ці рефлексії теоретика консервативної ідеології корелюють із сучасним політичним становищем України, яка маючи абсолютну свободу і демократію й

досі не спромоглася утвердити Соборної державності та переживає тотальну руїну і занепад.

Треба зауважити, що світогляд Липинського не був антидемократичним, але завжди критичним до надмірностей та зловживань. Монархічне врядування, що аргументується в Листах, ніяк не суперечить демократичним принципам, а парадигма клясократії допускає свободу критики і опозицію, навіть вимагає її. У вступі до своєї праці «Релігія і церква в історії України» В. Липинський зазначає : «Але я не демократ. Це, розуміється, не значить, щоб я був «ворогом народу» або не визнавав за ним політичних прав... Не демократ я тому, бо не визнаю за народом нічим не обмежених, самодержавних, суверенних прав – так само, як не визнаю і нічим не обмеженої, самодержавної монархічної влади. І думаю, що влада народу мусить бути обмежена точно означеними правами монарха, персоніфікуючого собою цілу націю і цілу державу, – так само, як влада монарха мусить бути обмежена точно означеними політичними правами народу. Не демократ я тому, бо вважаю, що «народовладний» демократичний метод організації громадянського життя, опертий на спекуляції найгіршими інстинктами мас, веде власне народ до загибелі. Врешті, я не демократ тому, що люблю народ, але не живу з «народної любові». [2, с. 9–10]. Спираючись на досвід історії людства вчений вірить, що правда і добро а також всі громадянські цінності завжди створювалися не пристрастями арифметичної більшості, а умілим пануванням над своїми та чужими пристрастями організованою та непохитною у своїх переконаннях волею меншості.

Тобто добірна меншість кращих людей, яких В. Липинський називає «національною аристократією» має кращий потенціал ефективного управління, аніж народ. Якщо в суспільстві управляє не політична еліта, тоді в ньому панує охлократія. Під охлократією Липинський розумів такий суспільно-політичний лад, де активна меншість твориться шляхом організації різнорідних елементів в одній верстві, яка необмежено панує над громадянством. В минулому охлократична аристократія часто складалася з кочовиків, а в модерні часи – з декласованих, номадизуючих елементів, що постають на соціальних периферіях індустріальної цивілізації. Охлократична провідна верства зорганізована як монолітній військово-

бюрократичний «орден», «яничари» або як новітня «монопартія». За охлократичного режиму політичну систему очолює деспотичний монарх – самодержець або вождь – диктатор. Прикладом охлократичного типу правління Липинський вважає старі східні деспотії, європейський «освічений абсолютизм» XVIII ст., революційні диктатури у Франції, всі режими цезаристично-бонапартистського характеру і модерний фашизм та більшовизм.

Три типи політичних режимів, які називає Липинський – демократія, класократія і охлократія чергуються з певною послідовністю. Коли надмірний розвиток матеріального добробуту й політичні чвари ослаблюють класократію, вона вироджується в демократію, яка активно руйнується охлократією. Панування охлократії неодмінно веде до соціального хаосу й деградації суспільства у боротьбі з яким знову постає класократія. У цій циркуляції політичних режимів лише класократичний устрій спроможний забезпечити стабільність буття соціуму та його соборність. Екстропалуючи ці міркування на сучасність можна стверджувати, що поки Україна знаходиться на стадії панування олігархії, яка блокує її динамічний поступ, важко вийти на європейську орбіту буття. Ключове завдання сучасного для сучасного політичного класу України – ліквідація олігархічної охлократії й побудова класократичної соборної держави.

Успішна реалізація цього завдання передбачає мобілізацію патріотичного сумління нації. На думку Липинського перебороти внутрішні слабкості, світоглядні розбіжності та організаційну розпорошеність українства здатний територіальний патріотизм, що є ключовим атрибутом його консервативної доктрини. Іншими словами, соборність української нації найкраще вибудовувати на ґрунті територіального патріотизму, тобто пробудження почуття солідарності і єдності між усіма постійними мешканцями української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, соціального статусу, віросповідання, соціально-культурного рівня. Україна має стати спільною батьківщиною для всіх своїх громадян. Почуття любові до рідного краю – української землі як органічної цілості є необхідною і єдиною можливістю того найтіснішого у світі зв'язку людей, що зветься нацією. Заклики ж до соціально-класової або національної диференціації – явище вкрай руйнівне, що призведе

лише до взаємної ненависті, нищення будь-яких державницьких творінь і політичної суб'єктності українського народу. Зрештою, надмірні політичні амбіції, як це не раз було в нашій історії, впадуть божою карою на самих українців. Альтернативою національній диференціації й шовінізму є національна інтеграція й соборність української нації.

Територіальний чинник в консервативній доктрині Липинського відграє значно більшу роль, ніж національний. З цього державного чинника, на думку автора Листів, проростає поняття патріотизму як «свідомості своєї території, любов до своєї землі, до всіх без винятку її мешканців». Вчений вважає, що «Українцем є всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією; щоб з різних її племен, рас і вір постала одна держава українська. А творцем України є той, хто в святе діло унезалеження української колонії приносить все найкраще, що є в ньому: в тій культурі, з якої він до українства прийшов». Липинський зауважує, що брак територіального патріотизму, носіїв якого наша історія за винятком одиниць і епізодів не знає, завжди був деструктивним чинником українського державотворення. З визначення територіального патріотизму вчений виводить своє розуміння соборної української нації. А саме, «нація – це реалізація хотіння бути нацією. Коли нема хотіння, виявленого в формі ідеї – нема нації. Але так само нема нації, коли це хотіння не реалізується в матеріальних формах держави». За логікою Липинського спочатку постають інституційні структури соборної державності, а потім стверджується і розвивається нація.

Стратегічним завданням української спільноти Липинський вважає відродження українського консерватизму, постійна відсутність якого спричинила поразку усіх національних державотворчих прагнень. Ця необхідність обумовлюється тим, що надійним субстратом соборної державності є верифіковані досвідом багатьох поколінь консервативні цінності. Консерватизм, за Липинським, це утвердження всередині українського громадянства організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, здатних стати носіями української державної влади. Вчений наголошує, що шлях до повної та соборної, а не однобокої Української нації веде через відродження українського консерватизму. Особливо ці рефлексії Липинського є актуальними у глобалізованому світі, де важко

зберегти національну ідентичність та політичну цілісність соціального організму.

Актуальність консервативних рефлексій Липинського полягає в тому, що він поставив правильний діагноз буттю української нації. Недержавність – так діагностує нашу хворобу Липинський. При цьому вчений зауважує, що «ця хвороба зовсім інша ніж – подібна до неї по своїм зовнішнім ознакам – поневоленість. Ми – всі мешканці України – не єсть громадянством поневолені; ми – громадянство недержавне. ... Держави ми не маємо тому, що ми не уміємо самі в собі хотіння своєї власної держави розвинути, його

в цілیم нашім громадянстві розбудити і це хотіння, відповідним методом його організації, своїми власними місцевими силами здійснити... Тому нація недержавна, по упадку своєї метропольної влади, ніколи не може випростуватись і будувати свою державу так, як нація поневолена... вона не має в готовій вже формі всіх елементів, потрібних для будови держави. Хвороба недержавности має своє джерело не в причинах зовнішніх – вона не травматичного походження, як хвороба поневолености – а викликана вона причинами внутрішніми, органічними, без усунення яких ніякі найбільше сприяючі зовнішні умови, ніякі найвірніші союзники, ніякі, навіть найкращі, зовнішні орієнтації, абсолютно нічого не допоможуть». [1, с. 418 – 419]. Ці сентенції Липинського мають стати ключовим імперативом сучасного українського державотворення. Українцям ніхто не подарує власної держави. Ми повинні витворити й захистити її самі. Подолати теперішній стан поневолення й окупації України можна лише спільними зусиллями соборної нації.

Узагальнюючи попередні міркування треба сказати, що в політичній думці України є чимало слухних ідей та концепцій, які можуть надати нових сенсів та імпульсів сучасному державотворенню. Серед цих корисних концептів найбільш доречним для сучасних політичних реалій є консервативна доктрина Липинського. Вона репрезентує кращі сентенції європейської політичної думки ХХ ст., обґрунтовуючи модель побудови соборної української державності на засадах конституційній монархії й територіального патріотизму. Ключовий імператив творчості Липинського проголошує, що лише той народ має майбутнє, який здатний об'єктивно подивитись у своє минуле. Тому утвердження

Української Соборної держави має здійснюватись шляхом відродження консерватизму, спираючись на власну історичну й духовну спадщину і на могутній потенціал селянсько-хліборобської верстви. В рамках політичної концепції Липинського руйнуючому демократичному поступу протистоять власні національні стримуючі сили, здатні реалізувати незалежну державотворчу політику. Визначальні чинники його політичної концепції: ідеологія консерватизму, патріотизм, авторитетна влада, хліборобсько-селянський потенціал, християнські цінності – залишаються актуальними й для розбудови сучасної соборної держав.

Список використаних джерел та літератури

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; Філадельфія, 1995. – 470 с.
2. Липинський В. Релігія і церква в історії України. – К.: Рада, 1995. – 96 с.
3. Липинський В. Україна на переломі (1657–1659). – К.: Дніпро, 1997. – 320 с.
4. Липинський В. Хам і Яфет // Сучасність. – 1992. № 6. – С. 63–76

О.М. Довгалець,
кандидат історичних наук,
(м.Рівне)

РУХ ПРОТЕСТУ УКРАЇНСТВА ПРОТИ ТИМЧАСОВОЇ ІНСТРУКЦІЇ ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ ВІД 4 СЕРПНЯ 1917 р.

В основі державницької ідеології будь-якого народу, в тому числі й українського, лежить ідея соборності та єдності всіх його етнічних земель. Протягом багатьох століть український народ прагнув відновити власну державу та об'єднати в її межах всі українські території. Реальна можливість реалізації цієї мети склалася в роки Української революції 1917-1921 рр.

З самого початку революції проблема соборності України постала як одне з найпріоритетніших завдань національно-визвольного руху. Виборюючи права широкої політичної автономії України, Центральна Рада та її Генеральний Секретаріат дбали, що б вони поширювалися на всі етнічні українські землі. Однак, їхні заходи наштовхнулися на спротив великодержавницьких кіл російського суспільства. Тимчасовий уряд, задекларувавши національні права для народів, які населяли територію колишньої Російської імперії, в реальності проводив шовіністичну політику. Одним із її проявів стала «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні» від 4 серпня 1917 р. Інструкція, поряд із іншими обмеженнями автономних прав України, окреслила територію України всього п'ятьма губерніями – Київською, Волинською, Подільською, Полтавською та Чернігівською (за винятком Мглинського, Суразького, Стародубського і Новозибківського повітів). Поза українською територією залишилися чотири губернії – Катеринославська, Харківська, Херсонська, Таврійська.

Метою даної статті є аналіз ставлення українського населення до положення інструкції Тимчасового уряду від 4 серпня 1917 р. про обмеження території України п'ятьма губерніями.

Інструкція спричинила гостру дискусію серед українського політичного проводу. На засіданнях Малої Ради та під час Шостої сесії Центральної Ради від фракцій українських політичних партій висловлювалися діаметрально протилежні оцінки інструкції – від

різкого засудження до заклику прийняти цей документ. 22 серпня 1917 р., після триденного обговорення, Центральна Рада ухвалила резолюцію, запроповану фракцією українських соціал-демократів. У ній наголошувалося, що інструкція «цілком не відповідає потребам не тільки українського народу, а й національних меншостей, які живуть на Україні» і закликала «трудові маси населення всієї України до організованої боротьби за свої інтереси і за об'єднання навколо Центральної Ради» [1, с. 250]. Висловивши своє негативне ставлення до інструкції, члени Центральної Ради все ж таки визнали її та взяли до відома.

Широкий загальний українського громадянства значно радикальніше поставився до інструкції. Як тільки текст документа було оприлюднено, звідусіль на адресу Центральної Ради та Генерального Секретаріату почали надходити рішучі протести проти поділу України. Накладені Тимчасовим урядом обмеження сприяли пробудженню та активізації національної свідомості, усвідомленню важливості єдності та соборності всіх українських земель.

Голова Генерального Секретаріату В. Винниченко так писав з цього приводу: «Розбурхане національне чуття стало кристалізуватись і формуватись у виразні домагання. З усіх кінців України посипались протести проти поділу єдиного народу, проти шматування національного тіла. Клич єдиної, неподільної України залунав по всій українській землі, єднав усіх, збирав до одного цілого навіть ті елементи, які до того часу були байдужими до національного відродження. Інструкція прислужилася до зміцнення й об'єднання національної самосвідомості краще, ніж сотні агітаторів» [2, с. 48-49].

Протестні настрої охопили населення губерній, які належали згідно з інструкцією, як до «українських», так умовно й «неукраїнських». Одним із перших відреагував Київ. Уже 5-7 серпня 1917 р. Київський губернський виконавчий комітет скликав конференцію, на якій було ухвалено резолюцію, що рішуче засуджувала наміри російської влади розділити Україну на автономну та неавтономну частини, й надіслав її телеграфом Тимчасовому уряду [3, с. 124]. Подібну позицію висловив й другий губернський національний з'їзд, який проходив у Києві 19-20 серпня 1917 р. [4]. Заяви з протестами проти поділу України надходили також з Волинської, Подільської, Полтавської та Чернігівської губерній.

Найбільші протести лунали з відмежованих українських територій. Особливо виділялася Катеринославщина. 11 серпня 1917 р. відбулося надзвичайне земське зібрання Катеринославського повіту, делегати якого вирішили «протестувати проти розділу України на шматки і вимагати негайного приєднання Катеринославщини до України» [5]. Тогочасна преса містила чисельні протестні заяви від повітових рад і різноманітних товариств проти відмежування Катеринославщини від України [6]. Представницькі органи та форуми селянства, робітництва, військовослужбовців також негативно висловилися проти інструкції та її положень.

Катеринославський губернський селянський з'їзд у резолюції «Про відношення до Центральної Ради» чітко зазначив, що «визнає Центральну Раду за вищий краєвий революційний орган керуючий Україною» й «протестує проти розділення України на часті і виділення Катеринославської губернії і настоює на негайному приєднанні Катеринославщини до України» [5]. Крім висловлення протестів на місцевих селянських з'їздах приймалися й конкретні рішення. Наприклад, делегати селянського з'їзду Бахмутського повіту постановили прилучитися до автономної України й виконувати всі розпорядження Центральної Ради [7].

Схожі настрої панували й у робітничому середовищі Катеринославщини. Так, загальні збори службовців і робітників станції, депо і селища П'ятихатки Катеринославської залізниці 22 вересня 1917 р. висловили рішучий протест проти інструкції, визнали Центральну Раду «верховним повноважним урядом України» й надіслали їй щире вітання [8]. Проти поділу України заявили й загальні збори українців-воjakів Катеринославського гарнізону [9].

Активно виступало проти відокремлення й населення Харківської губернії. Наприкінці серпня Комітет Харківської ради надіслав Центральній Раді постанову, в якій виклав своє ставлення до інструкції. Зокрема, у постанові наголошувалося, що населення Харківської губернії на 81% складається з українців. У документі нагадувалося, що Харківський губернський з'їзд ще 16 квітня 1917 р. визнав Центральну Раду законним захисником своїх інтересів, що три харківські губернські селянські з'їзди підтримали вимогу автономії України в федеративній Російській республіці і також визнали Центральну Раду вищим краєвим органом влади. З огляду на це

виконавчий комітет Харківської ради постановив заявити Тимчасовому уряду, що українська людність Харківщини буде підтримувати Центральну Раду в її домаганнях про включення Харківщини до складу України, вважаючи обов'язковими всі її постанови [10].

24-25 вересня 1917 р. у Харкові пройшов 1-й з'їзд Слобідської України (Харківщини та українських частин Курщини, Воронежчини і Донщини). На з'їзді були присутні 529 делегатів від селян, робітників, військовослужбовців, волосних земств, залізничників, кооперативів, «Просвіт», політичних партій та культурно-освітніх організацій. В цей же час у Харкові працював і з'їзд рад селянських депутатів Слобожанщини. Делегати обох з'їздів провели й низку спільних засідань, на яких обговорювалися найактуальніші тогочасні проблеми, в тому числі й оцінка положень інструкції Тимчасового уряду.

У спільній постанові обох з'їздів щодо поділу України наголошувалося, що на всій території України єдиною вищою владою є Центральна Рада і відповідальний перед нею генеральний Секретаріат. Щодо Слобідської України зазначалося, що вона повинна бути приєднаною до автономної України, і як всі українські губернії, вона має підкорятися Тимчасовому уряду тільки через Генеральний Секретаріат [11]. Низка місцевих державних, партійних і громадських організацій висловила повну згоду з рішенням обох з'їздів Слобідської України.

На Херсонщині також розгорнувся протестно-об'єднавчий рух. Із вимогою негайного приєднання до України Херсонської губернії виступили Херсонська повітова рада селянських депутатів (постанова від 14 вересня 1917 р.) і Херсонський повітовий селянський з'їзд (21-22 вересня 1917 р.). Вони також визнали Центральну Раду та Генеральний Секретаріат вищим революційним органом всієї України [12].

Визнання Центральної Ради вищим органом краюї влади ухвалювали на своїх загальних зборах і робітники Херсонщини. Найактивніше діяли залізничники. Відповідні рішення були ухвалені зібраннями службовців і робітників, які пройшли протягом серпня 1917 р. на станціях Роздільна, Одеса-товарна, Голта, Знам'янка та ін. Зборами також висувалася вимога домагатися від Тимчасового уряду поширення автономного ладу й на Херсонську губернію [13].

Приєдналося до протестно-об'єднавчого руху й населення Таврійської губернії, насамперед, північних повітів (були заселені переважно українцями). Так, у Мелітополі 27-28 серпня 1917 р. пройшла нарада 20 місцевих українських організацій, у тому числі представників війська та флоту. В роботі наради взяли участь також представники від волостей Бердянського повіту. Учасники наради одноголосно ухвалили рішення виступати проти поділу України, вимагати включити Таврію до її складу і закликали Центральну Раду скликати Українські установчі збори. Показово, що вимагалось провести Українські установчі збори раніше загальноросійських [12].

Негативно на інструкцію відреагувало й населення північних повітів Чернігівської губернії, які також не визнавалися російським центром українськими. Тодішній губернський комісар Чернігівщини Д. Дорошенко згодом написав у своїх спогадах: «Північні чернігівці ніяк не хотіли відлучатися від решти України. Коли Тимчасове правительство задумало відрізати чотири повіти від території автономної України, з усіх кутків посипались протести, делегації, телеграми проти того відлучення» [14, с. 179].

Значну роль у популяризації та пропаганді ідеї соборності українських земель, спрямуванні протестних настроїв населення проти шовіністичної політики Тимчасового уряду відіграли «Просвіти». Це зазначив 1-й Всеукраїнський з'їзд «Просвіти», який відбувся 22-23 вересня 1917 р. у Києві. На засіданнях з'їзду делегати від Катеринославщини, Харківщини, Херсонщини, Таврії у своїх промовах рішуче засуджували рішення російського уряду щодо відокремлення своїх губерній від України. Спираючись на їхні виступи, з'їзд ухвалив «рішуче протестувати проти відділення цих губерній від автономної України і домагатися об'єднання всіх українських земель» [15]. Делегати також прийняли рішення, що товариства «Просвіти» могли створюватися незалежно від існуючих адміністративних кордонів. Це уможливлювало поширення впливу товариства на українське населення суміжних губерній і повітів.

Слід відзначити, що «Просвіти» не тільки пропагували ідею соборності України, а й надавали конкретні поради у вирішенні цієї проблеми легітимним шляхом. Зокрема, спираючись на положення самої інструкції Тимчасового уряду. З цього приводу «Вісник т-ва «Просвіта» (Катеринослав) писав: «І шлях до цієї мети показує нам

сама правительствена Інструкція, зазначаючи, що уповноваження Генерального Секретаріату можуть поширюватися й на інші губернії та їх частини, якщо утворені в цих губерніях, на підставі наказу Тимчасового уряду, земські установи висловлять бажання такого поширення. І на цей шлях боротьби за автономну Україну в справжніх межах і ступили вже по деяких місцях наші люде ... Цим шляхом раніше чи пізніше мусять піти і підуть всі українські землі, одмежовані поки що урядовою інструкцією од автономної України» [16].

Історія свідчить, що низка повітів пішла шляхом, окресленим «Просвітою». Для прикладу можна навести рішення земських зборів Верхньодніпровського повіту, які ухвалили 23 вересня 1917 р. приєднатися до України. Це рішення було надіслано до Генерального Секретаріату з проханням конкретних вказівок для практичного втілення цього рішення [17].

Отже, «Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні» від 4 серпня 1917 р. викликала рішучі протести з боку українського населення всіх губерній, а особливо тих губерній, що відрізалися від єдиного тіла України. До об'єднано-протестного руху включилися місцеві виконавчі органи, українські політичні партії, різноманітні всеукраїнські організації та товариства. На своїх представницьких форумах делегати від селянства, робітництва, військовослужбовців, інтелігенції висловлювали рішучі протести проти дій загальноросійського уряду, ухвалювали відповідні постанови та резолюції, вимагали від Центральної Ради та Генерального Секретаріату боротися за єдність української території. Фактично, поява інструкції певної мірою сприяла поширенню національної самосвідомості українського народу та активізувала національно-визвольний рух.

Список використаних джерел та літератури

1. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2-х т. / Упоряд. В.Ф. Верстюк та ін. Т. 1. – К.: Наукова думка, 1996. – 589 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. В 3-х т. – Ч. II. – Київ-Відень, 1920. – 328 с.
3. Грушевський М. Спомини // Київ. – 1989. – № 11. – С. 113-155.
4. ЦДАВО України. – Ф. 115. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 16.

5. Народня Воля. – 1917. – 17 серпня.
6. Див.: Нова Рада. – 1917. – 9, 17, 18 серпня; Народня Воля. – 1917. – 10, 17, 18 серпня та ін.
7. Нова Рада. – 1917. – 12 жовтня.
8. ЦДАВО України. – Ф. 115. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 14.
9. Нова Рада. – 1917. – 20 жовтня.
10. Народное дело (Харків). – 1917. – 1 вересня.
11. Нова Рада. – 1917. – 10 жовтня.
12. Народня Воля. – 1917. – 24 вересня.
13. Нова Рада. – 1917. – 20 серпня, 12 вересня.
14. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле 1914-1920. – Мюнхен, 1969. – 543 с.
15. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 44.
16. Вісник т-ва «Просвіта» (Катеринослав). – 1917. – 20 серпня.
17. ЦДАВО України. – Ф. 115. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 1.

А.О. Дорошева,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Ізмаїл, Одеська обл.)

Л.В. Колеснік,
здобувачка вищої освіти
(м.Ізмаїл, Одеська обл.)

НАЦІОНАЛЬНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ, ЯК ПРОВІДНИК ОСВІТНЬОГО РУХУ НАРОДНИХ МАС

Напередодні реформи 1861 р. рівень народної освіти був низьким. Представники царської влади заявляли про непотрібність знань для народу. Така позиція уряду негативно позначалася на стані народної школи. Більшість шкіл знаходилося в містах. Кількість учнів у сільських школах не перевищувала чверті всіх учнів. Майже скрізь заняття в початкових школах на Україні проводилися примітивними, відсталими методами, а рівень знань учнів залишався низьким. Навчали лише читанню, письму і рахунку, але головна увага приділялася релігійно-монархічному вихованню учнів.

Прогресивні політичні сили виступали за доступність освіти, за школу з рідною мовою навчання. В галузі освіти працювали ліберальні діячі, які відмовлялися від революційної боротьби за перебудову суспільства. Вважали освіту народу головною передумовою соціальних змін.

Демократична українська інтелігенція зайнялася організацією недільних шкіл для народу. На Україні вони виникли вперше в Києві (жовтень 1859 р.) за ініціативи прогресивно налаштованих студентів, членів Харківсько-Київського таємного товариства. Активною діячкою в галузі народної просвіти в Харкові була педагог-просвітник Х. Д. Алчевська. Видатний педагог Н. І. Пирогов, будучи попечителем Київського навчального округу дав дозвіл на відкриття недільних шкіл; професор історії Київського університету В. В. Павлов брав активну участь в організації навчального процесу в недільних школах.

З 1859 по 1862 рр. на Україні діяло 111 недільних шкіл. З їхньою появою постало запитання: якою мовою вести викладання? Демократична інтелігенція відстоювала право українського народу на

рідну мову. За навчання українською мовою в школах виступали і прогресивні педагоги. Наприкінці 50-х років 84 учителя київських щоденних і недільних шкіл подали в Петербурзький комітет грамотності заяву з пропозицією: у початкових школах України ввести викладання всіх навчальних предметів рідною мовою.

До освітньої діяльності залучаються окремі організації та товариства. Для потреби недільних шкіл і взагалі для народного читання старанням П. Куліша й М. Костомарова було засновано українське видавництво підручників і популярних книг для народу (в м. Петербурзі).

Але зростання українського національного руху стривожило російський уряд, почалися переслідування; першою жертвою стала українська школа; в 1863 р. заборонено друкувати українські підручники й книжки для народу, навіть український переклад Євангелія. У 1876 р. вийшов наказ про заборону українського письменства в Росії. Наслідки цього указу позначилися насамперед на середній школі: українців-учителів стали переводити до Росії або звільняти, а школи взяли під особливо пильний догляд. Київський Університет мав стати фортецею реакційного обрусіння. Взагалі аж до революції 1917 р. Київська шкільна округа відзначалася заходами в дусі войовничого російського націоналізму, ставлячи собі за найголовніше завдання боротьбу з українством. Однак ці заходи й настанови на практиці великою мірою нейтралізувалися українською професурою, вчителями, студентами. Так, наприклад, у Київському Університеті ніколи не завмирала українська робота [1, с. 922].

До складу найбільшого на Півдні України Одеського Навчального Округу входило чотири губернії: Бессарабська, Катеринославська, Таврійська і Херсонська. У 1881 р. у найменшій по розмірах Бессарабській губернії було 486 різних навчальних закладів, тоді як у Херсонській 376, в Катеринославській 366 і в Таврійській лише 323 навчальні заклади різного рівня [6].

Велика кількість навчальних закладів знаходилася в Одесі, як найбільшому торговому і промисловому центрі, і культурній столиці Півдня України. Відповідно до перепису 1892 р. загальне число грамотних в Одесі складало 44 відсотки. Такий відсоток грамотності був нижче, ніж у Петербурзі, але значно вищий ніж в інших містах

України. Цей рівень досягався в основному коштом робітників, що служили у торгових фірмах.

Зі статистичних даних про розвиток мережі навчальних закладів, відомо, що у 1893 р. в Одесі був один університет, один ліцей, один інститут шляхетних дівиць, п'ять чоловічих гімназій і прогімназій, шість жіночих гімназій і прогімназій, два реальних училища, три комерційних училища, два міських училища, два ремісничих училища, шістдесят парафіяльних і народних училищ. У цих навчальних закладах навчалось усього 11.233 осіб [2, с. 99]. Понад 6 тис. дітей навчалось в різних духовних училищах і єврейських хедерах.

У 1864 р. витрати на народну освіту в Одесі складали 9.508 карбованців, чи по 8,6 копійки на одного мешканця. Одеса по витратах на освіту на душу населення знаходилась на 18 місці серед великих міст. По загальній же сумі витрат на освіту займала 4-те місце після Риги, Петербурга і Москви. У 1893 р. витрати на утримання навчальних закладів, бібліотек, читалень, на різні посібники і стипендії складали 288 тис. карбованців, тобто 84 копійки на одного мешканця.

Значно гірше була поставлена народна освіта в сільській місцевості. Відповідно до доповіді земської управи Херсонської губернії у 1895 р. з 2.755 великих населених пунктів з 1,8 млн мешканців школи були тільки в 646 селах з населенням понад 900 тис. осіб. Таким чином, половина сільського населення не мала шкіл за місцем свого проживання.

В окремих повітах і волостях кількість дітей, що не потрапили в школи, досягала надзвичайно високого відсотка. В Єлизаветградському повіті вона досягала – 55 %, у Вознесенській волості – 66%, в Олександрівській – 83%, Татарівській – 87%, Триклатській – 92%, Братерській – 98%, а у Фурманівській і Вороновській волостях шкіл узагалі не було [3, с. 100].

За офіційними даними на поч. ХХ ст. у Бессарабській губернії діяло 56 середніх навчальних закладів, що мали своєю метою поширення серед населення загальноосвітніх, а також деяких спеціальних і професійних знань. В усіх цих закладах, під керівництвом 785 викладачів, навчалось 4.025 чоловік, у тому числі 5.839 чоловіків і 5.186 жінок.

До числа цих навчальних закладів входили: духовна семінарія, жіноче єпархіальне училище і 3 нижчих духовних училища; 7 чоловічих класичних гімназій, 4 середні реальні училища, 13 жіночих гімназій, приватна чоловіча прогімназія і 4 жіночі прогімназії. Також були спеціальні і професійні заклади: учительська семінарія, середнє музичне училище, школа «художнього ремесла» і міська художня школа, середнє сільськогосподарсько-технічне училище, середнє училище виноробства, нижче технічне залізничне училище, нижче ремісничє училище і 3 нижчих сільськогосподарські школи, 2 середні комерційні училища 1-го розряду [7, арк. 45].

Нижчих навчальних закладів було 1.709. А саме: 1.038 училищ, підпорядкованих дирекції народних училищ, і 617 церковнопарафіяльних шкіл, що перебували у веденні єпархіальної училищної ради. У 1909 р. у всіх цих закладах було 109.007 учнів, у тому числі 79.615 хлопчиків і 29.992 дівчат.

Беручи до уваги, що в Бессарабії того часу нараховувалося 350 тис. дітей шкільного віку, а число учнів складало тільки 39% тобто трохи більше ніж 1/3, потрібно констатувати, що близько 60%, чи понад 230 тисяч дітей шкільного віку, були позбавлені освіти [4, с. 212].

До того ж російський царат не хотів помічати багатонаціонального складу населення. Практично в життя впроваджувалася теорія «офіційної народності», відповідно до якої державна народність може складатися з різних народів шляхом асиміляції. Від політики русифікації дуже страждало українське населення. Відомі царські укази про закриття українських шкіл, заборону на публікацію книг українською мовою, заборону українського театру діяли й у Бессарабії. Згідно з переписом 1897 р. письменні серед українського населення складали лише 9%, тоді як серед росіян 31%, євреїв 36%, німців 50%, поляків 57% [5, с. 93].

Поступове зростання грамотності населення і підйом суспільно-політичного руху супроводжувалися посиленням тяги народу до творчості, знань, культури. Однак царський уряд прагнув звужити доступ «нижчих станів» до культурних цінностей. Тільки веління часу змушувало його дозволяти відкриття бібліотек, музеїв, народних будинків, просвітніх товариств і інших культурно-

просвітніх закладів, що будувалися головним чином прогресивною інтелігенцією й існували на приватні субсидії і пожертвування.

Центрами діяльності прогресивної громадськості в галузі просвітництва і культури народних мас стали товариства грамотності, що виникали в містах України. У 1869 р. почало працювати Харківське товариство грамотності, у 1882 р. – Київське.

Ці товариства засновували щоденні й недільні школи, безплатні народні бібліотеки, влаштовували театральні вистави, концерти, літературні вечори, народні читання. У діяльності товариств брали участь представники різних політичних течій, у тому числі й ліберальної інтелігенції, що вважала своїм обов'язком поширювати знання народу про природу, медицину, знайомити його з досягненнями техніки.

Уся діяльність товариств грамотності, зокрема організація народних читань, підлягала цензурі з боку місцевої влади та церкви. Читати дозволялося тільки книги, схвалені вченим комітетом міністерства освіти й синодом. Будь-які відступи від тексту, коментарі й обговорення заборонялися.

Попри перешкоди й заборони, читання стали дуже розповсюдженою формою культурно-просвітньої роботи товариств. З 1882 по 1889 р. у Києві було проведено 428 народних читань, на яких були присутні 94 тисячі слухачів. У Харкові протягом 1896 р. відбулося 90 народних читань, їх відвідало 15,3 тисячі осіб. Народні читання проводилися в Катеринославі, Миколаєві, Ніжині, Кам'янці-Подільському, Керчі, Херсоні, Сімферополі.

У відповідь на зазначені події, 20 грудня 1894 р. уряд затвердив статут «Попечительства о народной трезвости». Ця офіційна організація повинна була підмінити легальні товариства, що будувалися прогресивною інтелігенцією.

«Попечительства» почали діяти на Україні з 1896 р. Їх задача полягала в тому, щоб відкривати народні чайні, при яких працювали бібліотеки, влаштовувалися вечори і гуляння. На практиці ж ці чайні майже нічим не відрізнялися від звичайних питних закладів. Невеликі бібліотеки, що іноді створювалися при них, укомплектовувалися книгами переважно релігійно-повчального характеру.

В другій половині XIX в. тривало створення публічних бібліотек, яке почалося ще в 1830 р. Вони виникали в першу чергу в

губернських, а потім і в інших містах: у Києві (1866), Херсоні (1872), Чернігові (1877), Миколаєві (1881) та ін. Але книжковий фонд цих бібліотек залишався порівняно невеликим. Так, публічна бібліотека Харкова мала 30 тисяч томів. Користування книгами в публічних бібліотеках коштувало від 3 до 9 карбованців на рік.

З кінця 50-х років з ініціативи демократичної інтелігенції розгорнувся рух за створення безплатних народних бібліотек і читалень, тісно зв'язаний з організацією недільних шкіл. У 70-і роки народні бібліотеки створювалися в селах на кошти земств і селянських громад. Однак їх було дуже мало. На 1 січня 1897 р. в Україні діяло понад 140 народних бібліотек. Крім того, було близько 400 сільських читалень, відкритих земствами при школах і волосних управах. Одна народна бібліотека обслуговувала приблизно 170 тисяч читачів. Зрозуміло, що така кількість бібліотек не могла задовольнити потреби народу в літературі, до того ж їх книжковий фонд був дуже обмежений і підлягав суворій цензурі.

У 1888 р. на міністерство народної освіти поклали обов'язок переглядати каталоги народних бібліотек. Вчений комітет міністерства почав складати каталоги дозволених книг, куди увійшло тільки 1.150 назв, переважно релігійної і монархічної літератури, а також праці маловідомих авторів. В народних бібліотеках заборонялися праці Н. Г. Чернишевського, Н. А. Добролюбова, Г. И. Успенського, Н. А. Некрасова, М. Е. Салтикова-Щедріна. Не дозволялося читати навіть твори А. С. Пушкіна, Л. Н. Толстого та інших класиків російської літератури, не говорячи вже про вірші Т. Г. Шевченка. Заборона української мови поширювалося і на бібліотеки.

Прогресивна інтелігенція вживала заходів щодо організації позашкільної освіти й на півдні України. В Одесі існувала народна аудиторія з загальнодоступними систематичними лекціями, влаштовувалися безплатні народні читання в суміжних до Одеси селах. Працювало сім недільних шкіл. Заняття в них проводилися по вечорах два рази на тиждень. У 1898 р. їх відвідувало до 800 осіб, у більшості робітників і ремісників.

Великим успіхом користувалася відкрита в 1891 р. при Одеському відділенні російського технічного товариства школа десятників будівельної справи з загальноосвітніми класами.

Наступною стадією в розвитку вечірньо-недільних шкіл і курсів стала поява «народних університетів» із систематичними публічними лекціями. Активна робота народних університетів розгорнулася в другій половині 90-х років. Народні читання організовувало «Слов'янське товариство» у міській аудиторії й в аудиторіях на Слобідці та Пересипі. У 1895 р. відбулося 36 читань, на яких було присутні понад 37 тис. осіб, а в 1898 р. – 34 читання. Їх відвідало 22 тис. осіб. Число відвідувачів зменшилося у зв'язку з цензурними обмеженнями.

У 80-х і 90-х рр. починає розвиватися мережа бібліотек. Одеська міська публічна бібліотека в 1898 р. складалася з 111.624 томів. Постійних читачів було 5.256 чоловік. Діяли ще дві міські читальні й читальня товариства тверезості. Вони комплектувалися переважно книгами, рекомендованими для читання народу міністерствами внутрішніх справ і освіти. Активно працювала бібліотека товариства прикажчиків-євреїв, що мала 18 тис. томів і 1.500 читачів. У 1893 р. відзначалося тридцятиріччя приватної бібліотеки Бортневського.

Попит на гарну книгу був так великий, що навіть у нічліжних будинках серед босяків, чорноробів і сезонників проводилися голосні читання цікавих книг. Вісім чи десять слухачів розташовувалися навколо читця й уважно слухали читання. З кожного слухача стягувалася копія за читання і свічку.

У цілому ж по Херсонській губернії, крім Одеси і Миколаєва, у 1899 р. було 24 бібліотеки. З них у Херсоні – 6, в Єлизаветграді – 6, у Тирасполі – 3, в Ананьєві – 2, у Вознесенську, Олександрії, Бобринці, Бориславі, Березовці – по одній. З 24 міст і посадів губернії – 15 не мали бібліотек.

У 1895 р. був побудований будинок Суспільної бібліотеки в Миколаєві. У тому ж році товариством поширення грамотності й ремесел була відкрита бібліотека в Єлизаветграді. Бібліотека наховувала 484 читачі. Серед них багато робітників і учнів ремісничого училища.

З поширенням бібліотечної справи розвивалася і бібліографічна робота. Видатним українським бібліографом другої половини XIX ст. був М. Ф. Комарів, який працював в Одесі нотаріусом. Комарів склав «Показник нової української літератури,

починаючи з «Енеїди» Котляревського до 1883 року». Він складав бібліографічні збірки творів Шевченка, Котляревського, Лисенка й інших, брав участь у складанні російсько-українського словника, зібрав велику бібліотеку української літератури.

У Бессарабії також зусиллями інтелігенції й меценатів розвивалася мережа установ «що сприяли поширенню знань». Такими установами після навчальних закладів, були бібліотеки, читальні та музеї. У 1909 р. у Бессарабії було 78 бібліотек, 21 читальня, книг і журналів у них було 158 тис. томів, відвідувачів в 1909 році було 103 тис. осіб [4, с. 215].

Головну масу відвідувачів бібліотек і читалень складали в містах учнівська молодь, у посадах, містечках і селищах – вихованці місцевих шкіл, а також вихованці нижчих навчальних закладів.

В другій половині XIX в. на Півдні України починають виникати просвітницькі товариства. При Новоросійському університеті в 1889 році було організовано історико-філологічне «Слов'янське товариство», його головою був викладач університету В. Істрін. Попри свою обмеженість і лояльну позицію стосовно влади, товариство зіграло велику роль у розвитку історичної науки на Півдні України. Крім університетських працівників, товариство об'єднувало також і вчителів середніх навчальних закладів.

Діячі згаданого товариства намагалися налагодити зв'язок із прогресивними колами слов'янських країн і призвати царат з довірою ставитися до народно-визвольного руху на Балканах, але одержало різку загрозову відсіч з боку самодержавства. Газету «Правда», через яку робилися спроби втілювати ці ідеї, цензура закрила. Після цього «Слов'янське товариство» зосередило свою діяльність на народній освіті.

З 1839 р. в Одесі існувало «Товариство історії й старожитностей». Воно зосередило свою увагу головним чином на вивченні глибокої старовини й еллінських і генуезьких поселеннях. Цінною спадщиною товариства є найбагатші в Україні археологічні колекції пам'яників матеріальної культури Причорномор'я, у тому числі нумізматичні колекції, а також 33 томи «Записок» товариства, що видавалися з 1844 по 1920 рік.

У Бессарабській губернії також діяли товариства, основною метою яких була просвіта народу. Важливу роль у справі розвитку

історичної науки відігравала Бессарабська губернська вчена архівна комісія. Вона складалася з неодмінного піклувальника, голови, помічника голови, 2 почесних і 19 дійсних членів. Нею було видано три томи цікавих для історії краю досліджень і документів за редакцією відомого знавця бессарабської старовини І. І. Халіпи.

Бессарабське церковно-історико-архівне товариство складалося з посадових осіб: 7 почесних, 44 дійсних членів і 13 членів-аматорів. Члени товариства займалися збиранням документів, що зображали історію Бессарабії й особливо життя бессарабської церкви. Добуті документи друкувалися в «Кишинівських Єпархіальних Відомостях».

З 1890 р. у губернії працював Сільськогосподарський і промисловий музей бессарабського земства. Цей музей цікавий насамперед тим, що серед його численних відділів працював природно-історичний відділ і був зібраний матеріал для відкриття етнографічного відділу. Протягом зимових місяців у будинку музею пропонувалися платні й безплатні лекції з демонстрування предметів побуту різних народів, що проживали у Бессарабії [4, с. 214].

Ліберальні реформи 60-х років вплинули і на віддалені частини Російської імперії, у тому числі й на Південь України. Попри утиски з боку царської влади, політику, спрямовану на русифікацію краю, прогресивна інтелігенція працювала на ниві народної просвіти. Скасування кріпаччини (1861) відразу дало широку базу освітній праці й поширенню шкільництва. Виникають недільні школи для дорослих і загальні школи для дітей, створюються різноманітні культурно-просвітницькі установи: товариства письменності, народні бібліотеки та музеї. Визначальну роль в поширенні освіти серед народу та створенні просвітніх установ грали представники демократичної інтелігенції. У другій половині XIX – на початку XX ст. перед нами постає нове покоління українців – покоління, що виросло на хвилі ліберальних реформ 60-х років.

Список використаних джерел та літератури:

1. Енциклопедія українознавства : 3-х т. / гол. ред. В. Кубійович, З. Кузеля; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН. Київ, 1995. Т. 4. 390 с.

2. Загоруйко В. Выпуск второй. Период промышленного капитализма. Разночинский этап освободительного движения (1861-1895). Одесса: Одесское областное издательство, 1960. 140 с.
3. Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одесщины. Историографический и библиографический обзор-очерк: Период феодально-крепостнических отношений (с. сер. 18 в. и до 1861 г.). Одесса, 1957. 151 с.
4. Лашков Н. Бессарабия. К столетию присоединения к России. 1812-1912 гг. Географический и исторический статистический обзор состояния края. Кишинёв, 1912. 260 с.
5. Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2002. 208 с.
6. Памятная книга по Одесскому учебному округу на 1881 г. / сост. Э. А. Ронталер. Одесса, 1881. 897 с.
7. Памятная книжка Одесского учебного округа на 1909/10 год. Издание управления Одесского учебного округа. Одесса, 1910. 689 с.

Є.О. Калашнік,
здобувач вищої освіти
(м.Дніпро)
К.М. Недря,
кандидат історичних наук
(м.Дніпро)

СУЧАСНА ПОЛІЦЕЙСЬКА ОСВІТА: ПОТРЕБИ СУЧАСНОСТІ

Освіта – це фундаментальна складова становлення будь-якої правової та демократичної держави, саме у зв'язку з цим, одним із природних основоположних прав людини, що зазначається в Конституції України, є право кожного на освіту. Відповідно до сучасних концепцій держави, формування нової генерації громадян з високим рівнем професіоналізму, загальної культури, творчим стилем аналітичного мислення знаходиться на порядку денному, сприяння цьому вбачається у підвищенні якості освіти та наближенні існуючих стандартів та шляхів надання освітніх послуг до сучасних європейських стандартів.

На сьогоднішній день, здобування вищої освіти в Україні регулюється законами: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників», низкою інших нормативних актів, які певним чином регламентують освіту населення працездатного віку, однак, на фоні звичної форми отримання освіти функціонує ще й специфічна – система сучасної поліцейської освіти, яка полягає в безпосередньому підпорядкуванню закладів зі специфічними умовами навчання Міністерству внутрішніх справ України, на чолі з урахуванням усіх рекомендації Міністерства освіти та науки.

Загалом, підготовка поліцейських являє собою ключову галузь вищої освіти, адже від того, наскільки кваліфікованими, професійними та освіченими є представники правоохоронних органів залежить не лише стан правопорядку в країні, а й функціонування громадянського суспільства загалом, на чолі із станом реалізації й захисту прав людини та громадянина в державі, не кажучи вже про стан законності, який також необхідно забезпечувати якісно.

В основу здійснення конструктивного аналізу системи підготовки поліцейських прийнято вкладати кінцеву стратегічну мету такої підготовки. Варто зазначити, що реформа Національної поліції розпочала функціонування із впровадження змін в передових підрозділах патрульної поліції, до яких одразу розпочали відбір осіб, які мали бажання проходити службу в таких підрозділах. Зазначені особи мали змогу пройти короткострокову підготовку (до 5 місяців) і направлялися на службу. Населення таке рішення сформувати «швидкоруч» підготовлених поліцейських сприйняло неоднозначно, деякі відзначали високий рівень мотивації, що сприяє швидкому набуттю нових знань та формуванню навичок з готовності захищати та допомагати, а також відсутність спрямування діяльності на отримання неправомірної вигоди тощо, але були й ті, що вказували на низький рівень теоретичної підготовки, відсутність юридичної грамотності та неможливість реагування на нестандартні ситуації, які не були змодельовані під час навчання. На сьогоднішній день, в національному варіанті підготовка поліцейських розмежовується на таку, що здійснюється у ВНЗ із специфічними умовами навчання і таку як «первинна професійна підготовка», відповідно до ст. 73 розділу VII «Загальні засади проходження служби в поліції» Закону України «Про Національну поліцію»[2].

Зазначені обставини створили умови дискусій – як саме мають готуватися поліцейські за сучасної правової, національної освітньої та правоохоронної систем в країні.

На нашу думку, власне, яка є досить об'єктивною з цього питання, найбільш ефективним механізмом формування освічених правоохоронців в сучасних реаліях є впровадження обов'язкового навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами (ЗВО МВС України).

На теперішній час, з позитивного варто виокремити той факт, що законодавцем визнана потреба існування «поліцейських» ВНЗ, а не навчальних (тренінгових) центрів, які почали впроваджувати як основний структурний елемент системи підготовки поліцейських у перші роки реформи. Наразі, у Вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання в Україні, які здійснюють підготовку поліцейських, актуалізовано та постійно відбувається оновлення умов навчального процесу шляхом введення чималої

кількості зарекомендованих позитивно світових надбань в освітній сфері, зокрема й міжнародних, таких як інтерактивні та тренінгові форми навчання, пропорційної розмежованості між теоретичною та практичною складовими, впровадження однієї в іншу.

Відповідно до положень чинного законодавства, безпосередньо з обраної сфери, можна визначити, що особливість навчальних закладів МВС, що здійснюють підготовку фахівців для підрозділів Національної поліції України, полягає у виокремленні трирівневої профільної підготовки поліцейських, а саме:

1) перший рівень. Об'єднує комплекс заходів з первинної професійної підготовки, що здійснюється безпосередньо у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, а також в навчально-тренувальних центрах, що створені на базі Державних установ «Навчальний центр підготовки поліцейських», але також підпорядковуються конкретному ВНЗ МВС, є їх структурними навчальними підрозділами без статусу окремої юридичної особи;

2) другий рівень. Полягає у комплексній підготовці Вищим навчальним закладом МВС, яка здійснюється за адаптованими навчальними програмами підготовки фахівців освітніх ступенів молодшого бакалавра та бакалавра, з подальшим направленням до комплектуючих органів для призначення на посади середнього складу поліції в підрозділах Національної поліції. На цьому ж рівні здійснюється підготовка фахівців освітнього ступеня магістра, на чолі з підготовкою науково-педагогічних кадрів наукових ступенів доктора філософії та доктора наук з призначенням на посади наукового та науково-педагогічного складу ВНЗ МВС[3, с. 102]. Набір на навчання здійснюється на умовах конкурсу з урахуванням наявності в кандидата повної загальної середньої освіти, вищої освіти освітнього ступеня бакалавра;

3) третій рівень. Включає перепідготовку, а також підвищення кваліфікації, зокрема керівного складу відповідно до навчальних програм за управлінським спрямуванням протягом 3 місяців. Набір на навчання проводиться на умовах конкурсу, за наявності освітнього ступеня магістра. До участі в конкурсі допускатимуться особи середнього складу поліції, які за період безперервної служби позитивно себе зарекомендували та виявили бажання працювати на керівних посадах (зараховані до кадрового резерву) [4].

Зазначена концепція, в загальному вигляді, є досить раціональною та ефективною, проте, у змісті не визначені безпосередні напрями підготовки, за якими буде здійснюватись навчання, а також відсутні спеціальності. Зокрема така концепція сприяє посиленню дискусій з питання вагомості отримання юридичної освіти в ЗВО МВС майбутніми поліцейськими, адже не уточнює цей аспект.

Хоча питання й здається досить очевидним, проте спеціалісти й досі не визначились з однозначно єдиним рішенням, чи потрібна поліцейським безпосередньо юридична освіта, адже вони представники правоохоронного блоку, а деякі нормативні акти та законодавчі проекти не відносять до професій юридичного напрямку навіть слідчих. У МОН констатують неоднозначно: одна кількість освітян схиляється до того, що здобувачі знань за спеціальностями «Міжнародне право» та «Правоохоронна діяльність» не отримують підготовки, яка відповідає кваліфікаційним вимогам юридичної освіти, інша ж вважає, що ці спеціальності раніше належали до вищої юридичної освіти, що сприяло призначенню на важливі правоохоронні посади, вимогою до яких є вища юридична освіта. Ми ж, в свою чергу, підтримуємо поліцейських та науковців відомчих ВНЗ, на чолі з представниками громадськості, обидва твердження не відображають повної глибини проблеми і також дискусійні, але юридична освіта, як і якісна правнича підготовка, для поліцейського в сучасних умовах – необхідна.

Не менш вагомим в процесі підготовки якісних кадрів Національної поліції є впровадження сучасних інноваційних та інтерактивних технологій, що сприяють формуванню нових компетенцій, а також дають можливість здобувачам вищої освіти перенести теоретичні навички в практичну площину. Зокрема наш заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, є надзвичайно яскравим прикладом впровадження таких технологій для якісної підготовки майбутніх правоохоронців:

1) саме Дніпропетровський ЗВО МВС першим серед закладів вищої освіти системи МВС запровадив вивчення дисциплін правоохоронної та поліцейської спрямованості у вигляді квесту-гри «Лінія 102». Такі професійно-орієнтовані заняття являють собою

комплексні оперативно-тактичні навчання та запроваджені як різновид навчальної або позанавчальної роботи із здобувачами вищої освіти;

2) на базі ДДУВС діє Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечення гендерної рівності – єдина в Україні гендерна наукова лабораторія, яка безпосередньо підпорядкована вищій галузевій науковій установі у сфері права – Національній академії правових наук України;

3) в ДДУВС здійснюється підготовка фахівців для підрозділів Національної поліції «Поліна», що функціонує за сприяння ОБСЄ, ФН ООН та МВС, до слова, в минулому році розпочалось навчання на новому полігоні – імітації умов квартирного приміщення.

4) відповідно до спеціалізації ДДУВС «Превентивна діяльність» та «Ювенальна превенція» на базі ДДУВС працює тренінговий центр «Зелена кімната», де здійснюється відпрацювання завдань майбутніми поліцейськими підрозділів превентивної діяльності органів Національної поліції при дослідженні особливостей насильства щодо малолітніх, дітей, та неповнолітніх;

5) здійснюється надання безоплатної правової допомоги особам, які постраждали від гендерної дискримінації, гендерно обумовленого насильства через юридичну клініку «Істина», консультантами якої, на чолі з викладачами – є здобувачі вищої освіти закладу.

Загальновизнаним є факт того, що нині в поліцейській діяльності котирується не горезвісна робоча сила, а працівник з високим рівнем освіченості, професійної навченості та доброчесності, сукупність чого і формує професіоналізм та компетентність. Зазначені необхідні компетенції є базовими при підготовці здобувачів вищої освіти навчальних закладів зі специфічними умовами навчання до виконання безпосередніх повноважень в майбутньому, і прикладом такої підготовки є не одне покоління випускників справжніх офіцерів Національної поліції України.

Сучасна система вищої освіти поліцейських в Україні беззаперечно має розвиватися в різних напрямках, які повинні підпорядковуватися таким критеріям як: гуманність,

диференційованість, стандартність, багатоваріантність, багаторівневність, безперервність, інформативність та індивідуальність.

Підсумовуючи, зазначимо, саме від того, яким буде рівень професійної компетенції працівника поліції, безпосередньо залежатиме рівень безпеки в суспільстві, на чолі з рівнем довіри до поліції. Саме тому процес підготовки працівників правоохоронних органів потребує подальшої оптимізації та вдосконалення, що в свою чергу має здійснюватися з урахуванням передових національних та міжнародних стандартів. Обов'язковою умовою формування спеціалістів правоохоронної сфери національного рівня є збільшення ролі практичної підготовки завдяки вдосконаленню інформаційних технологій, використанню сучасних інтерактивних та віртуальних тренажерів, полігонів, центрів, квестів та ігор, що в комплексі дозволить стандартизувати та чітко окреслити межі якісної освітньої підготовки кадрів у ВНЗ зі специфічними умовами навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). Документ 254к/96-ВР, чинний, Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про Національну поліцію (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379). Документ 580-VIII. Редакція від 01.01.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА ІМ. АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА НАПрН УКРАЇНИ с.230.
4. Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України :Наказ МВС України від 25.11.2016 № 1252. URL:<https://ips.ligazakon.net/document/view/MVS675?an=1>

Я.В. Карпець,
викладач
(м. Київ)

570 РОКІВ ІЗ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО, ФІЛОСОФА, АСТРОНОМА, РЕКТОРА БОЛОНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЮРІЯ ДРОГОБИЧА

Недавно в Україні проминула пам'ятна дата - 570-а річниця видатного вченого, філософа, поета, українського автора першої наукової праці Юрія Дрогобича. На жаль, ім'я вченого наразі мало популяризується, навіть у його річницю не було проведено всеукраїнської конференції або тематичного заходу. Що в сучасних реаліях технізації та масової цифровізації викликає занепокоєння. Адже ім'я великого об'єднувача держав не повинно припасти пиліом і забутися у віках. На щастя, про Ю.Дрогобича не забули ні в Україні, ні за кордоном.

В самому Дрогобичі височіє монумент ученому. 20 вересня 1999 року на відкритті пам'ятника був присутній Президент України Леонід Кучма. Це перше вагоме увічнення заслуг творця української науки, знаходиться пам'ятник на площі Замкова Гора в Дрогобичі, цей монумент є необхідним об'єктом закордонного туристичного маршруту "Око Юрія Дрогобича". Авторами пам'ятника є львівські й дрогобицькі архітектори: Петро Сметана, Євген Безніско, Теодозія Бриж.

Шанують видатного українця і в Італії. У 2008 році в італійському місті Болонья відкрили меморіальну таблицю, присвячену великому дрогобичанину. На ній подано італійською та українською мовами напис: «Юрію Дрогобичу/Джорджо да Леополі (1450-1494) українському науковцю, філософу та астроному, викладачу Болонського університету і його ректору з 1478-1482 р.р. Болонський університет та Українська держава шанують його пам'ять». У 2011 на фасаді Болонського університету йому відкрито меморіальну дошку.

Сказати б, що українці зовсім забули й не увічнюють пам'ять Джорджо да Леополі (саме під таким ім'ям та прізвищем відомий за кордоном наш земляк), це було б неправдою. Час його життя XV

століття, а географія подорожей не тільки Італія. Діяч епохи Відродження, астроном і астролог прославився ще й у центрі Словацької республіки. Займав посаду віце-канцлера Істрополітанської академії в Братиславі. А в Польщі, у Кракові був професором Ягеллонського університету. Та найбільше знають Юрія Котермака, як ректора найстарішого в Європі університету, Болонського. Один рік він очолював таку поважну установу з 1481 по 1482 років. До речі, на цю посаду Котермака обрали саме студенти. В його обов'язки входило готувати з викладачами розклад лекцій, встановлювати посадові оклади й навіть мав право кримінальної юрисдикції наш Юрій із Дрогобича.

Якщо говорити не тільки локально про Дрогобич, але й про всю Україну, то на честь філософа назвали вулиці в Дрогобичі, Львові, Калуші, Болехові, бульвар у Трускавці, театр у тому ж таки Дрогобичі, де одна з лож носить його ім'я. Детальніше хотілося б розповісти про мандрівне онлайн-радіо, оскільки радіо в наш час найдієвіший спосіб донесення інформації.

Радіо “Котермак” (Radio Kotermak) – радіостанція, відома як перше “мандрівне” Інтернет-радіо Дрогобича, засноване в 2017-ому році місцевими журналістами: Євою Райською, Роксоланою Буяк (колишні працівники FM-станції “Твоє радіо”), спільно з актором Олександром Максимовим. Це було друге в Україні “мандрівне” радіо після “Радіо Сковорода”. Слоган “Котермак” – “незбагненно досягнути простір неба”. Станцію засновано в червні 2017 року, офіційна презентація відбулася 1 липня того ж року. За основу назви було взято постать відомого дрогобичанина епохи Відродження, Юрія Котермака, відомого, як Юрій Дрогобич.

Формат радіостанції був музично-розмовний, складався з кількох циклів програм, авторами яких були відомі люди в культурному житті міста Дрогобича (Андрій Юркевич, Левко Скоп, Амет Бекіров та самі засновники радіо). Серед гостей студії були Ярина Квітка (вокалістка гурту Folkner), професор Віденського університету Міхаель Мозер (Президент міжнародної асоціації українців), гурт “Без обмежень”, співачка “Лама”, письменники Марк Лівін, Ірен Розобудько, Андрій Бондар та інші. Діяла радіостанція до 2019 року [1, с.54].

У 2020-ому році до 570-річчя астронома й філософа

проєктом “Тріада часу” був організований літературний конкурс поезії та малої прози “Юрій Котермак: реальний, фантастичний та дивовижний”. Організаторами конкурсу виступили дрогобицька письменниця Галина Жубіль-Книш та журналіст, краєзнавець Олег Стецюк. Конкурсантам необхідно було вписати в художній твір літературного персонажа Юрія Котермака, а також віталоя використання у творі міст Дрогобича, Рима, Кракова, Болонь та тематики, пов’язаної із темою неба, зорями, адже Юрій Дрогобич читав лекції з астрономії [2].

До 4-ого випуску проєкту “Тріада часу” увійшли твори авторів з усієї України. Сам збірник складається з чотирьох блоків. До першого блоку “Пам’ять” увійшли статті науковців та представників місцевої інтелігенції з Дрогобича і не тільки: кандидата історичних наук, професора Леоніда Тимошенка, завідувачки історичного віддіду музею “Дрогобиччина” Зоряни Кордуб, адвоката, дослідника, мандрівника з Києва Ігоря Полукетова, отця Романа Луканя, учительки ліцею номер 16 в Дрогобичі Лариси Дубанич, журналіста Олега Стецюка, заслуженого працівника культури Олега Загорулько, директора театру в місті Дрогобич Микола Гнатенка та інших.

До другого блоку увійшли “Твори запрошених авторів”. Серед відомих імен видатний український письменник Юрій Андрухович, письменниця і радіожурналістка Ніна Бічуя, поетеса, прозаїк та перекладачка Ярослава Павличко та інші.

У третій блок умістились “Твори переможців Всеукраїнського літературного конкурсу “Ю. Котермак-2020”, куди увійшла поезія й проза: Михайла Казмірчука з Києва, Ольги Чабанової з Голої Пристані, Людмили Степанової-Панасюк зі Львова, Марини Маркс із Києва, Віктора Полянка з Олександрії, Ольги Сидоренко з Хмельницького, Ярослава Карпця з Києва, Юлії Стоміної з Маріуполя, Олександри Совської з Вінниці, Ірини Романенко з Харкова, Сергія Зінченка з Кривого Рогу, Богдана Козійчука з села Спасів, Антоніни Царук з Кропивницького, Романа Любарського з Кропивницького, Галини Брич із Дрогобича, Білоозерянської Чайки із села Лиман, Ірини Лазоревич із Чернівців, Анни Дідик зі Львова, Ніни Макухи з Полтави, Валентини Іванюк із села Тростянець, Оксани Маг із Кропивницького.

І нарешті до четвертого блоку увійшли прозові твори:

Володимира Тимчука зі Львова, Олени Кладової із Сєверодонецька, Євгенії Вірлич із Феодосії, Юрія Волощака зі Львова [3, с.15].

Ще одною вагомою подією в 2020-ому році стала читачька онлайн-конференція “570 років із дня народження видатного науковця Юрія Дрогобича” в рамках проекту бібліотеки “Творці науки”. Організувала цю конференцію Центральна районна бібліотека імені Євгена Плужника. Під час заходу слухачі онлайн-події дізнались про видатного вченого, ім'я якого до ХХ ст. було невідоме українцям, а також про саму ідею проведення конкурсу присвяченого відомому вихідцю з Дрогобича, що жив та творив у епоху Мікеланджело та Леонардо да Вінчі.

На події віртуально була присутня й голова Асоціації Україна-Італія в місті Болонья Любов Сандулович. Себто це свідчить про інтерес до постаті Юрія Дрогобича не тільки в Україні, а й у Італії. Запис цієї події можна послухати на сайті Шевченківської районної в місті Києві адміністрації [4].

Як я вже зазначив, Юрій Дрогобич є першим українським автором друкованої книги. Ця книга побачила світ у Римі 7 лютого 1483-ого року. У статті кандидата історичних наук, професора із Дрогобича Леоніда Тимошенка про цей твір Юрія Дрогобича “Прогностична оцінка поточного 1483 року” сказано, що він є основним у доробку автора. Перед самою прогностичною оцінкою Юрій Котермак вміщує присвяту тодішньому римському папі Сикстові IV.

Більшість тепер виставляє напоказ свої праці, святотче,
Дбаючи шонайпильніш про честолобство та зиск.
Я ж мої книги к світ випускаю з єдиним бажанням:
Хай буде користь від них роду людському в житті.
Ні, не даремні вони й не для реготу писані мною;
Виплід Мінерви цей труд, родом з надхмарних країв.
Знаю: для тебе нема таїни у підмісячнім світі,
Нині ти, бачу, спізнав силу могутню зірок.
Обшири неба для наших очей незбагненно великі,
Розумом легко, проте, можемо їх осягнути.
Наслідки ми за причинами і навпаки визнаєм,
Так відкривається шлях, що до ефіру веде.
Все у підмісячнім світлі живе за законами неба,

Нами керують також (хто заперечить!) зірки.
Правлять без примусу, а як, бува, настрашать випадково,
Розум підкаже, проте, як ту біду відвернуть.
Ти досягнув завдяки своїй зірці найбільшої цноти –
З тої причини усі мають за Бога тебе.
Певно, любов'ю Венери й Юпітера стиснене, Сонце
Правити світом тебе настановило колись.
З ласки господньої все ти вже маєш, от тільки хай Зірка
Роки продовжить тобі,
- Рим цього зичить також.
Будь же прихильним до книги: вона допоможе пізнати
Те, що невдовзі гряде, - знати яке вже пора:
Отже, в які саме дні тобі доля ласкаво всміхнеться,
І, навпаки, у які – лиха незнаного жди.
Дні, коли Марс запанує, коли буде мир, ти побачиш,
Де, у якому краю треба чекати чуму.
Місяця й сонця затемнення – знак для державця
Зловісний.

Ції та інші дива хочемо тут показати.

Книжечка Юрія Дрогобича містить відомості з астрономії, географії, метеорології. Тут передбачено час двох затемнень сонця й місячних фаз протягом року, наводяться також географічні довготи, у межах яких розташовані різні міста. В окремому розділі подано і прогноз для наступного року. Дрогобичанин був обізнаний з творами античних учених – Арістотеля, Клавдія Птолемея, арабських астрологів і астрономів, а також європейських – Гвідона Боната й австрійського герцога Леопольда Бабенберга (до речі, із сестрою останнього Гертрудою був одружений Роман, син князя Данила Галицького і претендент на герцогський престол Австрії). Особливо часто Юрій Дрогобич покладался на наукові праці знаменитого в той час арабського вченого Аль-Бумазара (Абу-машар). Серед наведеної у книжечці інформації з географії є згадки про батьківщину автора. Так, він підкреслює, що Львів і Дрогобич належать Русі (ідеться про “Руське королівство” – колишні володіння Галицько-Волинського короля Данила). Ці факти ми дізнаємося зі статті Леоніда Тимошенка “Про Юрія Дрогобича” [5].

Також автор статті наводить уривки фрагментів із прогностика

Юрія Дрогобича. Для наочності приведу уривок із першого друкованого українцем твору, який став символом української науки за кордоном

Прогностичний погляд на поточний 1483 рік магістра Георгія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету. Щасливо починається.

Часточка перша

Оскільки в міркуваннях про володаря року із астрологів багато хто торкається відмінностей по причині різного положення небесних фігур під час просування в різних кліматичних регіонах і містах, то із цього і слідує утруднення, про яке необхідно пам'ятати: про володаря року. Цьому я наперед подаю наступних п'ять висновків. У цьому питанні необхідно наслідувати найвизначнішому вчителю англійців. Він запевнює, що слід звернути увагу на попереднє і висхідне розташування фігури.

Другий висновок.

У всіх регіонах і містах, довгота яких із Заходу менша сорока шести градусів і більша тридцяти восьми, Сонце буде упродовж усього року із великою домішкою Марса. Як у містах Кракові, Познані славного Царства Польського; у Львові, Дрогобичі на Русі; в Буді, Касоні в Угорщині; Братиславі і Нисі в Селезії; в Неаполі, Таренті – Апулія, і в цілому у всій Сілезії й Калабрії; і в усіх регіонах і містах, їх сусідах, розповсюджується цей висновок. Оскільки це Сонце, будучи в трипліцитаті з екзальтацією, займе кут у сьомому домі й також у попередньому положенні майже досягне кута в четвертому. По-друге, дійсне це положення, оскільки Марс-володар займе куспід сьомого дому при фігурі, що сходить. Він підсилиться поштовхом від Меркурія із шостого дому і внаслідок цього, будучи супутником Сонця, стане самим сильним. Однак в другій половині року Меркурій з Луною і Венерою будуть супутниками Сонця, привласнюючи собі більшу сигніфікацію. [6, с.149].

Отже, як резюме, хочу сказати наступне: Юрій Котермак об'єднує різні країни, Україну та Італію, Україну та Польщу, Україну та Словаччину. Його наукова спадщина, прогностичні оцінки зберігаються в бібліотеках Європи, що вже свідчить про авторитет українського вченого в світі. Юрій Котермак або Георгій Дрогобич з Русі – це одвічний український орієнтир для українців, який показує

нам шлях до науки, просвіти, знань й розкриває інші країни перед українцями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Тріада часу. Випуск 4. – Дрогобич: Посвіт, 2020. – с.54
2. Інтернет-сайт “Літцентр”. Конкурс поезії та малої прози Юрій Котермак: реальний, фантастичний та дивовижний: <https://litcentr.in.ua/news/2020-09-27-12506>
3. Вийшов 4-й випуск “Тріади часу” до 570-ліття Юрія Дрогобича // стаття в Газеті “Культура і життя” за 30 квітня 2021 рік.
4. Читацька конференція онлайн «570 років від дня народження видатного науковця Юрія Дрогобича» в ЦРБ ім. Є. Плужника. Офіційний сайт Шевченківської районної в місті Києві адміністрації. Посилання: <https://shev.kyivcity.gov.ua/news/14513.html>
5. Тимошенко Л. Про Юрія Дрогобича // Незалежний культурологічний часопис “І”. – 2014. - №71 – 182-192.
6. Verba Magistri: пророцтва і роздуми / Юрій Дрогобич ; [наук. ред.-уклад. В.М.Вандишев ; переклали з лат.: Л.М.Гаврило, В.М.Вандишев] ; автор передм. і відп. ред. В.Г.Скотний. – Дрогобич: Вимір, 2001. – С. 149.

Л.Г. Квасній,
кандидат економічних наук, професор
(м. Трускавець, Львівська обл.)
Ю.О. Шульжик,
кандидат технічних наук, професор
(м. Трускавець, Львівська обл.)

ОСОБЛИВОСТІ ОНЛАЙН-ОСВІТИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

За оцінками ЮНЕСКО, понад 1,5 мільярда учнів у 165 країнах не навчаються через коронавірус COVID-19. Пандемія змусила світову академічну спільноту досліджувати нові способи навчання, включаючи дистанційну та онлайн-освіту. Це виявилось викликом як для студентів, так і для викладачів, які повинні боротися з психологічними, фізичними та фінансовими труднощами хвороби, одночасно вносячи свій внесок у стримування поширення вірусу.

Майбутнє невизначене для всіх, але особливо для мільйонів студентів, які планують закінчити навчання цього року в світі. «Освіта є одним із базових прав людини, закріпленим у 26 статті Декларації прав людини, Конституції України та Законі України «Про освіту». Якість та доступність освіти мають прямий вплив на доходи, зайнятість, розвиток, здоров'я та соціалізацію людей».[1] Нинішня ситуація в освіті, зумовлена пандемією коронавірусу, ставить під питання уяву протроль вищих навчальних закладів у забезпеченні якості та способів навчання, а також доступності освіти [2].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців [3] свідчать, що дистанційне навчання, в будь-якому його виді, не здатне забезпечити результативного навчального процесу, як зі сторони вчителя чи викладача, так і зі сторони учня чи студента.

Пандемія змусила переглянути основні моменти онлайн-навчання в освіті, а також те, як існуючі ресурси освітніх установ можуть допомогти перетворити формальну освіту в онлайн за допомогою віртуальних класів та інших онлайн-ресурсів. Практика показує, що сам процес онлайн-режимів викладання-навчання сприймається, як викладачами, так і студентами по різному, часто

викликаючи труднощі і суперечки стосовно ефективності їх використання.

Зарубіжна практика доводить, що корисність онлайн-освіти зумовлена змістом, з яким ми працюємо. Перш, ніж визначати ефективність онлайн-викладання, ми повинні визнати факт, що під час кризи COVID-19 онлайн-викладання не завершено.

Дистанційне навчання, будучи обмеженим контекстом, характеризується перенесенням навчально-оцінного процесу з аудиторії в інший навчальний контекст – віртуальний. Вважаємо, що для того, щоб оптимізувати практику онлайн-викладання, і, тим самим, позитивно вплинути на якість навчання, доцільно переконатися, що правильно розуміємо поняття «онлайн-освіта». За дещо інтуїтивним визначенням, онлайн-освіта – це спосіб проведення викладання-навчання-оцінювання на основі можливостей, які пропонують інформаційні технології та комунікації через Інтернет. Альтернативне визначення, більш складніше, визначає онлайн-освіту як дидактичну стратегію (парадигму);

- розроблену спеціально для викладання-навчання-оцінювання на основі інформаційних технологій;
- матеріалізовану шляхом навчання та оцінювання, проведених он-лайн;
- в якій чергуються два види навчальної діяльності: синхронна та асинхронна.

Традиційно в онлайн-навчанні переважають заняття / заходи, що проводяться асинхронно. Ці аспекти, що характеризують он-лайн освіту, неявно зобов'язують нас до суттєвої реорганізації інформаційного змісту дисциплін, що є об'єктом викладання-навчання. При цьому адаптування до специфіки віртуальних середовищ доцільно здійснювати під суворим науковим супроводом. Станом на сьогоднішній час існує велика кількість літератури, яка емпірично покладена в основі принципів та стратегій онлайн-освіти.

Крім того, необхідно враховувати, що кожен із способів спілкування має як переваги, так і недоліки.

Асинхронна навчальна діяльність – це навчальна діяльність, яка підтримує та закріплює головну перевагу онлайн-освіти, а саме її гнучкий характер. Заходи не відбуваються в режимі реального часу,

і студенти не мають доступу до переданих/розміщених матеріалів одночасно. Замість цього вони можуть переглядати вміст і виконувати роботу дійсно гнучко, коли дозволяє їхній власний графік. Важливим є те, що асинхронна діяльність дозволяє студентам освоювати зміст курсу у власному темпі, одночасно користуючись наявними методичними вказівками та зворотним зв'язком, запропонованими викладачем.

Наведемо кілька прикладів діяльності, які можна виконувати асинхронно: дискусійні форуми, постійний моніторинг активності всіх студентів та надання зворотного зв'язку, заходи для обдумування змісту та процесу навчання, керований аналіз текстів та зображень, читання матеріалів курсу в цифровому форматі, демонстраційні заняття, аналіз аудіо та відеозаписів, інтерактивні відеоматеріали, онлайн-вікторини, спільне опрацювання документів/оглядів/доповідей.

Синхронна навчальна діяльність – це навчальні послідовності, в яких взаємодія з учнями і між ними відбувається в реальному часі. Це один із найпоширеніших варіантів, коли викладач вирішує проблему переходу на онлайн-курси.

Учитель і учні взаємодіють у режимі реального часу, вчитель може надсилати як вербальні, так і невербальні повідомлення, може отримувати (принаймні частково) невербальні зворотні зв'язки учнів і може адаптувати своє навчання відповідно до нього, дає змогу швидше створювати реальне навчання. Література показує, що вони дуже ефективні, коли ми здійснюємо свою діяльність з відносно невеликою кількістю відносно невеликих груп студентів. Пропонуємо приклади заходів, які можна проводити синхронно: відеоконференції, сесії запитань і відповідей, дебати на попередньо оголошені теми, сесії оцінювання тощо.

Варто пам'ятати, що обидва підходи взаємно підсилюють і створюють сприятливий навчальний контекст. Їх взаємодоповнюваність може принести багато переваг. Асинхронно навчальні онлайн-заходи доповнюються синхронними, щоб найкращим чином підтримувати цілі навчання. Доведено, що ефективність онлайн-освітнього процесу визначається якістю навчальної парадигми, що лежить в його основі.

Незалежно від того, яким чином ми вирішимо передати інформаційний зміст, якщо ми хочемо ефективного навчання, нам доведеться передусім припустити певну психолого-педагогічну концептуалізацію процесу викладання і навчання. Згідно з останніми оглядами літератури, процес викладання і навчання (незалежно від засобів/методу реалізації) найкраще базується на соціально-конструктивістській парадигмі, згідно з якою, учень – це той, хто при правильній і постійній допомозі вчителя формує власний багаж знань та вмінь, але для цього йому потрібно багато інтерактивності. Його взаємодія зосереджується на двох аспектах:

- а) взаємодія з інформаційним середовищем надається вчителем;
- б) соціальна взаємодія (з учителями та колегами відповідно).

Іншими словами, процес викладання-навчання базується на складній і добре організованій сукупності взаємодій і жодним чином не може бути зведений до простого процесу передачі знань від викладача до учня чи студента.

Встановлено, що стратегія як і методи навчання має перевагу над інструментом. За останні десятиліття ми стали свідками надзвичайної диверсифікації та розвитку комп'ютерних пристроїв і програм, які можна використовувати в освіті. Як наслідок, зростає тенденція до фетишизації освітніх засобів і програмного забезпечення на шкоду психолого-педагогічним парадигмам і дидактичним методам. Це одна з найбільш оманливих переваг. Незважаючи на те, що сучасні інструменти є дуже корисними в процесі викладання, сучасні засоби, що залучаються до навчання, не покращують безпосередньо якість викладання. Вони є лише засобом, за допомогою якого хороша освітня стратегія може бути втілена в життя, щоб підвищити якість складного процесу викладання і навчання. Їх цінність і корисність виявляються лише тоді, коли користувач визначає найкращу відповідність між методом навчання та відповідним інструментом для наміченої мети. Таким чином, цінність технології є вираженням відповідності між методом і інструментом, а не характеристиками інструменту.

Дослідження показали, що через закриття шкіл і перехід на дистанційне навчання освітніх закладів учні та студенти більше часу проводять в ізоляції, не бачаться з друзями, менше часу проводять на вулиці та відчувають погіршення психологічного стану. Відповідно до

результатів американського дослідження, проведеного серед учнів старшої школи та студентів, більше 60% відчували погіршення психічного здоров'я, 80% відчували стрес, тривожність, сум, почуття самотності.[1] Через це у здобувачів освіти можуть виникати проблеми з навчанням. Наприклад, однією з найпоширеніших проблем, спричинених пандемією та ізоляцією, з якою стикалися учні та студенти, була складність зосередитися на навчанні.

Практика показує, що психологічний стан вчителів і викладачів теж погіршувався під час пандемії. Дослідження показали, що вчителі зазнавали великого стресу під час локдауну, коли їм доводилось адаптовувати навчання під дистанційний формат, а також страждали від понаднормової роботи через викладання з дому.

Опитування, проведене Державною службою якості освіти, підтверджує, що під час дистанційного навчання мотивація учнів та студентів є низькою. Цю проблему виокремили 40% керівників закладів вищої освіти та 44% вчителів. За результатами опитування, проведеного в університетах Нідерландів, з'ясувалося, що через пандемію студенти мають проблеми з концентрацією на навчанні, відчують почуття самотності та переживають зниження настрою.

Онлайн-освіта вимагає переосмислення стратегії навчання, але не психолого-педагогічної парадигми, що лежить в її основі.

Подовження кризи COVID-19 змушує нас переглянути підхід до навчання та оцінювання. Для того, щоб зберегти якість освітнього процесу чи навіть підвищити її, доведеться переосмислити дидактичні стратегії, які використовуються зараз, не відмовляючись і не змінюючи психолого-педагогічної концептуалізації, що лежить в їх основі. Отже, щоб не скомпрометувати якість освітнього процесу, який має свою специфіку, потрібна випадкова переконцептуалізація навчально-оціночної діяльності, тобто необхідна розробка та впровадження нових стратегій навчання, які будуть сформовані на основі використання сильних сторін та передових практик, отриманих з класичного навчання, але які будуть адаптовані до обмежень онлайн-освіти. Зокрема, ми пропонуємо оптимізовану стратегію навчання, яку назовемо інтерактивним онлайн-викладанням.

Вважаємо, що це буде значний крок до істотної зміни освітньої парадигми, яка поступово створить нову університетську педагогіку,

що базуватиметься на сильних сторонах цифрових освітніх платформ і з центральним виміром інтерактивності. Такий підхід підкреслить ключову роль взаємодії студентів (з інформаційним контентом, з викладачами та колегами відповідно) і сприятиме формулюванню конкретних пропозицій щодо оптимізації цих взаємодій, які є сутнісною стороною навчання, орієнтованого на студента. Щоб забезпечити збереження або навіть підвищення якості освітнього процесу, при розробці цієї стратегії доцільно максимально ефективно використовувати найважливіші особливості інформаційних технологій та цифрового середовища, які підвищують якість викладання-навчання.

Щоб максимізувати переваги цієї дидактичної метаморфози, загальний профіль, описаний вище, буде налаштовано та генеруватиме конкретні версії, які відображатимуть специфіку фундаментальної галузі, галузі науки спеціалізації та навіть дисципліни, що викладається. Однак нинішній викладач виступає найбільшим авторитетом, який повинен доповнити остаточну версію дисципліни, яку викладає, сучасними елементами відповідно до поточних змін.

Список використаних джерел та літератури

1. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році – Cedos / Електронний ресурс. Режим доступу: <https://cedos.org.ua> (дата звернення: 9.01.2022)
2. Mishra L, Gupta T, Shree A. Online Teaching-Learning in Higher Education during Lockdown Period of COVID-19 Pandemic. International Journal of Educational URL. Available from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666374020300121>. (дата звернення: 10.01.2022)
3. Єлінська А. М. Навчальний процес у вищих навчальних закладах в умовах пандемії. Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії, 2020. №20(3), с. 235-238.

О.Р. Квасній,

*кандидат економічних наук
(м. Дрогобич, Львівська обл.)*

В.Я. Мураль,

*доктор філософії в галузі економіки, професор МКА
(м. Самбір, Львівська обл.)*

ЗНАННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУЧАСНОГО БІЗНЕСУ

Процес глобалізації створює нові бізнес-структури і впливає на відносини між конкурентами як в Україні, так і за кордоном. Конкурентоспроможність стала поворотним моментом як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються, і лише за умови належного управління нею можна очікувати покращення загального добробуту. Однак конкурентоспроможність – це не тільки зростання та економічні результати, а й такі фактори, як знання, якість, технології, навколишнє середовище тощо.

Ключовим фактором конкурентоспроможності країни є знання, тобто загальний рівень освіти цієї спільноти, її здатність створювати інновації, сприйняття сучасних технологічних досягнень, а також здатність створювати нові знання, які ведуть до подальшого прогресу.

Глобалізація спрямовує рух до суспільства, що ґрунтується на знаннях, як найбільш конкурентоспроможної та продуктивної форми організації.[1] У цьому зв'язку, зростання конкурентоспроможності в регіональному та глобальному середовищі через підвищення продуктивності став кінцевою метою як компаній, так і націй. Підвищуючи свою продуктивність, компанія досягає швидшого розвитку, вищої якості та кращих бізнес-результатів. Одним із ключових факторів підвищення продуктивності та зростання конкурентоспроможності є людський капітал, який підтримується сучасними лідерами, командами управління якістю та високоякісною освітою.

Економічне зростання в розвинених країнах, спричинено науково-технічними знаннями, які використовувалися для підвищення продуктивності праці та оптимізації витрат виробництва.

Систематичне застосування знань і науки для виробництва товарів і послуг значно підвищило роль освіти та навчання працівників. Високі технології, інновації та розвиток, висока якість людського капіталу та вдосконалення знань були виділені як ключові чинники вдосконалення бізнесу у розвинених країнах світу [2].

Економіка знань демонструє нині нову якість економічного зростання та відкриває нові економічні можливості для праці та розвитку, базуючись на людських ресурсах, креативних ідеях, лідерстві та новій бізнес-культурі.

Зарубіжна практика показує, що достатнє інвестування в освіту, дослідження та науку підвищує продуктивність і конкурентоспроможність. Це твердження, засноване на людському капіталі, ототожнює інвестування в людей з інвестуванням капіталу. Чим вищі інвестиції, тим вища продуктивність. Стіглік наголошує на важливості ролі освіти в соціалізації. Завдяки освіті люди вчаться поводитися на робочому місці, як виконувати завдання, як дотримуватися інструкцій та працювати в команді. Ті, хто мають глибокі сучасні знання, заробляють більше, і вони є більш продуктивними.[3] Рівень освіти визначає відмінності в кваліфікаціях, а отже, дає змогу поєднувати людей і роботу.

Вважаємо за необхідне наголосити на зміцненні системи цінностей суспільства через освіту. Такий розвиток людей впливає на підвищення продуктивності праці, зростання життєвого рівня, але і не менш важливо – на розвиток мистецтва і культури в цілому.

Знання, які створює компанія і які збільшують її цінність, є знаннями зі стратегічною перевагою. Для того, щоб знання було успішним, воно повинно спрямовуватись у певне конкретне русло. Тому між бізнес-стратегією та розвитком і використанням знань у компанії має бути чіткий зв'язок.[4] Знання – це ресурс, який дуже швидко стає застарілим, і його необхідно постійно вдосконалювати. Тому навчання є не тільки процесом, а й необхідною умовою для досягнення якості та впровадження загальної системи управління якістю. Тільки ті, хто постійно вчиться і вдосконалює свої знання, мають змогу постійно вдосконалювати систему якості.

У сфері освіти зростає роль глобалізації. Країни базують свої стратегії розвитку на інвестуванні в освіту, а неформальні форми освіти набувають все більшого значення. З іншого боку, дослідження і

практика показують, що наріжним каменем боротьби з бідністю є рівень освіти людей. Тому ядром соціальної політики в майбутньому науковці вважають здорових та освічених людей, особливо щодо вирішення питання безробіття.[5]

У сучасній економіці знань кожна країна повинна бути готова навчати і навчатися щонайменше третину працездатного населення, щоб мати потенціал для зростання конкуренції. У новому світі бізнесу країна може залишатися конкурентоспроможною лише за наявності сучасних знань і технологічних можливостей для безперервних інновацій. Інвестування в людей є ключовим фактором зростання, особливо в нинішньому контексті швидкого технологічного прогресу, і ключовим інструментом для покращення соціального та економічного розвитку.

Освітня політика виступає одним із найефективніших важелів, які уряд має у своїх силах для сприяння зростанню та рівного розподілу доходів. Таким чином, вважаємо, що малі економіки повинні боротися за своє економічне зростання шляхом інвестування в освіту та створення сприятливого ділового середовища.

Науковці підкреслюють, що знання виступає важливим бізнес-ресурсом. Усі інші бізнес-ресурси мають другорядне значення, оскільки їх продуктивність безпосередньо залежить від використання знань. Завдяки покращенню знань підвищується продуктивність бізнесу, а підвищення продуктивності бізнесу є основним параметром успіху організації. Боротьба за конкурентні переваги – це насамперед, боротьба за продуктивність бізнесу. Швидкі темпи змін навколишнього середовища зумовлюють потребу таких людей, які б були здатні реагувати на всі виклики глобалізації і сучасного бізнесу, тобто, які мають такі характеристики: [6]

- знання,
- здатність вчитися,
- ініціативність,
- гнучкість,
- прихильність,
- досвід.

Іншими словами, необхідно відповідати таким умовам, які формують портрет сучасного бізнесмена:

- мультидисциплінарність в освіті (необхідно досягти поєднання технічних і технологічних знань, знань у галузі економіки, менеджменту, маркетингу, екології, соціології та психології),
- креативність мислення,
- винахідливість у роботі,
- гнучкість у поведінці,
- інноваційність в управлінні.

Однак сьогодні знання швидко змінюються і застарівають. Тому організації в сучасних умовах ведення бізнесу не можуть вижити на ринку і витримати конкурентну боротьбу, якщо вони не зможуть створити нові знання, які вони відразу ж застосують для підвищення ефективності свого бізнесу.

За словами Джа і Джоші, бізнес-середовище вступило в еру знань, коли знання стали силою, а швидке навчання та компетентність стають потужною стратегією успіху. Метою успішного просування знань є покращення бізнесу.[7] Ефективне управління знаннями, яке охоплює всю організацію, спричиняє покращення конкурентних переваг, інновацій та організаційного навчання. Тільки при таких умовах компанія покращує свою гнучкість і адаптованість до вимог мінливого бізнес-середовища.

Отже, в сучасних умовах ведення бізнесу виникає потреба в постійному вдосконаленні знань і навичок працівників, особливо керівників, які мають намір успішно працювати. Не буває підвищення продуктивності бізнесу без підвищення продуктивності знань. Кінцевою метою компанії є бізнес-грамотність для адекватного управління бізнесом. Кожна людина повинна постійно вдосконалювати і поглиблювати свої знання. Наявність таких осіб робить організацію продуктивною. Отже, сутністю та джерелом конкурентних переваг виступають знання, освіта, якість і люди.[8]

Практика все більше доводить, що в сучасному світі постійних змін в економіці знань найважливішим економічним ресурсом для досягнення конкурентної переваги є вже не капітал, природні ресурси чи праця, а саме глибокі знання та інтелектуальний капітал. Виживання та успіх на світовому ринку забезпечать лише ті компанії, які здатні виробляти, управляти та постійно нарощувати власний інтелектуальний капітал. Підприємствам необхідно усвідомити

важливість інтелектуального капіталу, а також методи, за допомогою яких вони можуть перетворити свою діяльність на бізнес, заснований на знаннях. Постійне підвищення продуктивності знань виступає основним імперативом сучасної економіки і, безумовно, найважливішим чинником конкурентної боротьби компаній на світовому ринку.

Вважаємо, що для того, щоб компанія досягла ринкового успіху, їй необхідно мати конкурентну перевагу у вигляді нижчих витрат і диференціації продукції, зі стратегією довгострокового виробництва інноваційних високоякісних продуктів і надання інноваційних послуг. Якість бізнесу є елементарним фактором конкурентоспроможності, який базується на постійному підвищенні продуктивності праці та рівня знань.

Діяльність з управління знаннями орієнтована на придбання, розвиток та стійкість інтелектуального капіталу в компанії, а отже, стійких конкурентних переваг. Насамперед, управління знаннями спрямоване на створення в компанії умов, які дають змогу збирати, обмінюватися, трансформувати наявні знання, а також створювати нові знання з метою максимізації інтелектуального капіталу, що забезпечує стійку конкурентну перевагу на ринку. Однак для того, щоб інтелектуальний капітал створював стійку конкурентну перевагу, він повинен перебувати в інтерактивних відносинах зі знаннями. Таким чином, сучасні бізнес-потоки виводять людей та управління інтелектуальним капіталом у самий центр бізнес-стратегії, а знання стають фундаментальним фактором виживання та розвитку.

Зростання та розвиток компанії залежить майже виключно від якості людських ресурсів. Постановка, проектування та реалізація цілей, а також можливість конкурувати з іншими компаніями залежить від людських ресурсів. Саме ті компанії, які визнають, що сучасні знання і людські ресурси є одним із основних факторів успішного бізнесу, набагато успішніші, ніж ті, хто ще не усвідомив важливості освіти, знань і людського капіталу.

Список використаних джерел та літератури:

1. International Labour Organization, *Skills for Improved Productivity, Employment Growth and Development*, International Labour Conference, 97th session, 2008.

2. Van Hemert P., Nijkamp P., *Critical Success Factors for a Knowledge-Based Economy: An Empirical Study into Background Factors of Economic Dynamism, Innovation, Growth and Competitiveness*, Springer Berlin Heidelberg, 2011. str. 61-89.

3. Džozef S., *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004. str. 438.

4. Tisen R., Andriesen D., Lekan Depre F., *Dividenda znanja - stvaranje kompanija sa visokim učinkom kroz upravljanje znanjem kao vrednošću*, Adižes, Novi Sad, 2006. str. 30.

5. Albijanić, M., *Intelektualni kapital: uticaj na konkurentnost i ekonomski rast*, Službeni glasnik, Beograd, 2011. str. 93.

6. Sajfert Z., Đorđević D., Bešić C., *Menadžment trendovi*, T.F. „Mihajlo Pupin”, Zrenjanin, 2008. str. 18

7. Jennex M.E., Stefan S., David T. Croasdell, *Towards a consensus knowledge management success definition*, VINE: The Journal of Information and Knowledge Management Systems, 39 (2), 2009. str. 174-188.

8. Sajfert Z., Đorđević D., Bešić C., *Menadžment trendovi*, T.F. „Mihajlo Pupin”, Zrenjanin, 2008. str. 19.

9. Choo A.S., Linderman K., Schroeder R.G., *Method and Psychological Effects on Learning Behaviors and Knowledge Creation in Quality Improvement Projects*, Management Science, 53 (3), 2007b. str. 437-450.

Л.Г. Квасній,
кандидат економічних наук, професор
(м. Дрогобич, Львівська обл.)

В.В. Паславська,
кандидат економічних наук
(м. Львів)

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

«Перехід на дистанційне навчання у зв'язку з пандемією COVID-19 спричинив погіршення якості та доступності освіти, а також загострення низки освітніх нерівностей. На початку пандемії 90% шкіл по всьому світу були зачинені. Весною 2020 року всі навчальні заклади в Україні перейшли на дистанційне навчання. Через кілька місяців в Україні було запроваджено «адаптивний карантин», який передбачав поділ України на зони епідеміологічної безпеки: «зелену», «жовту», «помаранчеву» та «червону». Відповідно до цього заклади загальної середньої освіти постійно переходили з дистанційного на змішане навчання та навпаки, натомість заклади вищої освіти переважно залишалися на дистанційному навчанні» [1].

Отже, пандемія коронавірусу виявилася небезпечною ситуацією, яка вплинула практично на усі сфери функціонування людини і суспільства, не обминувши і освіту. Вчені зазначають, що знайомство з людьми, друзями, однокласниками та викладачами – одним словом, справжнє університетське середовище є ключем до глибокого розуміння знань. Погоджуємося з науковими позиціями науковців, що жоден метод спілкування не може зрівнятися за якістю спілкування віч-на-віч, навіть якщо нинішня «тенденція тимчасово спрямована на взаємодію не з людьми.

Багато випускників вже бояться, що їхні можливості працевлаштування будуть знищені через пандемію. У довгостроковій перспективі це вплине на спроможність батьків і студентів платити за навчання. Очікувані зміни можна згрупувати за п'ятьма категоріями:

1) зміни, необхідні для забезпечення продовження навчання та наукових досліджень;

2) зміни, необхідні для забезпечення успішного працевлаштування

студентів, які вступили або можуть бути працевлаштовані в найближчі місяці;

3) довгострокові зміни через раптові зміни стилів навчання, поведінки та використання нових ресурсів;

4) зміни в моделях роботи вищих навчальних закладів, пов'язані з доступністю вищої освіти для батьків і студентів;

5) зміни на макрорівні необхідні для регулювання та сприяння розвитку якісної вищої освіти в часи, що швидко змінюються.

Нинішній спалах корона вірусу, спричинений новим вірусом ОМІКРОН, може мати різні наслідки з трьох причин: :

1) через ризики для здоров'я людей, що залишилися, багато традиційних галузей промисловості можуть відчувати значні зміни в поведінці споживачів, а також характер їх попиту на споживчі товари.

2) студенти можуть неохоче повертатися до традиційних освітніх моделей після того, як відчували модель он-лайн освіти;

3) зміни на ринку праці можуть спонукати людей використовувати свої навички для вступу в іншу галузь (наприклад, керівники авіації та гостинності можуть претендувати на роботу в інших галузях, які потребують відповідних знань, навичок та професійного ставлення). Виходячи з цих можливостей, можна передбачити зміни в навчальних планах та моделях навчання у вищій школі.

Щоб реагувати на нинішню кризу, коледжі та університети повинні діяти швидко, використовувати інноваційне мислення та працювати разом, щоб пом'якшити вплив цього виклику. Тому актуальним постало питання пошуку можливості для розвитку освіти і науки, переосмислення традиційної шкільної та університетської педагогіки. Нова університетська педагогіка не обмежується класичним викладанням, переміщенням в онлайн-режим (дистанційне навчання), не вимагає реалізації автентичної стратегії онлайн-викладання, а передбачає гібридну модель, інтерактивну онлайн, яка базується на наступних ключових моментах:

- добре структурований навчальний план з врахуванням специфічного співвідношення класичних (або новіших) механізмів (наприклад, раннє оголошення теми / цілей / методу / конкретна тривалість / бібліографія тощо);

- стимулювання взаємодії зі студентами на основі залучення студентів до читання бібліографічних джерел перед кожною заняттям

(або навіть під час заняття), в тому числі шляхом пропонування бібліографії від студентів тощо;

- підтримка наполегливості у виконанні завдань та мотивація до навчання на основі зворотнього зв'язку, навчально-мотиваційних завдань тощо;

- розробка найефективніших стратегій та інструментів оцінювання.

Зарубіжна і вітчизняна практика показала, що криза, яка супроводжує пандемію COVID-19, також сильно вплинула на особистий та професійний досвід викладачів та вчителів. Навчальні заклади та їхні суб'єкти відчули негативний вплив цієї кризи через значні зміни на всіх рівнях діяльності. Для університетської освіти перенесення лекційних курсів і семінарських чи практичних занять у віртуальне середовище виявилось більш, ніж мимохідним викликом. Тому не можна послаблювати мотивацію, щоб зберегти якість освітнього процесу, успішно адаптуючись до нових умов. З іншого боку, це проходження своєрідного тесту, за допомогою якого ми можемо перевірити корисність педагогічного досвіду та знань.

Враховуючи умови поширення коронавірусу в Україні та у світі, можна сказати, що принаймні ще один семестр викладацька діяльність більшості з нас продовжуватиметься з використанням цифрових освітніх платформ. Тому, враховуючи, що як педагоги, так і учні та студенти, усвідомлюємо тимчасовий характер змін, які виникли в навчальній діяльності, ключове питання, на яке ми маємо негайно відповісти: як ми повинні планувати та проводити навчальну діяльність (викладання, оцінювання, зворотний зв'язок, тощо), щоб сприяти ефективній освіті, підвищити якість освітнього процесу в умовах віртуального середовища?

Тому вважаємо, що адекватність стратегій, які впроваджуватимуться на практиці, значно залежить від того, як ми будемо адаптувати їх до фундаментальної галузі, в якій ми працюємо, до специфіки освітнього циклу, який ми розглядаємо, і, звичайно, від дисциплін, які ми вивчаємо.

Насправді в освіті правильний підхід завжди починається з хорошого знання психолого-педагогічних концептуалізацій, які лежать в основі складного процесу навчання-вивчення. На нашу думку, незалежно від способу передачі інформаційного контенту (віч-

на-віч, онлайн, змішаний), обраних стратегій навчання, відповідно типології використовуваних методів оцінювання, вчитель чи викладач повинен зосередитися, насамперед, на адекватності та якості навчального досвіду, який він має намір запропонувати своїм учням чи студентам. Більше того, те, що ми сьогодні знаємо з нейрокогнітивних теорій, які з'ясовують спосіб навчання людей, а також із сучасних педагогічних підходів, заснованих на цих теоріях, залишається так само актуальним, коли ми використовуємо нові підходи та інструменти навчання, в тому числі цифрові.

Практика доводить, що в нинішніх умовах пандемії в українській освіті все ще має місце неготовність до переходу на дистанційне навчання: неналежність матеріально-технічної бази, практичний брак навичок роботи педагогічного складу в такому форматі викладання та навчання, а також нестача відповідного навчального та методичного забезпечення щодо організації освітнього процесу. Студенти стикаються з різними перешкодами при дистанційному навчанні, оскільки реальна присутність і спілкування краще сприяє засвоєнню знань і навчанню. У віртуальному класі відсутня дух суперництва і товариства, особистісна підтримка викладача до слабших студентів і заохочення сильних [3]

Поза тим, бракує і даних, аби критично оцінити стан готовності освітньої системи до дистанційного формату та якості дистанційної освіти на поточний рік пандемії. Міжнародними експертними організаціями розроблено за період пандемії значну кількість рекомендацій для організації дистанційного навчання, збереження якості освіти та здоров'я учнів, студентів та освітян, зокрема в плані підтримки психологічного здоров'я.

Проте, на нашу думку, крім цих рекомендацій, важливим є забезпечення технічними засобами для віддаленого навчання, оволодіння навичками користування цими засобами, тобто необхідна належна цифрова грамотність усіх учасників освітнього процесу. У цьому ракурсі Європейською комісією схвалено План дій щодо цифрової освіти на 2021-2027 роки. У ньому акцентують увагу на двох важливих напрямках роботи:[1]

- сприяння розвитку ефективної системи цифрової освіти (інфраструктура, зв'язок, технічні засоби, розвиток компетенцій викладачів і учителів, високоякісний навчальний контент);

- покращення цифрових навичок (базові цифрові навички з раннього віку, боротьба з дезінформацією, забезпечення рівного доступу жінок та дівчат до цифрового навчання тощо).

Поширеність нового коронавірусу COVID-19 по всьому світу призвела до глобальних змін в соціумі, різних організаціях, освітніх установах.[2] Тому прийняття такого плану дій та конкретних стратегій розвитку освіти і науки в Україні виступає однією з найважливіших освітніх проблем.

На нашу думку, навчальним закладам, можливо, потрібно буде визначити проблеми, з якими вони можуть зіткнутися після пандемії коронавірусу, і підготуватися до прийняття важливих рішень у найближчі місяці. Керівництво університетів повинні будуть замислитися над своїм освітнім процесом, щоб гарантувати, що результати навчання студентів та стандарти якості освіти не будуть поставлені під загрозу. Вищі навчальні заклади повинні бути готові до важкого постпандемічного шляху, в якому їх рішення будуть визначати їх майбутнє та майбутнє учнів і студентів. Вони вже зараз мають планувати освітні стратегії, щоб у подальшому гарантувати результати навчання студентів та стандарти якості освіти після подолання пандемії. Після кризи COVID-19 онлайн-освіта постала педагогічним зрушенням від традиційних методів до сучасного підходу до навчання від класу до Zoom, від особистісного спілкування до віртуального та від семінарів до вебінарів. Для дистанційного навчання використовують WhatsApp, Telegram, Cisco, WebEx, Google Meet, Skype, Office 365, Google classroom [4].

Тому, сьогодні педагогічним працівникам, використовуючи інноваційні технології в навчанні, для того, щоб переконатися, що учні чи студенти навчаються правильно та ефективно, потрібно переконатися, що ми як педагоги, вміємо:

1. розробити добре структурований навчальний план;
2. стимулювати / заохочувати взаємодію зі студентами чи учнями;
3. підтримувати наполегливість зусиль та мотивацію учнів та студентів до навчання;
4. розробляти найефективніші стратегії та інструменти оцінювання знань учнів та студентів.

Задовольнити ці вимоги не складатиме труднощів, якщо

педагоги оперуватимуть правильними психолого-педагогічними припущеннями, які лежать в основі процесу викладання, навчання і оцінювання. Тому, знаючи та використовуючи ці припущення, буде відносно нетрудно адаптувати навчальну діяльність до нових освітніх контекстів, включаючи онлайн навчання-викладання-оцінювання.

Список використаних джерел та літератури:

- 1 .Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році – Cedos / Електронний ресурс. Режим доступу:
<https://cedos.org.ua> (дата звернення:10.01.2022)
2. Єлінська А. М. Навчальний процес у вищих навчальних закладах в умовах пандемії. Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії, 2020. №20(3), с. 235. <https://doi.org/10.31718/2077-1096.20.3.235>
3. Smalley A. Higher Education Responses to Coronavirus (COVID-19). URL. Available from:
<https://www.ncsl.org/research/education/higher-education-responses-to-coronavirus-covid-19.aspx>.
4. Coronavirus: online learning resources. Discover a selection of online resources and tools for learners, teachers and educators during the outbreak of COVID-19. URL. Available from:
https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/coronavirus-online-learning-resources_en

О.Л.Ковальчук,
старший викладач
(м.Хмельницький)

ЛОТОЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ГНАТОВИЧ - ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПИСАР ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Олександр Гнатович Лотоцький – знаний історик церкви і церковного права, економіст, письменник, поет і публіцист, визначний громадський і державний діяч.

Олександр народився 9 березня 1870 р. в с. Брониці біля Могилева на Поділлі у сім'ї православного священника Гната Лотоцького. За словами сина, батько був «одною з кращих постатей людських» серед усіх, кого він зустрічав у своєму житті, його «національне почуття було щире, природне». [1, с. 7]. У родині завжди звучала виключно українська мова.

Мати — дочка відомого протоієрея Северіяна Дложевського, вихованка приватного польського пансіону — жваво цікавилася національним життям, політикою, регулярно читала газети і «мала свою власну думку». Як згадував О. Лотоцький: «громадянські риси вдачі моєї мами сприяли ранньому пробудженню у мене інтересу до громадського життя». [1, с. 9]

Олександр дуже рано навчився читати. Особливо тягнувся хлопчик до українських книг або російськомовних книг про Україну. Діставши початкову домашню освіту, 10-річний Олександр був відданий до духовної повітової школи у Шаргороді. У своїх спогадах Лотоцький з гіркотою згадує про ті часи: «Рука російського самодержавного режиму раз назавше убила в цьому глухому кутку всі творчі елементи життя... Се був типовий зразок, того національного сну, яким спала Україна; живчик її життя бивсь у більших осередках та й то ледве помітно, а решта української землі спала і, здавалося, — не пробудно» [1, с. 16].

По закінченні повітової школи у Тульчині у 1884 р. за рекомендацією вчителів Олександр був прийнятий до Подільської духовної семінарії у Кам'янці. Цей заклад вирізнявся деякими проявами українства: перший рік викладання велося рідною мовою,

були заведені українознавчі дисципліни. Викладачі семінарії підтримували в ній національний дух.

1890 р., Олександр навчався у Київській семінарії. Київ справив на нього незабутнє враження. Навіть через 40 років воно було свіжим у пам'яті: «Свята Софія з пам'ятником Богдана на її площі, Золоті ворота Ярославів, Володимирова Десятинна церква, золотобанний Михайлівський монастир, церква... традиційного просвітителя України апостола Андрія, Хрещатик, Братський монастир — огнище української культури, собор Івана Мазепи, Аскольдова могила, обвіяна легендами та славними споминами, Київська Лавра — все се такими сильними вражіннями було витиснуто в душі моїй, що й досі, як живі, стоять ті картини передо мною в світлі тодішнього ясного літнього дня, в рожевому мареві молодого відчуття». Оглядаючи Київ, Лотоцький шукав у книгарнях українські книги. Однак лише в одній крамниці побачив «Кобзар», але «серце стислося болем»: «наче з живого тіла немилосердним ножом повірізувано з тексту найдорожчі речі» [1, с. 48,49].

Олександр відразу став членом семінарської громади, яку організував Лука Скочковський. Значення цієї громади для розвитку української ідеї та її поширення серед молоді було непересічним. Члени громади мали унікальну, як на той час, можливість нелегально знайомитися з галицькими виданнями — «Правдою», «Зорею», «Ділом». Великий вплив на семінарську громаду мали О. Кониський та В. Антонович, з якими Лотоцький познайомився і згодом досить близько зійшовся. Ці два «титани нового українського відродження» відіграли велику роль у духовному зростанні Лотоцького. Згодом провід у громаді перебрав молодий М. Грушевський, що став живим зв'язком між нею та старшими товаришами. Як згадував Лотоцький, коли М. Грушевський зупинявся на його квартирі, «наче сніп проміння падав тоді на наше життя. Бо в тій людині з утлим тілом душа була така багатогранна, з таким невичерпним джерелом ініціативи й енергії, так перейнята святим неспокоєм, що життєвої її сили вистарчило б не на одного чоловіка... Він не жив, а горів, і се не тимчасовий був спосіб його життя, а постійний» [2, с.155].

У 1892 р. Лотоцький став студентом Київської Духовної академії. У своїх споминах він писав: «На поріг вищої школи вступив

я вже національно свідомим... Родинне суто українське оточення, стихійний вплив українського села дали ті підсвідомі підстави, на яких виростала національна думка» [1, с. 97] . Символічно, що наміри Лотоцького почали здійснюватися у стінах, зведених Мазепою, і мрія гетьмана про незалежну українську державу, почерпнута ще в дитинстві з поеми Пушкіна «Полтава», стала гаслом життя Олександра Лотоцького.

У Києві Олександр зустрів жінку, яка стала його вірною супутницею на усе життя. 21 липня 1896 р. він одружився з Німфодорою Мефодіївною Руденко. Це подружжя можна назвати зразком людської вірності й кохання.

Найбільшою справою даного періоду була боротьба Лотоцького за українську книжку, яку він проводив у двох напрямках: створення українських видавництв та книгарень і написання власних творів українською мовою. Першою була книжечка «Батьків гріх», видана «Киевской Стариной».

Протягом 1900–1917 рр. Лотоцький жив у Санкт-Петербурзі, працював у Державному контролі. Очолював українську громаду, займався організацією видавничої справи, ініціював заходи щодо послаблення цензурних утисків для українських видань. Петербург спершу пригнічував Олександра Гнатовича: «На всю столицю немає грамотних українців, а все «малороссы, говорящие по-русски». Дратувала й необхідність витрачати час на другорядні речі: «У сьому капосному Петербурзі вся біда та лихо обсідають мене та не дають робити те, що хотілося б». [3 с. 213]

У Петербурзі Лотоцький перебував під постійним наглядом охранки. Але надто неприхована його участь в українських організаціях, виступи у легальних органах та урядових установах убезпечили вченого від таємних вислідів та обшуків.

Найбільш важливою громадською справою, яку Лотоцький робив у Петербурзі, була боротьба за україномовні рукописи. В його домі була «ціла канцелярія в справах цензурних», Лотоцький сам розмовляв з кожним цензором, надокучав, доводив, просив, вимагав. Він навіть використовував своє службове положення і ходив до цензурного комітету виключно у мундирі Державного контролю з погонами військового зразку. Лотоцький «пробивав» твори І. Нечуя-

Левицького, «Пальмове гілля» А. Кримського, численні твори Грінченків та ін. [4]

Окрему сторінку діяльності Лотоцького у Петербурзі складає його боротьба за скасування указу 1876 р. про заборону української мови.

Лотоцький був товаришем голови "Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг" (1900–1914 рр.), секретарем "Товариства імені Т.Шевченка для допомоги нужденним уродженцям Південної Росії, що вчаться у вищих навчальних закладах Санкт-Петербурга"; членом Товариства українських поступовців та петербургської громади Української радикально-демократичної партії (УРДП). Був співзасновником тижневика "Украинский вестник" (1906 р.). Став співзасновником українського парламентського клубу (1906–1907 рр.) 1-ї та 2-ї Державних дум, брав участь у підготовці меморандуму Петербургської АН "Об отмене стеснений малороссийского печатного слова". Був засновником (1906 р.), а згодом – головою українського клубу "Громада" (1910–1912 рр.) та нелегального гуртка "Наша школа" (1914–1917 рр.). Доклав чимало зусиль для друку українських видань за умов цензурних заборон. Сприяв активізації діяльності українських студентських громад у Москві та С.-Петербурзі, співпрацював з Головною студентською радою та Інформаційним бюро в С.-Петербурзі. Був членом редколегії "Українського студента" (1913–1914 рр.). Друкувався в органі української фракції "Рідна справа – Думські вісті" (1907 р.), виданнях "Громадська думка" (1906; згодом – "Рада" , 1909–10), "Украинская жизнь" (1912–1916 рр.) та численних петербургських часописах. Співробітничав з виданнями "Летопись" (1916–1917), "Промінь" (1916–1917), "Луч" (1917), "Новая жизнь" (1917), зб. "Украинский вопрос" (1914). Написав збірку казок "Вінок" (1905; 1911) та ін. твори для дітей; був організатором видання енциклопедії "Украинский народ в его прошлом и настоящем" (1914; 1916). У березні 1917 р. обраний заступником голови Союзу українських автономістів-федералістів (з червня 1917 – Українська партія соціалістів-федералістів). Очолював виконавчий комітет Української національної ради в Петрограді (нині м. С.-Петербург; березень–травень 1917).

Після Лютневої революції петроградська українська громада у березні створила Українську національну раду, головою якої було обрано Лотоцького. Затим він був делегований на перший Український національний конгрес у Київ. У травні 1917 р. за призначенням Тимчасового уряду Лотоцький їде на Західну Україну як губернатор Буковини й Покуття. Сучасники згадували, що тут він проявив унікальні здібності адміністратора і організатора, за що його цінувало і довго згадувало місцеве населення. З відступом російських військ Лотоцький у січні 1918 р. ліквідував у Костянтинограді своє управління. Покинувши російську армію, він приїхав до Києва, де відразу був призначений генеральним писарем Генерального секретаріату Української Центральної Ради. Затим навесні 1918 р., після повернення УЦР до Києва, Лотоцький короткий час був державним контролером в уряді УНР. [4]

Після встановлення гетьманату Павла Скоропадського Лотоцький як представник Українського національно-державного союзу в середині жовтня 1918 р. був призначений міністром сповідань замість В. Зінківського. На цій посаді він боровся за автокефалію української православної церкви, і йому вдалося переконати Раду міністрів на чолі з Ф. Лизогубом в її необхідності. За згодою Кабінету на засіданні Всеукраїнського церковного собору 12 листопада 1918 р. Лотоцький виступив із заявою від уряду, в якій рішуче проводив ідею автокефалії. «Основна засада української держави, — говорив він, — полягає в тому, що в самостійній державі має бути і самостійна церква. Цього однаково вимагають інтереси і держави, і церкви. Ніякий уряд, що розуміє свої державні обов'язки, не може погодитись на те, щоб осередок церковної влади перебував в іншій державі... Таким чином, автокефалія української церкви — це не лише церковна, але й національно-державна наша необхідність».

Однак через два дні після виступу міністра була оголошена грамота Скоропадського про федеративний союз України з Росією і зміну Кабінету міністрів. Справу автокефалії довести до кінця не вдалося.

З приходом до влади Директорії питання про автокефалію постало знову. 1 січня 1919 р. був опублікований «Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви», який базувався на програмі Лотоцького. Цей закон, за словами єпископа

Анатолія (Дублянського), мав для України таке ж значення, як і проголошення IV універсалом УНР 22 січня 1918 р. державної незалежності України [5].

Не випадково саме Лотоцького уряд Директорії в січні 1919 р. призначив послом до Туреччини, головним чином із метою добитися визнання автокефалії УПЦ Константинопольським патріархом. Ця місія не увінчалася успіхом через вакантність до 1922 р. патріаршого престолу. Однак тут Лотоцький виявляє неабиякий хист дипломата. Він відразу піднімає над будинком українського посольства синьо-жовтий прапор замість російського і всю свою енергію спрямовує на здобуття визнання України іноземними представництвами.

Від 1920 – на еміграції (Відень, 1920–1922 рр.). 1922–1928 рр. – у Чехословаччині. Від 1923 р. – доцент, згодом – професор Українського вільного університету. Один із фундаторів осередку УРДП в Празі, голова її Закордонного бюро, засн. і голова Укр. республікансько-демократ. клубу (21 грудня 1925 – 1928), голова його допомогового Бюро праці (1927). 1927–30 – член Державного центру УНР на еміграції, займав пост віце-прем'єра й міністра внутр. справ в уряді В.Прокоповича. Член Управи Українського академічного комітету (1925–33), голова комісії з підготовки видань на пошану С.Петлюри (1926–29), член Товариства прихильників української книги (1926), заст. голови Управи товариства "Музей визвольної боротьби України". Брав участь у роботі Українського історично-філологічного товариства в Празі (1925–1928 рр.), Об'єднаної української громади Франції (1926–1927 рр.), Ліги української культури.

Від 1928 мешкав у Польщі, працював професором Варшавського університету. Співробітничав із Громадсько-допомоговим комітетом української еміграції в Румунії (1928), Бібліотекою імені Симона Петлюри в Парижі (1929–1939 рр.; з 1935 р. – її почесний член). Очолював Управу Українського центрального комітету (1929–1930 рр.). Був членом укр. групи з підготовки Собору правосл. Церкви в Польщі (1930 р.). Став засновником і директором Українського наукового інституту у Варшаві (УНІ-В; 1930–1939 рр.). Брав участь у роботі Українського воєнно-історичного товариства, клубу "Прометей", Українського клубу у Варшаві, корпорації "Запорожжа" (1930–1934 рр.), Товариства

прихильників православної освіти і охорони традицій православної віри ім. Петра Могили (Луцьк, 1931 р.), Української студентської громади, Центрального союзу українського студентства, Укр. правничого т-ва у Варшаві (1932 р.) та ін. Заст. голови Комісії перекладу Святого Письма та книг богословських при УНІ-В (1931 р.). Член організації УРДП в Польщі (1931–1935 рр.). Викладав в Українському технічно-господарському інституті (1932 р.). Від православної Церкви в Польщі був учасником Передсоборного зібрання зі скликання VIII Вселенського собору (1932 р.). Дійсний член Слов'янського інституту в Празі (1934 р.). Ініціював повне видання творів Т.Шевченка (1934–38). Заступник голови Передсоборного зібрання зі скликання Ген. собору православної Церкви в Польщі (1935р.). Почесний член товариства "Просвіта" (1935 р.). Член Союзу українських журналістів і письменників на чужині (1935 р.). Учасник численних наукових і громадсько-політичних форумів, конференцій.

Опублікував бл. 100 наукових праць, художніх творів, статей у "Духовній бесіді", "Українській трибуні", "Волі", "Тризубі" та ін. періодичних виданнях. Автор фундаментальних праць "Українські джерела церковного права" (Варшава, 1931 р.), "Автокефалія" (у 2-х т. Варшава, 1935 р.; 1938 р.), бл. 600 наукових, публіцистичних та художніх творів.

Похований у Варшаві, 1971 р. прах перепоховано на українському цвинтарі св. Андрія в Бавнд-Бруці (штат Нью-Джерсі, США).

О. Г. Лотоцький вирізнявся надзвичайною широтою наукових, літературних, громадсько-політичних інтересів, які концентрувалися навколо історії і сьогодення українського народу, оборони його національної справи. Всі його праці характеризувалися конкретністю, базувалися на першоджерелах та фактах, у них була повністю відсутня декларативність чи упереджена політизація. Д. Антонович називав Лотоцького «лицарем української книги», за яку він боровся 45 років як за символ національного відродження [5].

Феномен різнобічності Лотоцького криється не лише у його природних обдаруваннях, а й у величезній працездатності. Сучасники загадували, що вчений завжди «мусив бути господарем свого часу».

Його невгамовна творча енергія і титанічна щоденна праця можуть зрівнюватися лише з М. Грушевським.

Лотоцькому довелося пережити дві епохи і стати містком між народниками та новою генерацією. Він належав до людей, які вміли синтезувати в собі старе і нове. «По натурі людина дуже добра, — згадував його швагер І. Токаржевський-Карашевич, — показував він дуже суворого, здається, щоб не стати занадто м'яким... Вороги його могли переконатися, що він ніколи не думав про помсту за заподіяну йому та його близьким кривду. Найвищою карою в нього було, коли він від когось відвертався, і було це завжди за якесь порушення засад, які він вважав непорушними» [6].

Значення наукової та літературно-публіцистичної спадщини Лотоцького важко переоцінити. Найкраще це підтверджується постійними посмертними перевиданнями його творів. На черзі вже давно постало перевидання основних праць Олександра Лотоцького на батьківщині, його духовне повернення на українську землю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лотоцький О. Сторінки минулого. Варшава, 1932. Ч. 1.
2. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 2.
3. Верстюк В.Ф., Осташко Т.С. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 2008
4. Дудко О. Олександр Лотоцький. "УІЖ", 2003, № 6
5. <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history>.
6. <http://litopys.org.ua/cultur/cult31.htm>

С.М. Михайленко,
кандидат історичних наук
(м.Яготин, Київська обл.)

МИКОЛА КОСТОМАРОВ ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ МОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Знаковою постаттю українського національного відродження середини XIX століття був Микола Іванович Костомаров – відомий засновник Кирило-Мефодіївського братства, один із творців вітчизняної історичної науки, політології, етнопсихології. Його по праву, можна вважати одним із творців модерної української нації.

М.Костомаров (псевдоніми - Ієремія Галка, Іван Богучаров) - народився 16 травня 1817 року у селі Юрасівка Острозького повіту (тепер Воронезька область), у родині російського поміщика і української кріпачки. До десяти років Микола Іванович виховувався батьком по рекомендації Ж.-Ж.Руссо за допомогою природи і літератури (твори французьких просвітителів та вірші В.Жуковського, О. Пушкіна). У 1828 році батько М.Костомарова був убитий і пограбований своїми кріпаками, але матері вдалося продати значну частину свого вдовиного майна і здобути синові повну юридичну свободу. Мабуть саме соціальне походження і безталанне дитинство переважно і визначили життєвий шлях М.Костомарова.

Загалом, суспільно-політичні та історичні погляди М.Костомарова формувалися в 40-60 роках XIX століття, коли після революційних потрясінь в Європі почали складатися більш прогресивні порівнюючи з феодальними, капіталістичні (ринкові) відносини. Це підтверджує і Ю.Пінчук, який вказував на те, що «світогляд М.І.Костомарова формується у період загострення соціально-економічних суперечностей у країні, в умовах пробудження самосвідомості пригнічених народів, в роки реакції й монархічного свавілля» [13, с. 22].

Кріпосний лад, соціальне безправ'я народних мас, панська сваволя та жорстокість державних чиновників змушували українську прогресивну громадськість задуматися над долею свого народу. Проте, чи не головним у міжнародному житті тодішньої Європи залишалось питання політичної та етнічної дискримінації

слов'янських націй. З усіх слов'ян лише росіяни мали свою державу і могли без перешкод розвивати власну культуру. Всі інші, особливо українці, які довготривалий час не мали власної держави, перебували під тяжким колоніальним гнітом. Проте, і в цих умовах, національно-визвольний рух, який живився поширенням масової національної самосвідомості у процесі становлення і консолідації української нації, не припинявся. Соціальною базою цього руху спочатку виступала тодішня еліта українського народу - дворянство, проте згодом ініціатива у національному відродженні перейшла до інтелігенції. Саме люди розумової праці, передусім історики, найбільше сприяли утвердженню національної свідомості, єднали людей відчуттям спільності історичної долі, викликали любов до своєї землі, до свого народу та його героїчного минулого.

Романтичне захоплення народом переростає у творчості М.Костомарова у головне наукове кредо. У своїх працях вчений доводив, що основний зміст і спрямування історичного процесу визначає народ, а отже він повинен бути головним об'єктом дослідження. У своїй «Автобіографії» М.Костомаров пише: «я читал много всякого рода исторических книг, вдумывался в науку и пришел к такому вопросу: отчего это во всех историях толкуют о выдающихся государственных деятелях, иногда о законах и учреждениях, но как будто пренебрегают жизнью народной массы? Бедный мужик, земледелец, труженик как будто не существует для истории; отчего история не говорит нам ничего о его быте, о его духовной жизни, о его чувствованиях, способе проявлений его радостей и печалей» [4, с. 446].

М.Костомаров, вивчаючи народні маси і вказуючи на них, як на основну рушійну силу історії, протиставляв себе школі істориків державності, особливо російської. Адже ті абсолютизували принцип державності, вважали державу єдиною історичною силою і цим самим вказували на меншовартість українського народу.

Проте, вчений розглядав український народ не лише з етнічних позицій, а й з соціальних, відводячи народу роль носія соціального прогресу в історії. М.Костомаров один із перших в українській історіографії звернув увагу на відмінності в соціальній психології нищих і вищих верств суспільства, при цьому стверджував, що істинні риси народу зосереджені серед простої маси. Окрім того, вчений був

переконаний, що в український народ, внаслідок особливостей свого тривалого бездержавного існування та національного характеру є безлітною нацією, про що категорично заявляв: «Народность малороссийская сосредоточилась исключительно в одном так называемом простонародии» [5, с. 557]. Селянство було основною верствою українського народу, проте на думку М.Костомарова воно не однорідне.

Дослідник зазначав, що «изучением одного простонародного сельского класса не должна ограничиваться наука о народе» [9, с. 436]. М.Костомаров відстоював ідею рівності людей, станів та етнонаціональних спільнот. Вчений помітив також і той факт, що: «Судьба южнорусского племени устроилась так, что те, которые выдвигались из массы обікновенно теряли и народность; в старину они делались поляками, теперь делаются великороссиянами» [10, с. 82]. Він навіть піднісся до загальнотеоретичного узагальнення цього історичного явища, зазначаючи, що це притаманно майже всім поневоленим народам. Турбота про захист соціально-економічних інтересів знедолених мас, поєднана з виразним егалітаристським ухилом, становила ідеологічний лейтмотив як творчості М.Костомарова, так і всього народницького напрямку.

Розуміння народу М.Костомаровим було значно ширшим, а ніж лише доведення етнічної окремішності українського народу. У творчій спадщині вченого, як зазначають автори енциклопедичного довідника присвяченого життю і творчості М.Костомарова: «поняття народ вживається переважно в межах дихотомії, антитези, «народ-аристократія «для інтерпретації основних чинників історичного процесу, а також для протиставлення удільно-вічового народного начала централізованих абсолютистській державі – єдинодержавності» [12, с. 26].

Народу відводиться у працях М.Костомарова не лише первинна по відношенню до держави, а й визначальна роль в історичному процесі. Для М.Костомарова «государство и народ не одно и то же. Государство есть необходимая внешняя форма соединения обществ и может быть составлено из многих народов, которые в государственном смысле, все вместе составляют одно тело, но во внутренней жизни каждый пребывает самобытным целым» [7, с. 381]. Такі твердження українського вченого були прогресивними на

той час, адже офіційна російська історіографія дотримувалась тієї думки, що народ без власної держави, без самостійного політичного життя не є власне окремим народом, що єдність держави, повинна зливатись з єдністю народності. Для М.Костомарова: «народ вовсе не есть механическая сила, а истинно живая стихия, содержание, а государство, наоборот, есть только форма, сама по себе мертвый механизм» [9, с. 429].

Вчений розумів важливість дослідження інститутів держави та проблем державності, тому зазначав: «государственная точка нужна для науки, как и народная» [4, с. 294]. Держава була для нього більш випадковим наслідком завоювань, ніж необхідним результатом географічних і етнографічних особливостей народного життя. Як зазначав М.Костомаров: «Там, где не было завоевания или где оно не являлось достаточно могучим, там не могло составится и государство» [4, с. 527].

Таким чином, М.Костомаров показав себе як прихильник насильницької теорії походження держави, що була поширена у ХІХ ст. під впливом суспільного дарвінізму. Вчений не був проти держави як інституту влади взагалі, як несправедливо стверджують більшість дослідників його творчості. Він лише висловлював своє критичне ставлення до ролі держави в житті народу, в значній мірі через недоліки державного устрою сусідніх країн, що поневолили і визискували український народ.

Народ і держава повинні існувати у тій взаємодії між собою. М. Костомаров з жалем констатує той факт, що «Государство от народа, составило свой круг, образовало особую народность, примкнув к власти» [8, с. 257]. Це не є правильно, адже держава не повинна існувати окремо, відірвано від народу, вона має діяти в інтересах народу. На думку М.Костомарова: «Пусть государство не мешает свободе местной жизни, потому что оно крепко и сильно; а последняя не будет бояться государства, находя в нем покровительство своему развитию» [8, с. 22]. Як справедливо стверджує вчений: «без власти обществу существовать нельзя; вырвавшись из государства, нужно будет творить новое государство» [7, с. 382].

Отже, М.Костомаров не був проти держави, а виступав лише за її демократизацію; він був проти влади у формі самодержавства, але за владу народу під якою розумів народоправство. Ідеї рівності і свободи

на українському ґрунті мали трансформуватися в ідею національної самоідентичності.

Вчений вбачав елементи народоправства в удільно-вічовому устрої Русі, в організації козацтва, в общинному дореформленному селі, у всьому тому, що представляло собою розвиток самодіяльності народних мас. Ідею народоправства М.Костомаров розглядав не лише в історичній ретроспективі, а і як можливість реалізації в майбутньому, через впровадження в Російській імперії республіканської форми правління та перетворення її на федерацію. У громадській свідомості федеративна ідея має коріння більш глибоке, ніж навіть у державно-правових інститутах. Меншою мірою, ніж остання, вона також підлягає впливу змін, що відбуваються в світі. Федералізм як політико-правова ідея є невід'ємною складовою частиною демократичних програм, політичних теорій і вчень в Україні протягом століть. В історії української політичної думки федералізм виступав як засіб забезпечення свободи для народу (нації), який не мав своєї сталої державності. Федералізм розглядався і як засіб обмеження державної влади в центрі, розділенням її по вертикалі, як своєрідний вияв протесту проти централізму і самодержавства.

Ідея слов'янської федерації була розвинена та сформульована М.Костомаровим і його соратниками у програмних документах Кирило-Мефодіївського братства. Поняття «федерації» лише формувалося в політичній думці України в середині XIX ст., що підтверджує і М.Костомаров: «Мимо нашей воли стал нам представляться федеративный строй как самое счастливое течение общественной жизни славянских наций. Мы стали воображать все славянские народы соединенными между собою федерации подобно древним греческим республикам или Соединенным Штатам Америки, с тем чтобы все находились в прочной связи между собою, но каждая сохраняла свято свою отдельную автономию... Мы не могли уяснить себе в подробности образа, в каком должно было явиться наше воображаемое федеративное государство; создать этот образ мы предоставляли будущей истории» [8, с. 474].

У своїй федералістській концепції М.Костомаров подає модель, схему подальшого політичного розвитку слов'янського світу. Кожний слов'янський народ мав би право створювати самостійну

демократичну республіку при наявності спільної центральної влади (яка вирішувала б переважно зовнішні справи), наявність спільного війська і флоту, законів і права, відсутність митниць і свобода торгівлі. При цьому передбачалось, щоб «кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту і управляв незмісимо з другими, так щоб кожен народ мав свій язик, свою літературу і свою справу общественну» [2, с. 33]. Ідея панславізму у М.Костомарова ґрунтується не на зверхності однієї народності над іншими, а на рівноправності і внутрішній свободі.

Отже, влада в слов'янській федерації відповідно до планів кирило-мефодіївців повинна бути в народу. Так, законодавча влада в кожній республіці належала б Народним зборам. Виконавча влада теж передбачалась виборною і підзвітною народним зборам. За таким же принципом поділу влади та контролем з боку народу вибудовувалися б і федеративні органи. Таким чином у слов'янській федерації » каждое племя должно иметь правление народное и соблюдать совершенное равенство сограждан» [3, с. 34]. Такі елементи народоправства, як виборність та підзвітність влади народу, М.Костомаров вбачав в минулому і прагнув реалізації в майбутньому. В умовах існування Російської централізованої держави (самодержавства), ідея створення демократичної слов'янської федерації з республіканською формою правління була досить революційною і сміливою.

У своїй федералістській концепції М.Костомаров відводив важливе місце Україні. На думку П.Зайончковського, ідея об'єднання слов'ян виникла у кирило-мефодіївців у результаті неможливості іншим шляхом добитися звільнення українського народу та створити справді суверенну державу [1, с. 19]. Як пише М.Костомаров, Україна повинна становити окрему державну цілісність на всій етнічній території, із збереженням «единства, основаного не на губительной, мертвящей централизации, а на ясном сознании равноправности и собственных выгод» [6, с. 411]. Чи не першими взялися до розробки проекту політичного воз'єднання східних і західних земель кирило-мефодіївці за участю М.Костомарова. Взагалі, на думку вченого, поділ України є згубним для нашого народу. Україна, як складова частина майбутньої слов'янської федерації, мала утворити два штати: Східний (Лівобережжя) і Західний (Правобережжя), до якого мала прилучитися

і Галичина. Соціально-економічне становище України М.Костомаров у майбутньому бачив таким чином: «Щоб у кожній Речі Посполитій була посполита рівність і станів не було овсі» [2, с. 33]. Розуміючи, що в даному етапі реалізація цієї концепції утопічна, вчений говорить спочатку перш за все про виховання суспільства в дусі ідей. Він відкидав будь-які насильницькі засоби досягнення мети, якою б вона не була, адже розумів, що постраждає як завжди народ.

Вироблена М.Костомаровим ідея слов'янської єдності перебувала у відвертій опозиції до урядового панславізму. Ідеї зцентралізованої слов'янської імперії з центром у Петербурзі він протиставив ідею федеративної слов'янської республіки з столицею у Києві.

Таким чином, федералістично-демократична традиція в українській політичній думці XIX ст. збагатилась ідеєю децентралізму. Для М.Костомарова централізм - це принцип організації влади і управління, який виключає демократію і веде до надмірного бюрократизму. Децентралізація управління в федеративній державі - це один із головних шляхів демократизації суспільства, залучення до управління широких верств населення.

Отже, М.Костомаров, будучи теоретиком загальнослов'янської федерації, маніфестував у ній права українського народу. Для якого ідеї федерації, на думку вченого, є тим політичним ідеалом до якого прагне народ, у свою чергу, наявність спільного ідеалу (національної ідеї) є основою для досягнення і збереження єдності самого народу. Таким чином, внаслідок кризи національної ідеї в Україні ідея консолідації усіх слов'ян посіла місце національної ідеї. Величезною заслугою М.Костомарова в контексті формування модерної української нації, було намагання довести окремішність українського народу, показати самотність та неповторність рис, що визначають його національний характер. Для вченого українці завжди виступали історичним народом, здатним до самоуправління.

Список використаних джерел та літератури

1. Зайончковський П.А. Кирило-Мефодиевское общество (1846-1847). – М., 1959. – 172 с.
2. Костомаров М.І. Відозва «Брати українці» // Закон Божий (Книга бутя українського народу). – К.: Либідь, 1991. – 40 с.

3. Костомаров М.І. Статут Кирило-Мефодіївського братства // Закон Божий (Книга бутя українського народу). – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
4. Костомаров Н.И. Автобиография // Исторические произведения. Автобиография. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – С. 425-651.
5. Костомаров Н.И. Задачи украинофильства // Русские инородцы: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1994. – 640 с.
6. Костомаров Н.И. Историческое значение южнорусского народного песенного творчества // Славянская мифология: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1994. – 688 с.
7. Костомаров Н.И. Мысли южноруса // Казаки: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1995. – 608 с.
8. Костомаров Н.И. О значении Великого Новгорода в Русской истории // Бунт Стеньки Разина: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1994. – 640 с.
9. Костомаров Н.И. Об отношении русской истории к географии и этнографии // Земские соборы: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1995. – 640 с.
10. Костомаров Н.И. Письмо к издателю Колокола // Казаки: Исторические монографии и исследования. – М., Чарли, 1995. – 608 с.
11. Костомаров Н.И. Черты народной южнорусской истории // Исторические произведения. Автобиография. – К.: Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – С.8-107.
12. Пінчук Ю.А. Вступна стаття // Бібліографічний показник творів Миколи Івановича Костомарова / Упорядники О.Т. Гончар, Г.В. Пасеченко. – К., 2002.
13. Пінчук Ю.А. Микола Іванович Костомаров. – К., 1992. – 232 с.

УДК 94(477) “1932/1933”

С.П. Назаренко,
вчитель
(м.Глухів, Сумська обл.)

ГОЛОДОМОР НА СУМЩИНІ 1932-1933 РОКІВ В ПАМ'ЯТІ НАРОДУ (ДО 90-Ї РІЧНИЦІ ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ)

Неможливо забути ту гірку правду

Восени 2022 року виповниться 90-річчя Голодомору в Україні. Нашим моральним обов'язком є не тільки вшанувати пам'ять безневинних жертв найжорстокішого злочину комуністичного режиму проти селянства, а й активна співпраця з міжнародними організаціями, щоб підтвердити на міжнародному рівні визнання Голодомору геноцидом українського народу, як це визнано законом ВР України від 28 листопада 2006 року.

Метою даної роботи є спроба на документальних свідченнях очевидців подій довести, що “завданням спланованої акції було ліквідувати основу нації і національного відродження, зруйнувати незалежні господарства, унеможливити протистояння радянській владі” [10, с. 101].

На часі – загальними зусиллями науковців та державних органів розробити заходи, з якими Україна повинна вийти на міжнародну арену з питанням про кваліфікацію Голодомору 1933 року як геноциду.

Пізнаймо правду, і вона зробить нас вільними...

Народна правда не згасає у вирії подій

Виповнюється 90 років з часу голодомору в Україні і зокрема на території Сумської області. Указом Президента України остання субота листопада проголошена Днем пам'яті жертв голодомору. У цей день ми згадуємо селян, які стали жертвами нечуваного терору голодом. Це була страшна, ні з чим незрівнянна трагедія. І сталась вона не від якогось стихійного лиха, недороду чи раптової моровиці, а тоді, коли начебто ніяких передумов для цього не було.

Але так тільки здавалось. Насправді ж, як показують архівні документи, що стали доступні тільки зараз, спогади очевидців тих

страшних подій, голод, від якого загинули мільйони людей, вимирали цілі села, обезлюднювались райони, старанно готувався і спрямовувався. До нього призвели експропріація, націоналізація, колективізація... А головне – масовий, ніким і нічим не обмежений терор, який почався невдовзі після революції із кожним роком набирал обертів. „Провести беспощадный массовый террор”, „Террор – это способ переубеждения” (В. Ленін). І нарешті всім відоме гасло: „Кто не работает, тот не ест!”.

Щоб здійснити свої грандіозні плани індустріалізації, треба було перш за все зламати хребет селянству. Вірний спосіб для цього – поголовний голод. Він робить людину безвільною, слухняною, піддатливою. Голодному байдуже, що в нього відбирають, куди заганяють, як ним крутять.

Варта уваги відвертість особистого представника Сталіна по заготівлі хліба Менделя Хатаєвича: „Між нашим режимом і селянством точиться беспощадна війна. Це боротьба не на життя, а на смерть. Цей рік (1933 - найстрахітливіший в більш ніж тисячолітній історії українського народу) був випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Довелося вдатися до голоду, щоб показати їм, хто тут господар. Це обійшлося в мільйони життів, але система колгоспів вистояла. Ми виграли війну! „Це така дяка селянству, яке ще зовсім недавно забезпечило більшовикам перемогу в громадянській війні”.

Пішов голод Україною. Для історії відомий факт. Для нас – секрет за сімома печатями. Слово „голод” зовсім випало з усіх державних і партійних документів. Газети того часу якщо і писали про голод, то тільки про те, що куркулі ховають хліб, не „їдять” і вмирають від голоду на зло радянській владі. Секрет бойкоту слова „голод” був простим: сам Сталін дав вказівку відноситись до нього як до... неіснуючої проблеми. І голод зник, він був і наче його не було. Ще вчора навіть згадувати про ці могили було небезпечно!

На Україні і в Поволжі, на Дону і Кубані, у Казахстані і Західному Сибіру в цих могилах хоронили, а вірніше, скидали поспіхом загиблих самою страшною смертю – голодною. Хрестів не ставили – не встигали. У кладовищенські книги імена не заносили – не було сили... Поминальні свічки там ще недавно запалювали крадькома чудом уцілілі від голодомору старики. З болем у серці доживали свої дні на самоті з пам'яттю. Із страшною пам'яттю про ті вісім місяців

голоду з осені 1932 по літо 1933 років.

На пам'ять цю державна влада наклала прокляття. Її намагалися зтерти, знищити, заборонити. Але вона жила. Гіркі слухи повзли по селах України. Говорили, що хліб вивозять за кордон, потім його повертають селянам в обмін на золото. У селах заспівали невеселі частівки.

„Рожь, пшеницу отправили за границу,
А солому-лебеду – колхозникам на еду”.

Співали, поки сили були, потім селяни не співали, а шептали від голоду:

«Когда Ленин был жив, нас кормили,
Когда Сталин поступил, нас голодом морили».

Для чого із селянських комор вимітали до останньої зернини?
Заради чого хліб збирали такою ціною?

Нам погрожували вороги? Та ні. Скоріше навпаки. Капіталізм переживав гостру економічну кризу. Західним країнам було не до нас. Більше того, у торгівлі з нами вони шукали вихід з економічної кризи. І в 1932 році в Західну Європу було вивезено 18,1 мільйона центнерів, а в 1933 році – 10 мільйонів центнерів зерна. І це в ті голодні роки! Цьому факту нема пояснення.

Говорять, необхідно було нагодувати робітників. Але засіки країни і від того ломилися від зерна. Воно гнило. Його вивозили на переробку на спиртні заводи. Жоден з них не було зупинено в Україні. Навколо ж від голоду вимирали цілі райони.

Чорна пляма скорботи розповзалась і захопила всю Україну, Кубань... Захопила вона і південні райони Курської і Воронізької областей, хоч там вона не була такою зловісною. Напрошується питання: чому голодомор лютував саме в Україні і в регіонах з українським населенням? Це що, геноцид.

Повідомлення про нещадну війну з селянством не на життя, а на смерть доходили до Кремля, але у відповідь звідти надсилались додаткові плани заготівель хліба. Там продовжували закручувати гайки, затягувати зашморг на шії селянина. Ось витяги з листів жителів різних місцевостей України. Це зойк колективного відчаю, направлений в червонозоряний Кремль трудящими Сумщини, Київщини, Вінниччини, Кременчуччини.

„Наші трудящі колгоспники не мають ні куска хліба і навіть є

такі, що з голоду пухнуть. Коні в колгоспах дохнуть, а люди ділять їх і їдять, що призводить до масових захворювань. Питається, чому у Вороніжі, Москві, Тифлісі, Криму є хліб, скільки завгодно, а на Україні – немає?” (м. Фастів, Київська обл.).

„Як ми можемо будувати соціалістичне народне господарство, коли приречені на голодну смерть? Питаємо: за що ми билися на фронтах? За те, щоб сидіти голодними і бачити, як умирають діти в корчах голоду... ? (м. Кременчук, Полтавська обл.).

Житель села Чорторики (нині Шевченкове), що на Глухівщині Сумської області, Никифор Дещенко на куткових зборах говорив: „Советская власть измучила крестьян, довольно затуманивать глаза народу. Ещё посев не производили, а уже производят контрактацию и подписывают договор на сдачу хлеба и других культур”.

Досадливо відмахувався від таких повідомлень і вірний лєнінець, прораб голодомору Сталін на I Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників (1933р.) він авторитетно заявив: *„Те трудности, которые стоят перед вами, не стоят того, чтобы серьезно разговаривать о них”.* „В Україні голоду не було!” безапеляційно заявляли кремлівські ідеологи [8, с.251].

Весною 1932р. Сталін і Молотов у Кремлі обговорювали недоліки і помилки заготівельної компанії 1931 року. За їх оцінками, вона не вдалася. Хвилював їх не зібраний урожай, спокою не давало інше: селяни могли піти в місто, на будови. А ночами з ножицями пробиратися на поля і зрізати колоски на кашу для дїтвори. Як селянина не випустити з села? І вони породили чудовисько – Закон від 7 серпня 1932р. Він проголошував розстріл з конфіскацією всього майна, а в особливих випадках – позбавлення волі строком на 10 років за розкрадання врожаю на полях, суспільних запасів, худоби тощо. У народі цю постанову називали „Законом про п'ять колосків”. Рівно стільки було необхідно, щоб засудити матір або батька до „вишки”.

Нерви ж у наркома юстиції Криленка були міцними: голодною дитячою сльозою не зворушити. Він вимагав карати безжалісно розкрадачів соціалістичної власності. Машина із скрипом, але запрацювала. 55 тисяч чоловік засудили за „колоски”, до вищої міри покарання – дві тисячі сто. А восени 1932р. хлібозаготівельна компанія стала дійсною війною для селянства. Хліб необхідно було здати в короткі строки, за невиконання села заносили на „чорну

дошку”, а це означало: у чорносписочників забирали все зерно, а також всі їстівні запаси. Закривали магазини споживчої кооперації. Населенню заборонялось виїздити. Ці райони оточувалися військами.

1 січня 1933 року генсек надіслав керівникам України телеграму з вимогою оголосити селянам, щоб вони здавали державі „раніше розкрадений і прихований”. Тих, хто здавав хліб добровільно, він обіцяв не репресувати. „Решта” мали бути покарані згідно із законом від 7 серпня 1932 року. Сталін знав, що урожай був вилучений хлібозаготівельниками, або втрачений через недбалість не зацікавлених у ньому селян. Суть телеграми полягала у встановленні „всіх інших”, тобто в обшуку кожної селянської оселі, що давало можливість вилучити все продовольство.

У країні тим часом розгорталася потужна пропагандистська кампанія, покликана подати селян „винуватцями” „продовольчих утруднень” у містах.

За кілька тижнів вся сільська місцевість, крім прикордонних районів і Полісся, була очищена від їжі.

У жовтні 1932р. було прийнято рішення про повну конфіскацію зерна. За кілька місяців надзвичайні комісії „викачали” у селян продовольчий, насіннєвий і фуражний фонди. До тих, хто був не в змозі виконати доведені плани, застосовувались натуральні штрафи – картоплею, овочами, домашньою живністю. В усіх районах України розпочались подвірні обходи з конфіскацією будь-яких продовольчих запасів. Все що викликало протидію сільського населення.

За даними істориків, українські селянські повстання 1930-1932 років поставили під загрозу реалізацію планів Сталіна. Режим боявся, що український спротив призведе до його падіння; адже у першому півріччі 1932 року 56 % протестних виступів у СРСР припадали на Україну. Тому диктатор завдав страшного удару у відповідь, яким став штучно організований голод.

Згідно архівних даних жителі с.Слоут І.П. Ільєнко, К.К. Шакоцько, Г.Ф. Шафоростов, Г.Ф. Веретенник категорично відмовились виконувати плани хлібозаготівель, невдоволення було серед жителів с. Студенка, с. Сваркового, с. Есмані й інших населених пунктів Глухівщини. Але таємні вказівки про приховування відомостей про селянські виступи й про голод йшли з центру аж до низів. На виконання окружного таємного циркуляра Лебединський

райвиконком розіслав у лікарські пункти району розпорядження, яким заборонив документально засвідчувати смерть від голоду. Тим не менш, тривалий час 1933р. називали одним з найсприятливіших у радянській історії. У 1933 році засівна площа на Україні становила 26 млн.га, тобто була така, як і після 1932 року. Урожайність зернових складала 8,1 ц з гектара, валовий збір 894 млн.пудів. Зібраного в цей рік хліба цілком вистачило б на посів і харчування населення протягом 1933 року, про що свідчить такий розрахунок: якщо з гурткового збору 894 млн.пудів вирахувати 160 млн.пудів насіннєвого матеріалу, то для харчування населення залишається 734 пудів, що складає 22,5 пуда на одну душу населення. Але навесні 1933 року в Україні помирало від голоду 25000 людей щодня, 1000 – щогодини, 17 – щохвилини. Всього за неповними даними жертвами голоду стало більше 7 млн.чоловік. з них 3 млн. – діти. Про Сумську область абсолютно точних даних немає. Дослідники називають цифру 40 тисяч чоловік. Якщо облік тоді і вівся, то все це *старанно приховувалось і замовчувалось*. „У нас есть отдельные случаи и даже отдельные сёла, которые голодают. Особенно в отношении колхозов. Всякие разговоры о «голоде» на Украине надо категорически отбросить”. (З листа С. Касіора Сталіну 1932р.) [5, с.321]

Зараз вже встановлено, що голод був викликаний штучно, а хлібозаготівельна політика уряду боляче вдарила по селу. Із центру постійно надходили директиви по збільшенню хлібопоставок, які виконати було практично неможливо. Так, згідно таємної директиви ЦК КП(б)У №С-94 від 29.01.1932р. до існуючого плану хлібозаготівель зернових культур по Глухівському району в 11700 тонн був доведений зустрічний план збільшення хлібозаготівель на 400 тонн. А вже в липні 1933р. він був збільшений на 12 %, серпні – 10 %, вересні – 13 %, жовтні – 35 %, листопаді – 20,1 % від річних зобов'язань.

Про голод уже говорив увесь світ. І говорив мовою незаперечних документів та свідчень.

У березні 1933р. в англійському „Манчестер Гаріян” писалось: „Ви їдете Україною і Північним Кавказом – колись найбагатшими провінціями Росії. Нині вони виглядають, як пустелі: поля заросли травою, люди пухнуть з голоду, чекають на повільну смерть”. Італійський консул в Харкові Сержіо Гранделічо повідомляв своє

посольство в Москві: „Голод і далі шаленіє і нищить людей. І просто неможливо збагнути, як може світ залишатись байдужим до такого лиха” [16, с.160].

„І як міжнародна преса... може спокійно спостерігати масове вбивство, яке організував радянський уряд. Надходили звернення до Ліги Націй, щоб вона рятувала Україну, де вже загинуло кілька мільйонів людей ”.

Це питання розглядав і Американський Конгрес. Збиралась допомога голодуючим по лінії благодійних та громадських організацій. Але радянський Червоний Хрест відмовлявся від допомоги, яку неодноразово пропонував Захід. „Який голод? обурювались вожді. – У нас прекрасний урожай. Ми он хліб навіть продаємо іншим державам”. І залізничні ешелони та пароплави з продовольством не пропускали в Україну, від кордону повертали назад. Як зазначив американський політолог Роберт Конквест в книзі „Жнива скорботи”: „Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян нищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були українцями [9, с.241].

Це головна відповідь на запитання про причини голодомору 1932-1933 років. Підтверджує запропоновану думку й інший дослідник Дж. Мейс: „Москва пов'язувала українське селянство з українським націоналізмом як загрозу імперським інтересам Москви. Сталін, Каганович, Постишев і інші запланували в Москві знищення українського селянства як свідомої національної верстви і безпощадно здійснювали це на Україні в 1932-1933 років засобом штучного голодомору” [16, с.152].

Про голодомор 30-х років на повний голос заговорили лише зараз, з проголошенням незалежності України. Не випадково молодь і навіть люди середнього віку не вірять, що таке могло бути. В республіці, яку споконвіку вважають житницею, де варто віткнути в землю прищепу – і виросте вишня. Та що було, те було. І це дослідження – спроба авторів підняти завісу над страшною таємницею і злочином найбільшим серед усіх часів і народів. Розглянути проблему серйозно, старанно, неупереджено через спогади очевидців подій голоду. Бо гірка правда краща солодкої брехні, якою ми вже ситі по саме горло. Якщо аналізувати масштаби голоду, то найбільше

постраждали від нього центральні та південні області і в незначній мірі прикордонні з Росією, куди входить і наш поліський Глухівський район. За свідченнями старожилів-глухівчан у нашій місцевості (Глухівський повіт) явища голодомору не набирали таких страхітливих форм, як це спостерігалось у південних регіонах нинішньої Сумщини. Голодуючі люди збирали в лісах гриби, ягоди, плоди, що частково допомагало їм вижити. А поки що уважно вчитась у ці повні скорботи свідчення і зробимо все, аби такі страхії більше не повторювались.

Спогади очевидців голодомору 1932-1933рр. – жителів

Глухівського району Сумської області

Микола Іванович Зінченко, 1918 р.н. с. Уздиця

„Люди тихо гинули у своїх хатах, на вулицях, на полях. Та в нашому селі народ був дружнім. Допомогали один одному, як могли. Мою сусідку Олену Лисенко заарештували і ув'язнили на 8 місяців у Баницькій в'язниці. Вдома залишилась її семирічна донька Антоніна. Їсти було нічого. Вона найнялась няньчити двох дітей однорічного і дворічного віку. За це її годували. А Олену Лисенко заарештували за те, що вона назбирала на полі жменю колосків і несла додому.

Були сім'ї дуже бідні. Вони їли те, що могли зібрати в лісі, робили млинці з кропиви чи лободи, їли цвіт акації, молоде листя з липи. Багатьом після такої їжі не вдавалось вижити. Сільські двори були без бодай найменшого запасу зерна. Та в нас в селі були й такі, що майже не голодували”.

Ганна Петрівна Шульга, 1918 р.н., с. Горіле

„1932-1933роки були важкими. У нас була велика сім'я і всі хотіли їсти. На всю сім'ю була одна корова та двоє поросят. З молока, яке отримували від корови, варили кашу на всю сім'ю, а також борщ з медунки і оладки з липи. В колгоспі, який утворився в 1933р., висадили висадки, і вночі всі пішли на поле повикидали висадки. Це було добре, бо це означало, що борщ буде з буряком, а не лише з медунки.

Одного разу ми пішли у Говурнов по картоплю, там нас побачив наглядч і батогом вигнав всіх, не давши назбирати гнилої картоплі. Що людям робити, їсти хотілося, і вони йшли на поле, збирали траву, гнилу картоплю. І се, що можна було вживати в їжу. Було й так, що пішли вночі в поле по картоплю, назбирали, прийшли

додому висипали, а то не картопля, а грудки землі. З м. Сум до нас приходили люди, побиралися, за десяток картоплин віддавали сукні, пухові хустинки. В ті роки навіть гнилої картоплі не давали в волю поїсти, ганяли з поля батогом.

Анастасія Ферапонтівна Корчова, 1916 р.н., с. Соснівка.

„Родина наша була велика, хліборобська. Мали двох корів, коня, були кури, гуси, свині. На подвір'ї крім великої хати стояла клуня, дві комори, два сараї. Все було як у доброго господаря.

У 1930 р. почалась колективізація. Ми потрапили в список куркулів, а це означало, що ми підлягали розоренню. Спочатку нашу сім'ю обложили великими грошовим та продовольчим податком, тільки встигли розрахуватися, як наклали другий. З великим трудом розрахувалися вдруге, та коли обложили знову, платити вже було нічим — все зерно вже було вивезене і все, що можна було продати – продано. Потім у нас забрали коня, корову і вивезли все, що було в хаті. Сім'я лишилася без засобів існування.

Жили ми у чужих людей. Щоб вижити, рвали молоденьке листя липи, шукали в гніздах пташині яйця, а одного разу, пам'ятаю, смажили на вогні якусь пташку.

Мати наказувала не відходити далеко від хати: ходили чутки, що ловлять дітей і вбивають на м'ясо, але в нас такого не було.

На селян накладали великі податки, а врожай зібрали низький. А коли наближались жнива, голодні люди йшли в поле, щоб добути зерно з обрізаних колосків і якось вижити. Але це суворо каралось законом. Була організована охорона, щоб зберегти урожай”.

Дяченко Олександр Федорович, 1922 р.н., с. Баничі

„Зараз про голод пишеться багато. Але чомусь ніхто не згадує про ще одне лихо, яке звалилось на людей в ту горезвісну зиму 1932 р. – холод. Не виключено, що він був кимось теж запланований, аби остаточно зламати хребет нашому селянству, переполювинити його.

Якщо холод дошкуляє ситій людині, то на голодну, виснажену він діє згубно, отож без перебільшення можна сказати, що в Баничах тієї голодної зими холод подвоїв, чи навіть потроїв кількість померлих. Ми жили біля станції, і я бачив жахливі картини, які не можу забути. Голодні, виснажені, напівроздягнені люди блукали станцією в надії зігрітися і коли поталанить, сісти на поїзд і заїхати

світ за очі від неминучої смерті. Тепер їх косив не так голод, як холод. Трупів валялися на кожному боці”.

Литвинчук Федора Андріївна, 1924 р.н. с. Студенок

„Все своє життя я прожила у своєму рідному селі. Наша сім'я була великою. Батько, мати і нас восьмеро дітей. Я із дітей була найстаршою. Щоб допомогти родині я з 13 років пішла працювати до колгоспу. Допомогала на фермі. Період голоду запам'ятався мені тим, що часто доводилося бачити чужих людей, які ходили і просили дати щось поїсти. Вони часто помирали, їх хоронили у загальну могилу на кладовищі. Мати говорила, що ці люди йшли із-під Сум до нас. Ми їм давали хто що міг, бо і самі жили впроголодь. Ми, дівчата збирали по полях картоплю, буряки, ходили до лісу і несли до дому все, що можна було хоч якось поїсти. Запам'ятались мені і чужі люди, які декілька разів приходили до нас шукати хліб, але нічого так і не знайшли. У цей період наша велика сім'я хліба і не бачила. Основне що їли, це оладки, які пекла наша мати із тієї картоплі, що можна було назбирати по полю після оранки. Ми, діти завжди відчували голод. Я думаю, що тільки ліс, там де ми збирали ягоди, гриби, груші, яблука дички, щавель, калину, акацію дав нам змогу вижити у той важкий час”.

Дмитренко Ганна Олексіївна, 1929 р.н. с. Шалигине

„Наша сім'я була не дуже великою: мати, батько і четверо дітей. Так і жили в с. Шалигине. Мені тоді виповнилося 3 роки, я третя дитина в сім'ї. На той час була маленька і мало що пам'ятаю, але залишилися деякі спогади, про які розповідали мої батьки та сестра з братом. Тяжко проходило життя людей на той час. Корова в нас була, але старенька і молока давала мало. Їли один раз на день. Бо хліба, солі не було, картоплю їли сирою, пили воду. Мати пекла оладки з картоплі і ділила молоко. Оладки бували дуже рідко, бо ми з'їдали картоплю сирою. Мати розповідала, як з подругами збирала по полях картоплю. Спали на підлозі. Багато сімей у селі голодували та помирали від різних хвороб та від нестачі їжі. Люди мерзли, хворіли і тому помирали, навіть маленькі діти. Людей ховали у ящиках. Тоді були і біженці. Десь чоловік 10-15. Їх не пускали на поля збирати картоплю, хоча їжею ділилися, давали якусь одягу. Може ми залишилися живими тільки через те, що у нас була старенька корова. І її два літри молока на день врятували нам життя.

Баглаєв Андрій Опанасович 1927 р.н.

„Під час голодомору мені було 6 років. Сім'я складалася з 5 чоловік: батько – Баглаєв Опанас Фролович 1903 р.н., мати – Баглаєва Олена Андріївна 1903 р.н. та троє дітей. Найменший син Іван народився у 1933 році. Сім'я наша жила бідно, як і багато інших сімей. Ми жили за рахунок корови. Коли вже зовсім нічого було їсти, батько запропонував матері зарізати корову. Мати просила батька залишити корову, але батько сказав: «Або ми будемо виживати, або корова». Корову зарізали і засолили все м'ясо у діжку. Ось так нам допомогла корова пережити голод. Найменшого Івана годувати було нічим і я ходив до бабусі просити хліба, щоб його нагодувати. Їли все, що прийдеться: гнилу картоплю, лободу. І дорослі, і малі йшли на колгоспне поле збирати мерзлу картоплю і буряки. Потім їх розтиralи і додавали в їжу. З подвір'я було забране все зерно і картопля. Залишили лише дрібну картоплю, а батька було заарештовано на два роки за те, що він переступив колгоспну межу.

І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм...

О, миттєвосте, стій!

Дай хвилину...

На спокуту до Пам'яті йду,

По хрестах я вивчаю родину,

І колосок на надгріб'я кладу.

О. Забарний

У 2022 році Україна відзначатиме сумну дату – 90-ті роковини голодомору 1932-1933 років, що назавжди залишиться в пам'яті українців як одна з найстрашніших і найболючіших проблем українського суспільства. Україна на державному рівні зі свічками в руках поминає жертв голодомору 1933 року. Саме в цей неповний рік на території нашої країни загинули мільйони людей. Від голодомору вмирало сімнадцятеро людей щохвилини, 1000 – щогодини, майже 25 тисяч – щодня. Точно встановити кількість прямих та непрямих жертв голодомору сьогодні досить важко.

Не сьогодні сказано „Час говорити!“. Настав час говорити після десятиліть мовчання. Три голодомори, чотири революції, дві світові війни випали на долю нашого багатостраждального народу.

І сьогодні ми запалюємо свічки пам'яті безневинних жертв і говоримо про найважливіше. Ми просто повинні навчати, пам'ятати,

досліджувати.

Самостійне вивчення даної проблеми, її розуміння й аналіз допомогли глибше осягнути трагедію українського народу часів радянської доби. Світ розвивався, удосконалювався, а українські землі завмерли в очікуванні, коли ж припиниться глумління над людиною праці, простим трударем, що годував величезний Союз братніх народів, розтоптаних комуністичною диктатурою. Про це слід говорити, кричати і пам'ятати щодня, щохвилини.

1 жовтня 2008 року на освяченому місці в центрі Глухова відбулось відкриття пам'ятника на кошти міської громади. Студенти Глухівського коледжу Сумського НАУ брали безпосередню участь у відкритті пам'ятника. Щорічно силами викладачів та студентів коледжу проходить низка заходів, присвячених тим тяжким подіям. Серед них: виставка студентських газет та плакатів про голодомор в приміщенні коледжу, виставка інформаційних та літературних джерел, що розкривають проблему голодомору в Україні та на Сумщині, в бібліотеці коледжу, лінійка Скорботи та запалення поминальних свічок, розповідь очевидців про ті часи через місцеві ЗМІ, електронні проекти, створені студентами та викладачами коледжу.

Ми не повинні зупинятися на досягнутому. Говорити правду складно, але необхідно. Та відродження України можливе лише тоді, коли народ поверне свою історичну пам'ять. Хай простять нам наше безпам'ятство всі жертви голодомору, що лежать у сирій землі. З давніх-давен люди очищувалися вогнем. Запалювали свічку і мовчали, каючись, що пам'ятають і не забудуть.

Навіть на останнім рубежі
Промінь віри в нас ще не погас
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
В наших грудях кулі і ножі.
Нас розп'ятою знищено не раз.
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас!

Віднині ви завжди з нами, люди 33-го!

Ми нам'ятаємо, а значить, ми живемо!

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Сумської області / ДНCO/, Ф. 315, оп. 1, спр.11, арк.18-20.
2. ДАСО, Ф. 231, оп. 1, спр.120, арк. 25-26.
3. ДАСО, Ф. 231, оп. 1, спр. 75, арк 14-15.
4. Голод 1932-1933 років в Україні: причини та наслідки. Дослідження історії голодомору 1932-1933 років. – К. : Наукова думка, 2003. – 887 с.
5. Голод 1932-1933 років в Україні: очима істориків, мовою документів. – К. : Політвидав України, 1990. – 605 с.
6. Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / В.М. Даниленко. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
7. Кульчицький С.В. 1933: трагедія голоду / С.В. Кульчицький. – К. : Т-во «Знання», 1989. – 48 с.
8. Кульчицький С. Ціна «великого перелому» / С. Кульчицький; художник Ю. Щепкін. – К: Україна, 1991. – 431 с.
9. Конквест Р. Жнива скорботи / Р. Конквест. – К. : Либідь, 1993. – 383 с.
10. Лановник Б.Д. Економічна історія України / Б.Д. Лановник. – К. : Юридична книга, 2011. – 243 с.
11. Марочко В. Голодомор в українському селі / В. Марочко // Історія українського селянства. – К. 2006. – Т.2. – С. 178-199.
12. Мак О. Каміння під косою. Повість / О. Мак. – К. : Глобус, 1994. – 126 с.
13. Макаренко Н. Погляд із ХХІ століття: розсекречена пам'ять / Н. Макаренко // Молодь України. – 2007. – № 22-23. – С.8-15.
14. Пістун Т. Вічна пам'ять заморених голодом: вечір пам'яті жертв голодомору / Т. Пістун // Сльози твої, Україно. – Тернопіль, 2007. – С. 57-62.
15. Субтельний О. Довідник з історії України. – К. : Либідь, 2010. – 374 с.
16. Тевнен Е. Голод 1932-1933 років в Україні очима французів, американців та інших людей Заходу: сучасний погляд / Е. Тевнен // Всесвіт. – 2003. – № 1-2. – С. 151-160.
17. Шаповал Ю. Голод 1932-1933 років: політичне керівництво УСРР і Кремль / Ю. Шаповал // Сучасність. – 2003. - №6. – С. 78-101.

18. Історія України: Хрестоматія / Упорядник В.М. Литвин. – К. : Наукова думка, 2013. – 1056 с.

19. Хрестоматія з історії України / Упорядник О.М. Уривалкін. – К. : КНТ, 2007. – 520 с.

20. Голодомор на сумщині 1932-1933 років / Упорядник О.М. Дашкевич. – Суми : Редакционно-издательский отдел облуправления по печати, 1993. – 156 с.

С. І. Никитюк,
старший викладач англійської мови
(м. Кам'янець-Подільський)

АНГЛІЙСЬКОМОВНІ ПРИЗВИСЬКА ЛЮДЕЙ ІЗ ОЦІННИМ МАРКЕРОМ

Відомий англійський лінгвіст Е. Партрідж визначає термін «nickname» як доповнення або заміна імені, в той час як в українській ономастиці прийнято визначати їх як «вид антропонімів. Додаткове ім'я, дане людині оточуючими людьми відповідно до його характерних рис, супроводжуючою його життя обставиною або з якої-небудь аналогії» [1]. Необхідно згадати, що прізвисько має велику виразність.

Метою статті є розглянути англійськомовні прізвиська та визначити їхній оцінний маркер.

Визначення оцінних маркерів прізвиськ головним чином пов'язано з посиланням на національну приналежність, в той час як до одиничних ми відносимо прізвиська, дані людям виходячи з особливостей їхньої зовнішності, характеру, звичок, роду діяльності. Слід зазначити, що до множинних прізвиськ відносимо і прізвиська в однині, що номінують цілу групу людей. Так, наприклад, John Bull – збірне прізвисько англійців (за персонажем твору англійського публіциста Дж. Арбетнота «The History of John Bull») [2].

Це прізвисько нерідко вживається в періодичній пресі, а також в художній літературі. Наприклад:

The world is a bundle of hay,
Mankind are the asses who pull;
Each tugs it a different way,
And the greatest of all is John Bull [2].

Jock, Jocks – прізвисько шотландців, особливо шотландських солдат (Jock-шотландська форма імені Jack). Sandy – також прізвисько шотландців (скорочено від Alexander,

популярного в Шотландії імені).

Taffy – прізвиська жителів Уельсу (від валлійського Dafydd – David – Saint David, який вважається покровителем Уельсу).

Mick, Paddy – прізвисько ірландців (скорочено від Michael і Patrick, поширених в Ірландії імен. Ім'я Patrick дуже популярне в Ірландії, оскільки це ім'я покровителя Ірландії – Saint Patrick (Святий Патрік)).

Limey – у США прізвисько англійських моряків, та англійців в загальному (від lime – juice – «сік лайма», який вживався в раціоні англійських корабельних команд, щоб запобігти захворюванню на цингу).

Yankee – збірне прізвисько жителів США спочатку вживалося по відношенню до населення Нової Англії (New England). У південних районах Сполучених Штатів прізвисько Yankee незмінно пов'язують з жителями півночі країни. Деякі автори відзначають певний зневажливий характер цього прізвиська.

Заслуговує на увагу і той факт, що жителі практично кожного штату в Америці також мають свої традиційні прізвиська. Badgers – «борсуки» – прізвисько жителів штату Вісконсин; Hoosiers – «здоровані» – прізвисько жителів Індіани [1].

Оцінний маркер властивий прізвиськам-номінаціям особи, які характеризують їх із позитивного, нейтрального або негативного боку. Відповідно в залежності від виду оцінки вони можуть бути: позитивними (меліоративними); нейтральними; негативними (пейоративними).

У кількісному відношенні, безумовно, прізвиськ з позитивно-оцінним значенням набагато менше: Spunky, Pistol, Whiz, Ballsy, Bub, Pops, в той час як, прізвиська - номінації особи з негативним значенням становлять набагато більш численну групу: Butter-fingers, Hanger-on, Heckler, Jerk, Chicken, Dude, Pimp, Kiddo, Perisher, Creep, Boo Tom Fool, Tom

O'Bedlam, Birdbrain. Безумовно, це пов'язано з позамовними факторами. Психологічно людина схильна в першу чергу помічати негативні характеристики оточуючих, вважаючи, що вони можуть становити небезпеку, у той час як позитивні якості сприймаються як звичайні, самі собою зрозумілі [2].

Прізвиська-номінації особи є нейтральним оцінним значенням складають порівняно невелику частину словника: Lofty, Molly-dook, Mucker.

Підсумовуючи проаналізований матеріал, хотілося б відзначити, що:

1) прізвиська – номінації особи асоціюються з досить широким рядом тематичних груп, що обумовлюється переважанням зовнішніх і внутрішніх характеристик над родом занять (діяльністю);

2) переважання в оціночній класифікації пейоративних (негативних) характеристик над меліоративними (позитивними) обумовлено психологічними особливостями людей звертати увагу перш за все на негативні риси характеру, результатів діяльності та зовнішні вираження недоліків один одного.

У статті досліджено, що основною причиною утворення англійськомовних прізвиськ на позначення особи є сприйняття людиною навколишнього середовища як позитивно, так і негативно, тобто превалює оцінний маркер.

Так, особа, яка дістала прізвисько, виступає як негативна модель для інших. І навпаки, за допомогою позитивно маркованих мовних одиниць підноситься роль окремих представників соціальної групи.

Варто зазначити, що прізвиська не можна розглядати як просто зручні бірки із позитивною чи негативною конотацією, що вирізняють одного члена спільноти з-поміж інших. Вони відіграють значно більшу роль, стаючи невід'ємною частиною культурних, національних традицій та соціальних пріоритетів того чи іншого народу та потужними знаками комунікативного та інформаційного впливу [3].

Список використаних джерел та літератури:

1. Леонович О. А. В мире английских имен: Учеб. Пособие по лексикологии/ О. А. Леонович. 2 изд., испр. и доп. М. : Астрель, 2002. 160 с.
2. Arbuthnot J. The History of John Bull. URL : <http://www.gutenberg.org/files/2643/2643-h/2643-h.htm>.
3. Ніколенко О.В. Прізвиська як соціокультурні символи. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/2/50.pdf>

Ю. В. Олійник,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

А. Ю. Олійник,
здобувачка вищої освіти
(м. Кам'янець-Подільський)

ПОЧАТКОВА ОСВІТА НА ХМЕЛЬНИЧЧИНІ В 1916-1917 РОКАХ XX СТОЛІТТЯ: НА ПРИКЛАДІ ДОКУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У джерелознавчому дослідженні опубліковано документи, що висвітлюють освітні процеси в регіоні в 1916-1917 роках XX століття.

Ключові слова: земські школи, народні школи, повітова земська управа, церковнопарафіяльні школи.

У фонді «Подільської губернської земської управи», що була створена у квітні 1901 р. відповідно до положення уряду «Про управління земським господарством в Київській, Подільській та Волинській губерніях», зберігаються справи, які висвітлюють освітні процеси в Подільській губернії на початку XX століття [1, с. 67]. Зауважимо, що в оцінювально-статистичний відділ управи надходила інформація про освітянські заклади губернії, зокрема про: види шкіл, кількість учнів та вчителів, забезпечення паливом, матеріальне становище закладів.

Слід зазначити, що на території губернії найпоширенішими були церковнопарафіяльні або як їх ще називали народні школи, які підпорядковувалися Священному Синоду Російської православної церкви, та світські заклади. Останні підпорядковувалися Міністерству народної освіти [2].

Церковнопарафіяльні школи виникли після шкільної реформи 1804 року. Школи створювалися для надання освіти

нищим верствам населення. Найбільша кількість закладів загальної середньої освіти цього типу була на Правобережній Україні. У Київській, Подільській, Волинській та Бессарабській губерніях вони становили 80% усіх початкових шкіл [3].

Відповідно до «Правил про церковнопарафіяльні школи» (1884) заклади загальної середньої освіти поділялися на однокласні (2-річні), двокласні (4-річні, з початку XX століття – 3-річні) школи. При цих установах з дозволу єпархіальних архієреїв могли діяти ремісничі відділення і рукодільні класи, недільні школи для осіб, які не могли відвідувати школу щоденно. Для учнів, які не засвоїли програму навчання за 2-4 роки, влаштовувалися спеціальні додаткові класи для повторного проходження курсу.

Згодом селяни визнавали неефективність навчального процесу в церковнопарафіяльних школах, і відмовлялися вчити в них дітей. Найбільшої популярності набували земські школи.

Після земської реформи 1864 р. у регіоні з'являються земські школи. Вони були одно- та двокласними. У цих школах навчали Закону Божого, читання, писання та арифметиці. Вчителі були краще забезпечені фінансово й мали більшу свободу у викладанні порівняно з учителями міністерських та парафіяльних шкіл, могли застосовувати нові прогресивні підручники.

У табличних документах представимо освітні процеси в регіоні (кількість шкіл, їх типи):

Додаток А

Перелік училищ Проскурівського повіту, в яких збільшено кількість комплектів (1916 рік)

№ з/п	Назва училища	Кількість комплектів	Населений пункт
1	Гречанське	на I комплект	м. Проскурів
2	Глушковецьке	на I комплект	м. Солобківці
3	Мацьковецьке	на I комплект	м. Проскурів
4	Пасічно-Магнішевське	на I комплект	м. Шарівка
5	Розсошське	на I комплект	м. Проскурів

6	Шарівське	на I комплект	м. Шарівка
7	Ярмолинецьке однокласне	на I комплект	м. Ярмолинці
8	Юринцьке	на I комплект	м. Сатанів

Секретар відділення

[підпис]

Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.

115а.

Додаток Б

Перелік училищ, відкритих у Проскурівському повіті у 1916 році

№ з/п	Назва училища	Кількість комплектів	Населений пункт
1	Грузевець ке	I комплект	м. Чорний Острів
2	Видавське	I комплект	с. Сарнів
3	Педоське	I комплект	м. Чорний Острів
4	Бісівське	I комплект	м. Ярмолинці

Секретар відділення

[підпис]

Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.

115а.

Додаток В

Інформація Кам'янець-Подільської повітової земської управи про роботу народних училищ (1917 рік)

Повітова земська управа повідомляє, що з числа підпорядкованих їй народних училищ не функціонує два (Велико-Ольхівцевське і Городоцьке) у зв'язку із зайняттям їх військами.

Секретар відділення

[підпис]

Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.

65.

Додаток Д

**Список шкіл, в яких Кам'янець-Подільська міська
управа просить відмінити термін навчання (1917 рік)**

№ з/п	Назва школи	Термін навчання	Примітка
1	1-ше Польсько-Фільварсько міське парафіяльне училище	4	Крім них у місті діють ще школи: Гоголівська, Приворотська, Баланівська.
2	Пушкінське однокласне міське училище	4	
3	Олександрівське однокласне міське училище	4	
4	Русько-Фільварське міське училище	4	

Член управи

[підпис]

Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.
58.

Додаток Е

**Список шкіл, в яких Кам'янець-Подільська міська
управа просить відмінити термін навчання (1917 рік)**

№ з/п	Назва школи	Термін навчання	Примітка
1	Кам'янецьке семикласне училище	4	Училища закриті в 1915 році через воєнні дії
2	Приватне жіноче єврейське училище 3-го розряду	4	
3	Приватне єврейське училище 3-го розряду, яке	4	

	утримує Ш. Поляк в м. Жванець		
--	----------------------------------	--	--

Член управи [підпис]
Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.

58.

Додаток Ж

**Список шкіл, в яких Кам'янець-Подільська міська
управа просить відмінити термін навчання (1917 рік)**

№ з/п	Назва школи	Термін навчання
1	Кам'янецьке дворічне жіноче училище	3
2	Школа при училищі	3
3	Чорнокозинецьке дворічне жіноче училище	3
4	Школа при училищі	3
5	Бондарівка	3
6	Вікторівка	3
7	Жванець	3
8	Івахнівці	4
9	Кам'янецьке дворічне училище	2
10	Кам'янецьке жіноче училище	3
11	Криків	3
12	Слобідка Гуменецька	3
13	Черче	3
14	Шидлівці	3

Член управи [підпис]
Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.

73.

Додаток 3

Інформація Летичівського повітового відділення Подільської єпархіальної училищної ради щодо змін у складі вчителів (1917 рік)

Від 14 лютого (№132) Летичівський відділ училищної ради повідомляє, що у вчительському складі відбулися такі заміни: в школі с. Гермак – Віра Шепченко, в школі с. Гримячки – Надія Туркевич і в школі с. Майдана Голеніщевського – Явдоха Іванова.

Секретар відділення протоієрей [підпис]

Держархів Хмельницької обл. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. Арк.

76.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Хмельницької області : Путівник. Т. 1 / Авт.-упоряд.: Л. Баланюк, І. Бортник, Н. Кузьміна, С. Михайлова, Ю. Олійник, Г. Осадча, В. Рага. Державний архів Хмельницької області. Тернопіль, 2007. 610 с.

2. Церковнопарафіальні школи Правобережної України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=19530&chapter=1>.

3. Церковнопарафіальні школи [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Parafiialni_shkoly.

4. Державний архів Хмельницької області. Ф. 233. Оп.2. Спр.9. 150 Арк.

В.О. Парандій,
Кандидат історичних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сучасному етапі державотворення форми та засоби забезпечення територіальної цілісності конкретної держави тісно пов'язані зі складовими елементами регіональної, міжнародної, глобальної безпеки. Широкий погляд на безпеку охоплює не тільки військові, а й економічні та політичні заходи, питання демократизації та стабільності окремих держав і груп держав, формування добросусідських міжнародних відносин; колективну спроможність протистояти новим загрозам безпеці.

Форми та методи забезпечення територіальної цілісності держави слід розділити на дві групи: міжнародно-правові та національні або внутрішньодержавні. В свою чергу всі вони поділяються та силові та несилові. Також слід відзначити, що форми та методи забезпечення територіальної цілісності реалізуються через конкретні форми та методи діяльності суб'єктів забезпечення територіальної цілісності. Форми та методи представляють собою цілісну систему. Серед методів забезпечення територіальної цілісності держави можна виокремити наступні: координації, загального керівництва, планування, контролю, роботи з кадрами та ін. Метод координації відіграє по-суті визначальну роль в механізмі реалізації форм та методів забезпечення територіальної цілісності держави. [1]

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» територіальна цілісність і недоторканність, суверенітет та конституційний лад держави є об'єктами національної безпеки [2]. А пріоритетами національних інтересів є захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України. Окрім того, запобігання втручання у внутрішні справи України і відвернення посягань на її державний суверенітет і територіальну цілісність з боку інших держав є одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки

України [1], а згідно із Стратегією національної безпеки України стратегічним завданням політики національної безпеки є відновлення територіальної цілісності України та цілісності демократичних інститутів на всій її території [3].

Принцип територіальної цілісності держав безпосередньо пов'язаний з принципом самовизначення народів. У міжнародному праві закладено, на перший погляд, протиріччя між суверенним правом держави забезпечувати свою територіальну цілісність й правом народів на самовизначення, реалізація якого може призвести до територіальної дезінтеграції. [4]

Територіальна цілісність та недоторканність є двома аспектами одного і того ж принципу. Територіальна цілісність означає заборону насильницького розчленування території будь-якої держави та її анексію. Територіальна недоторканність означає, що держави зобов'язані утримуватися в їх міжнародних відносинах від будь-яких посягань на територію інших держав, від порушення їх меж. Таким чином, цілісність характеризує стан державної території точки зору його просторових параметрів (єдність та неподільність), а недоторканність – стан того самого об'єкта з точки зору зовнішніх умов, відсутності будь-яких посягань, які заподіюють шкоду єдності й неподільності території.

Однак доцільно зауважити, що відповідно до положень Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, «ніщо не повинно тлумачитися як таке, що санкціонує або заохочує будь-які дії, які призводили б до розчленування, до часткового або повного порушення територіальної цілісності чи політичної єдності суверенних й незалежних держав, які дотримуються у своїх діях принципу рівноправності та самовизначення народів – і, внаслідок цього, мають уряд, що представляє увесь народ, який проживає на даній території» [5]. За умови дотримання принципу рівноправності етнічних груп, надання їм деякого автономного статусу, створення можливостей для формування власних представницьких органів й локальних урядів певними етнічними групами, забезпечення національно-культурних потреб представників різних етнічних груп принцип територіальної цілісності є домінантним над принципом самовизначення [6].

В умовах кризи світового порядку, передусім, російської агресії проти України виникає деяка доцільність у відновленні й розвитку окремих положень теорій щодо державної території. Територіальна цілісність як якісна характеристика держави проявляється в єдності території, на яку поширюється суверенітет держави, та в здатності держави зберігати свою територію в межах кордонів, встановлених відповідно до міжнародного права, протидіяти зовнішнім й внутрішнім загрозам, спрямованих на зміну державної території. Забезпечення цілісності та недоторканності державної території має досягатися цілісною державною політикою як системою економічних, політичних, організаційних тощо заходів, спрямованих на подолання загроз життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави. Від цілісності державної території безпосередньо залежить незалежність держави та стійкість її розвитку. [7]

Список використаних джерел та літератури:

1. Надутий А. В. Територіальна цілісність як об'єкт національної безпеки України. Режим доступу: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4994>
2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – ст. 351.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
4. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність держави як об'єкт національної безпеки / Дахно О. Ю. // Вісник НГУУ «КП». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2015. – № 3/4 (27/28). – С. 17–22.. Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/22663>
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

6. Оцінка аргументації Російської Федерації щодо приєднання Автономної Республіки Крим. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1751/>.

7. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність держави як об'єкт національної безпеки / Дахно О. Ю. // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. – 2015. – № 3/4 (27/28). – С. 17–22.. Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/22663>

С.О. Семенчук,
кандидат історичних наук
(м.Хмельницький)

ФУНДАМЕНТАЛЬНА ПРАЦЯ ВАСИЛЯ ЯКУБОВСЬКОГО – СУЧАСНОГО ДОСЛІДНИКА ЗЕМЛІ БОЛОХІВСЬКОЇ

У публікації автор намагається анотувати фундаментальну працю відомого дослідника Болохівської землі Василя Якубовського та його особистий внесок в українську археологічну науку. Вершиною його творчого здобутку стала монографія «Болохівська земля XII–XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка», яка вийшла друком у 2020 році.

Ключові слова: *Василь Якубовський, Болохівська земля, археологія, монографія, укріплений центр.*

In the publication, the author tries to annotate the fundamental work of the famous researcher of the Bolokhiv land Vasyl Yakubovsky and his personal contribution to Ukrainian archeological science. The culmination of his creative achievement is the monograph "Bolokhiv land of the XII-XIII centuries. History, material culture, economy" which was published in 2020.

Key words: *Vasyl Yakubovsky, Bolokhiv land, archeology, monograph, fortified center.*

19 вересня 2020 року в історико-культурному центрі-музеї «Старий Костянтинів» відбулася презентація монографії «Болохівська земля XII–XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка» [5]. Презентував книгу її автор – Василь Іванович Якубовський (кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (1984–2017 рр.), завідувач кафедри гуманітарної підготовки та туризму ПВНЗ «Хмельницький економічний університет» (серпень 2017 – серпень 2019 рр.). Василь Іванович – відомий вчений-археолог, дослідник Болохівської землі [6, с. 12-28], історик та музеєзнавець, людина з багаторічним досвідом науково-педагогічної діяльності. Виявленню та дослідженню старожитностей історичної Болохівської

землі він присвятив більше 50 розвідкових та широкомасштабних польових археологічних сезонів [1. с. 5-17, 2, 3, 4].

На знімку: Василь Муляр, завідувач відділу культури, туризму та охорони культурної спадщини виконавчого комітету Старокостянтинівської міської ради та Василь Якубовський під час презентації книги.

У монографії «Болохівська земля XII–XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка» на основі комплексного аналізу літописних джерел, археологічного, нумізматичного, генеалогічного, геральдичного, топонімічного матеріалів вивчено ступінь історичного

розвитку мешканців літописної Болохівської землі. У праці розглянуто історіографію та історію археологічного вчення основних поселенських структур та могильників в регіоні, а також висвітлено стан військової справи, економіки, культури та рівень писемності мешканців, які проживали на території болохівських земель.

На теперішній час це чи не єдина фундаментальна праця про Болохівську землю. Структурно вона складається із вступу, п'яти розділів, ілюстрацій, каталогу болохівських старожитностей, списку використаних джерел та літератури, двох додатків та умовних скорочень.

У вступі автор окреслює важливість археологічних матеріалів XII–XIII ст., здобутих у процесі археологічних досліджень давньоруських пам'яток на території історичної Болохівської землі. Зосереджено увагу на територіальних особливостях Болохівщини, що розташована в зоні лісостепу, кліматичних умовах та історичних процесах. Автор також звертає особливу увагу щодо дискусійності серед дослідників відносно територіальної приналежності та загибелі Болохівських міст, загальнює різні аспекти історії Болохівської землі.

Перший розділ «Історіографія та історія досліджень археологічної спадщини Болохівської землі» поділено на три історіографічних періоди, які висвітлюють історію досліджень пам'яток Болохівської землі від 40-х рр. XIX ст. до 20 років XXI ст.

Другий розділ під назвою «Ознаки існування Болохівської землі» висвітлює наукову інформацію про літописну історію, територію, археологічні пам'ятки, городища, класифікацію городищ за ознакою їх території, селища та сільськогосподарську округу, могильники, питання хронології пам'яток.

У третьому розділі «Економічний розвиток населення регіону» на основі археологічних джерел окреслено сільськогосподарське виробництво та промисли, рільництво, розвиток тваринництва, ремісничу діяльність населення регіону, залізодобувне ремесло, ковальську справу, керамічне виробництво, ювелірну справу, деревообробне ремесло, торгівлю, внутрішню, регіональну та зовнішню торгівлю.

У четвертому – «Військова справа, духовна культура населення регіону» зосереджено увагу на зброї та захисних обладунках, зброї далекого та ближнього бою, спорядженні вершника

та верхового коня, військово-оборонних спорудах, духовній культурі та духовному світові населення регіону, парадних ювелірно-костюмних уборах, поширенні писемності.

У п'ятому розділі «Болохівська земля в контексті підсумкових зауважень» дослідник доводить, що Болохівська земля була порівняно невеликим князівством на південно-західній окраїні Давньоукраїнської держави. Зазначає кількісно літописні болохівські поселення, які були центрами та мали великі й добре укріплені городища, що в історико-соціальному плані відповідали статусові феодальних міст. Автор безсумнівно стверджує, що це політичне утворення лише частково постраждало в часи феодальних усобиць XIII ст. Найбільше Болохівська земля зазнала руїни у період навали монголо-татарського нашествия у 1241 році [5, с. 131-133].

Особливої уваги заслуговує ілюстративний матеріал, який містить графічні малюнки, картосхеми та кольорові фотосвітлини, що налічує 111 рисунків.

Каталог болохівських старожитностей містить наукову інформацію про 114 археологічні об'єкти Болохівської землі. У списку використаних джерел та літератури містяться 506 посилань на архівні джерела, наукові видання, монографії і статті, автореферати дисертацій й дисертації, довідкову та енциклопедичну літературу, електронні ресурси.

Додатки містять унікальні результати металографічного аналізу ковальських виробів із розкопок Болохівських міст Божька та Городця та визначення механічного складу глини із валу давньоруського городища біля с. Городище (м. Божьк). Робота містить також перелік умовних скорочень.

Отже, монографія виконана на високому професійному та науково-методичному рівні, а її автор Василь Якубовський заслуговує щирої подяки та високої оцінки наукової громадськості та українського суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. За покликом серця: до 75 річчя від дня народження і 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка В. І. Якубовського / Упоряд., автор вступної статті А. Г.

Філінюк; відповід. за вип. Завальнюк О.М.; оформл. обкладинки: В. І. Якубовський – фотокопія картини хмельн. художника В. М. Корнієнка. Олія, 1995 р. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 106 с.

2. Семенчук С.О. Досліднику Болохівської землі Василю Якубовському – 80 // Подільські Вісті. 2020. № 8. (20 лютого). С. 4.

3. Семенчук С. О. Науково-педагогічна діяльність В. І. Якубовського – вченого-археолога, дослідника Болохівської землі // Старокостянтинівщина та національно-визвольні змагання (100-річчю Української національної революції 1917-1921 рр. присв.): науковий збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Старокостянтинів. 7-8 червня 2019 р. / редкол.: Л.В. Баженов, докт. іст. наук, проф. (голова). О.М. Завальнюк, докт. іст. наук, проф. (співголова) та ін. Старокостянтинів: ФОП Словіцький М. Я. 2019. С. 400-407.

4. Семенчук С. О., Шпаковський С. М. Пам'яткоохоронна діяльність В. І. Якубовського – вченого-археолога, дослідника Болохівської землі // «Археологія & Фортифікація України». Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції / [редкол.: О.О. Заремба відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2016. С. 349-353.

5. Якубовський В.І. Болохівська земля XII-XIII ст. Історія, матеріальна культура, економіка. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2020. 352 с.

6. Якубовський В.І. Скарби Болохівської землі: Наукове видання. Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М.І.), 2003. 159 с.

А.В. Сикало,
здобувач вищої освіти
(м. Старобільськ, Луганська обл.)

ДВОРЯНСТВО В ПРАЦЯХ ОЧІЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 рр.

Революційні події 1917–1921 рр. та прихід до влади протягом цього періоду різних представників соціалістичних партій кардинально змінили соціальну структуру українського суспільства. Названі доктрини проголошували одним із головних завдань придушення будь-якого спротиву повалених т.зв. «експлуататорських» класів і встановлення нової соціальної ієрархії. Однією з таких груп населення було дворянство. Саме тому воно активно згадувалося багатьма очільниками Української революції 1917–1921 рр., які мали соціалістичні погляди. Встановлення радянської влади залишило за межами історичних досліджень і дворянство як таке, і провідних діячів Української революції, яких попри схожість деяких ідеологічних поглядів було оголошено представниками «буржуазного націоналізму». Тож питання повернення цілих верств населення до української історії є особливо актуальним за сучасних умов розбудови вільного українського суспільства.

Вивчення дворянського статусу у поглядах очільників Української революції 1917–1921 рр. є малодослідженою темою у вітчизняній історіографії, не дивлячись на важливу роль цієї верстви у структурі суспільства того часу. Незважаючи на це варто зазначити, що робота Миколи Жулинського «Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людини» є важливою, адже Микола Грушевський, який буде далі згадуватись у даній роботі вніс вагомий вклад у формування політичної та національної свідомості українського народу. Не менш важливою є також стаття Сергія Грабовського «Або соціалістична, або ніяка», адже саме в ній було знайдено багато цитат та думок українських політичних і громадських діячів, таких як: Володимира Винниченка та В'ячеслава Липинського, які стосуються

дворянства періоду революції та будуть згадуватися в даному дослідженні.

Варто сказати, що кожен з очільників Української революції у своїх працях по-різному згадував про дворян. У даній розвідці нами було розглянуто доробок Михайла Грушевського та Володимира Винниченка із зазначеної проблеми. Адже саме Грушевський був головою Центральної Ради та належав до Української партії соціалістів-революціонерів, а крім того активно писав книги та монографії, які чудово характеризували даний період. Потрібно також сказати і про Володимира Винниченка, що був членом Центральної Ради, а крім того і публіцистом, який не менш активно писав у своїх творах на дану тему.

Якщо характеризувати стосунки українських соціалістів із «нетрудовими» класами та політичними силами, які їх представляли, варто зазначити, що українські соціалісти, зокрема, представники Української соціал-демократичної робітничої партії, популярна також назва (есдеки) та партія Соціалістів-революціонерів, інша популярна назва партії (есери) ставилися до них з величезною підозрою. Навіть український політичний діяч, історик, публіцист, теоретик українського консерватизму, засновник українського монархічного руху, а також основоположник державницького напрямку в українській історіографії В'ячеслав Липинський у своїх спогадах писав про події осені 1917 року так: «Для тодішніх провідників нації «пан» та «поміщик», який «не состояв у національній меншості», не виголошував демагогічних промов і не записався у партію есерів, а ще до того своїм переконанням давній український самостійник, був людиною у високій мірі національно й політично непевною, хоч би він був «найсвідоміший українець» і хоч би він хотів тільки виконати свій звичайний національний обов'язок» [1].

Потрібно сказати, що для соціалістів Наддніпрянщини, як відзначає М. Жулинський, було «головне, аби покінчити з соціальною несправедливістю, ліквідувати експлуататорів – і чужих, і своїх, національних, здобути свободу для себе і обов'язково, бо ж до цього закликав пролетарський обов'язок, класова солідарність експлуатованих, свободу для інших народів світу. Тоді запанують повсюдно свобода, рівність, братерство без рабства в будь-якій формі – національній чи соціальній. Отже, ніяких незалежних національних

держав, можливо і бажано – ніяких кордонів, збройних сил... Повна довіра і гармонія між народами» [2, с. 83].

Разом з тим відзначимо більш помірковану думку Михайла Грушевського, який послідовно виступав проти державної самостійності українців, вважаючи її відступом від здійснення української історичної місії, одночасно великі сподівання покладав саме на державу у вирішенні соціальних питань, у забезпеченні умов для достойного існування представників працюючих класів. «Коли ми здобудемо автономію України: щоб наш край мав у себе дома в Києві свою законодавчу Думу (сойм), своє виборне правительство (міністрів), вибране всією людністю України, тоді трудящий народ український буде по своїй волі порядкувати всім на Україні. Селяни і робітники становлять більшість людності, вони зможуть мати більшість депутатів в українській соймі таких, яких захочуть мати: з тямущих селян і робітників і з тих людей просвіщених (інтелігентів), які боронять права трудящого народу. І вони забезпечать добробут робочих людей законами, заведуть такі порядки, щоб була справедливість: щоб трудящий чоловік мав усю користь від своєї праці, а не содержував своїм потом неробів усяких, що живляться з народної праці, а самі не дають ніякої користі народові» [3, с. 118–119].

Поширеним серед українських соціалістів був т. зв. «трудоий принцип», який полягав у тому, що влада на місцях мала належати радам робітників, селян та трудової інтелігенції. Його авторство часто приписують Володимиру Винниченку, але він скоріше за все просто оприлюднив ідею, яку давно вже розробила партія есерів. Ще у червні 1918 р. в резолюції ЦК УПСР зазначалося, що «можлива передача влади революційному трудовому люду в особі рад робітничих і селянських депутатів» [4, арк. 3]. Цю пропозицію підтримали на засіданні ЦК УСДРП наприкінці грудня, коли було ухвалено рішення «Про організацію влади в Україні», де наголошувалося, «що основою державної влади в Україні повинна стати коаліція трудової демократії – пролетаріату і селянства, без будь якої участі нетрудових буржуазних класів» [5, арк. 13].

14 листопада 1918 р. антигетьманський Український національний союз, що складався з представників різних

політичних партій і груп, ухвалив план повстання, обрав Директорію на чолі з В. Винниченком. Згодом В. Винниченко згадував: «Директорія, розпочинаючи революцію, поставила її під прапор демократичних гасел: відновлення Української Народної Республіки, повернення всіх демократичних свобод, знищення старост і відживлення демократичних місцевих, як міських, так і земських, самоврядувань» [6, с. 132]. За пропозицією Голови Директорії було вирішено, що політичну систему відновленої УНР складе система «трудових рад». «Вищим же органом влади, – писав він, – було ухвалено Трудовий конгрес по тому самому принципу: мали право виборів тільки трудові елементи, велика ж буржуазія, класи паразитарні, експлуаторські цього права позбавлялись» [6, с. 134–135, 142]. Ця модель державності – «диктатура трудового люду» – була закладена в «Декларації Директорії УНР» [7, с. 100–101].

Таким чином, тема дворянства у працях очільників Української революції 1917–1921 рр. відігравала значну роль, але не отримала спеціального визначення за межами загальних уявлень про «нетрудові» та «експлуаторські» класи, які передбачалося позбавити всіх політичних і економічних прав. У подальшому варто продовжити вивчення питання статусу дворянства в проєктах української державності часів Української революції 1917–1921 р. з точки зору різних аспектів регулювання дворянських прав в усіх життєвих сферах їхньої діяльності та долі в період більшовицького панування загалом. Тож проблема потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Грабовський С. І. Або соціалістична, або ніяка. *Українська правда*. 2005. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2005/02/3/4385349/>.
2. Жулинський М. Г. Вірю в силу духа: Іван Франко, Леся Українка і Михайло Грушевський у боротьбі за піднесення політичної і національної свідомості української людини. Луцьк : Медіа, 1999. 103 с.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ : Т-во «Знання» України, 1991. 240 с.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 43. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 3.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1429. Оп. 5. Спр. 24. Арк.13.
6. Винниченко В. Відродження нації : Репринт. відтвор. вид. 1920 р. Ч. I, II, III. Київ : Політвидав України, 1990. 542 с.
7. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. Київ : Філософ. і соціол. думка, 1992. 272 с.

Y.Y.Chornomord,
fourth year student
(Kharkiv)

V.A. SUKHOMLINSKY: THE PHILOSOPHY OF EDUCATION AND GROWING OF THE CHILD

Didactic system implemented in 40-70 years of XX century. at Pavlik secondary school, a pedagogical team led by V. Sukhomlinsky enriched the theory and practice of domestic pedagogy with the tradition of conducting "lessons in nature". Vasily Sukhomlinsky is known as the creator of a program that addressed the physical, emotional, intellectual and spiritual needs of children.

Domestic researchers have turned to the study of various aspects of the heritage of V. Sukhomlinsky, namely: meaningful analysis of humanistic views, ideas of comprehensive personality development were conducted by M. Boguslavsky, E. Titova. The problem of culture of pedagogical activity, pedagogical skill is reflected in researches of N. Naumenko. Content, principles of didactic system of V. Sukhomlinsky became the subject of researches of M. Mukhin, V. Ryndak, T. Chelpachenko.

The views of the humanist teacher on moral education are revealed in the works of V. Sakharov, on mental education - in the works of P. Danshov, on civic education - in the writings of L. Avanesian. The pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky is inexhaustible both in psychological and pedagogical and socio-cultural terms, and is therefore the subject of search for solutions to the problems of modern education among not only domestic but also foreign scholars. Foreign researchers of pedagogical creativity of V. Sukhomlinsky K. Ginter-Hatt, A. Cockerill, E. Papadopoulou give a leading place to his ideas of humanistic education, comprehensive development of personality. Particular interest in V. Sukhomlinsky's legacy, the use of his ideas in reforming the education system is observed in China. Chinese teacher-educators in the teacher's legacy draw such facets of his creativity as the emotional-value saturation of communication between the teacher and the pupil in the process of education; peculiarities of collective education, ideas of mutual influence and mutual enrichment of personality and collective; system of moral

education, features of school management and professional culture of the teacher.

On the basis of the analysis of V. Sukhomlinsky's pedagogical heritage it is possible to formulate pedagogical conditions that contribute to the organization and carrying out of lessons: wide outlook and erudition of the teacher; managing the thinking process of students in the classroom; preparation not for a separate lesson, but for a system of lessons; organization of various mental activity of the student; accounting of psychological processes occurring in the mind of the pet; creating an emotional background for the lesson [1].

Sukhomlinsky created an original pedagogical system based on the principles of humanism, on the recognition of the child's personality as the highest value, which should be focused on the processes of upbringing and education, the creative activity of a close-knit team of like-minded teachers and students. The very essence of the ethics of the communist education of Sukhomlinsky was that the educator believes in the reality, feasibility and attainability of the communist ideal, measures his work by the criterion and yardstick of the ideal.

Sukhomlinsky built the learning process as a joyful work; he paid much attention to the formation of the students' outlook; an important role in teaching was assigned to the teacher's word, artistic style of presentation, composing fairy tales, works of art, reading books with children [1].

He developed a complex aesthetic program of "education by beauty". In Soviet pedagogy of his time, he began to develop the humanistic traditions of domestic and world pedagogical thought.

Sukhomlinsky's views are presented in a holistic manner in *Etudes on Communist Education* (1967) and other works. His ideas are embodied in the practice of many schools. The International Association of V.A. Sukhomlinsky and the International Association of Sukhomlinsky Researchers, the Sukhomlinsky Pedagogical Museum in the Pavlysh school were created (1975).

V. Sukhomlinsky's author's school was a school of joy aimed at educating a comprehensively developed personality, a school of the commonwealth of generations. During 1948-1970, an original system of educational work was implemented in it, built taking into account the scientific achievements of domestic science and pedagogical experience. V. Sukhomlinsky's pedagogical system, as well as other author's pedagogical

systems, has a personified character, reflects the views, ideas and activities of its author.

Vasyl Sukhomlynskyi substantiated the theoretical foundations of his system, built a concept and implemented them in practice, identified the subjects (teacher, student, family), purpose (formation of a fully developed personality), components of a fully developed personality (mental, moral, civil, labor, physical, aesthetic, patriotic, ideological and political education) based on humanistic foundations (culturing the needs of the child; creating a "joy of being" for the child; forming a sense of self-worth; creating an atmosphere of success; the predominance of positive stimuli and reactions to negative behavior; interaction of school, family, community, etc.). The essence of Sukhomlinsky's pedagogical system was humanism, attitude to the child as a unique personality, naturalness, cultural conformity, reliance on the positive in the child, creating a situation of success, spiritualizing knowledge, forming the joy of knowledge, creating an "intellectual school background" and more.

In the pedagogical system of V. Sukhomlinsky through various forms of organization of education and upbringing of children the principle of cultural conformity was implemented, which was based on pedagogized folk traditions and conformity as a component of personality-oriented and developmental learning, which included "intellectual background of school", "creation of joy of knowledge". "Emotional background", school under the blue sky, school of joy, lessons in green classes, lessons of thinking, lessons of speech development, "knots of knowledge" (problematic questions), "Book of Nature", two curricula (compulsory and extended), etc.

Constantly fixing and improving what he achieved, V. Sukhomlinsky aimed to bring students to the understanding of the chain: the world - thought - word, as well as to teach the child to see, analyze, express in words what she sees.

Theoretical provisions were also implemented in the joint, creative work of the school and family (common requirements of school and family; pedagogical education of parents; family values; national pedagogical basis; preparation of children for school) through a specific management system (organization and planning of scientific -methodical support in accordance with the conditions of rural school, creating a specific material and technical base of the school, systemic and humanistic style of school

management, organization of self-education and self-education of students, organization of joint activities of teachers, parents, children in achieving collective and individual goals, teacher training).

The system of work of V. Sukhomlinsky and the activity of the Pavlysh secondary school managed by him caused great attention of the pedagogical community. His ideas received a wide resonance in the media, scientific intelligence. They began to stand out in the direction in the history of pedagogy in the 80s of the twentieth century. and were called "dry clay". The peculiarities of Sukhomlinsky are the variety of author's positions, from which the pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky is covered, analyzed and developed.

The scientist attached great importance to the book. The concern of the teaching staff was that each student had a reading, not directly related to the classes, but driven by interests and questions. Reading for a child is the strongest, irresistible spiritual passion. In the book, she finds attractive and magnificent communication with thought, beauty, greatness of the human spirit, inexhaustible source of knowledge throughout her life. Reading as a natural need is the main condition for the development of the mental faculties of the individual, the formation of the creative mind. Reading reveals the need to think, to know, to marvel at the grandeur and power of reason. This is the meaning of the intellectual life of a growing personality [2].

V. Sukhomlinsky developed and successfully implemented a new research method - an experiment. It is characterized by the unity of 3 main components: collective creativity, integrity and duration.

Based on his own experience, V. Sukhomlinsky noted that the effectiveness of the pedagogical system depends on the correctness, duration and consistency of the experiment in practice in the student team. The main goals and values of his system are the education of the patriot and the citizen, the formation of the creative personality of children, the harmonious combination of personal and collective in the process of personal education. According to the principles of the unique program "beauty education", the teacher helped the child to form the ability to see the surrounding nature. Vasily A. warned that children do not need to say much and the child should not only listen to the word of the caregiver, but also be silent; in those moments she thinks, comprehends what she hears and sees.

V. Sukhomlinsky paid great attention to the aesthetic development of children, the development of understanding of beauty in nature, music, art, literature, human relationships. At his school, children spent a lot of time outdoors - paying attention to gardening, walking, working in the fields and gardens.

V. Sukhomlinsky is the author of a number of pedagogical works: "I give my heart to children", "Birth of a citizen", "How to bring up a real person", "Pavlyska secondary school", "One hundred tips for teachers", "Parental pedagogy" and others. In total, he wrote 41 monographs, more than 600 scientific articles [4].

Therefore, all the work of the teacher is concerned with the deep questions of what it means to be emotional in our relations with others, intellectual in our study of the universe, and professional in serving humanity, leaving a mark on earth. All works by V. Sukhomlinsky are based on his own experience and contain vivid descriptions of his interaction with students. They have been translated into many languages and have inspired generations of educators around the world.

We can conclude that today, when reviewing the events of that time, the attitude to the activities and ideas of Sukhomlinsky has not changed. His pedagogical concept is highly humane and democratic, organically combines classical and folk pedagogy. The most important thing in his life was love for children. In Sukhomlinsky's notebooks, which he kept all his life, 3700 pages, each of which is dedicated to one person - his student: "Three thousand seven hundred human destinies ... Each child was a world - a very special, unique."

Thus, it should be noted that the pedagogical heritage of Sukhomlinsky is multifaceted, it is permeated by the problem of human design, which is based on the idea of comprehensive development of personality. He considered all aspects of education (mental, moral, aesthetic, labor, physical) in unity, believing that if one thing is missed, no educational task will be solved.

REFERENCES

1. Савченко О. Я. Розвиток творчості школяра – стриженева проблема творчості В. О. Сухомлинського / О. Я. Савченко // Животворча сила педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. – Донецьк : Витоки, 2011. – С. 17-22.

2. Чернишов О. Педгогічна спадщина В. Сухомлинського /
Олександр Чернишов [Електронний ресурс]. /
<http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/3637/>

3. Тартаковський Б. С. Повість про вчителя Сухомлинського.
Смерть і життя поряд: Повісті. – К.: Дніпро, 1983. – 407 с.

4. Сухомлинський Василь (1918 - 1970). «Великі українці» /
[Електронний ресурс]. /
<http://greatukrainians.com.ua/country/ukraine/114.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент; доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Байдич Володимир Григорович – кандидат історичних наук, учений секретар Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» (сmt.Меджибіж, Хмельницька обл.).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Почесний красзнавець України (м. Хмельницький).

Вашук Н.І. – вчитель-методист (м.Хмельницький).

Гордієнко Михайло Григорович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Яготинського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м.Яготин, Київська обл.).

Довгалець Оксана Михайлівна – кандидат історичних наук, викладач КЗВО «Рівненська медична академія» (м.Ріне).

Дорошева Антоніна Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, Придунайська філія ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом» (м.Ізмаїл, Одеська обл.).

Колеснік Лілія Василівна – здобувачка вищої освіти Придунайської філія ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом» (м.Ізмаїл, Одеська обл.).

Калашнік Євгеній Олександрович - здобувач вищої освіти 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м.Дніпро).

Карпець Ярослав Володимирович – викладач кафедри журналістики Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та соціальних наук ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ).

Квасній Любов Григорівна – кандидат економічних наук, професор; Прикарпатський інститут імені М.Грушевського ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Трускавець, Львівська обл.) Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка (м. Дрогобич, Львівська обл.).

Квасній Оксана Романівна – кандидат економічних наук, викладач Дрогобицького механіко-технологічного фахового коледжу (м. Дрогобич, Львівська обл.).

Ковальчук Оксана Леонідівна – старший викладач циклової комісії суспільних дисциплін Хмельницького політехнічного фахового коледжу Національного університету «Львівська політехніка» (м. Хмельницький).

Михайленко Сергій Миколайович – кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Яготинського інституту ПрАТ «ВНЗ» МАУП» (м. Яготин, Київська обл.).

Мураль Володимир Ярославович – доктор філософії в галузі економіки, професор МКА, заступник директора з економічних питань комунального закладу Львівської обласної ради «Самбірський фаховий медичний коледж» (м. Самбір, Львівська обл.).

Назаренко Світлана Петрівна – викладач історії України ВСП “Глухівський агротехнічний фаховий коледж Сумського НАУ” (м.Глухів, Сумська обл.).

Недря Кирило Михайлович – завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності, магістр політології та права, кандидат історичних наук Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м.Дніпро).

Паславська Вікторія Володимирівна – кандидат економічних наук, Національний університет «Львівська політехніка» (м. Львів).

Семенчук Сергій Олександрович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України (м.Хмельницький).

Сикало Анастасія Валентинівна – здобувач вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ, Луганська обл.).

Шульжик Юрій Олександрович – кандидат технічних наук, професор Прикарпатського інституту імені М.Грушевського ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Трускавець, Львівська обл.).

Никитюк Світлана Іванівна – старший викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Анна Юріївна, здобувачка 3 курсу спеціальності «історія та правознавство» історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Юрій Васильович, кандидат історичних наук; начальник відділу публікаційної та науково-видавничої роботи Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Chornomord Yevheniia Yevheniivna- fourth year student, Simon Kuznets Kharkiv national university of economics (Kharkiv).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

**День Соборності України: історико-політологічні дискусії :
зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц.
ін-ту МАУП, 2022. – Вип. 9. – 166 с.**

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела,
дотримання принципів академічної доброчесності відповідальність несуть
автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідомство про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101 А
Тел.: (0382) 63-03-05, 63-70-24
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

**Здано в набір 08 лютого 2022 р. Підписано до друку 08 лютого 2022 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 200 прим.**

РАЗОМ З ВЛАСНОЇ ВОЛІ З 1919 РОКУ

